

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

VİCDANİ RET HAKKI

TEZİ YAZAN

Muzaffer DEMİRSOY

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ferhat USLU (Nuh Naci Yazgan Üniversitesi)

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Sami DOĞRU

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Korhan MASTI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERSİN / NİSAN 2024

ONAY SAYFASI

T.C.

ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

2020003018 numaralı öğrencimiz olan **Muzaffer Demirsoy** tarafından hazırlanan “**Vicdani Ret Hakkı**” başlıklı bu tez çalışması jürimiz tarafından **Kamu Hukuku** Ana Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

(Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.)

Üniv. Dışı – Asıl Üye- Tez Danışmanı– Jüri Başkanı: Dr. Öğr. Üyesi Ferhat USLU

(Nuh Naci Yazgan Üniversitesi)

(Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.)

Üniv. İçi – Jüri Asıl Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Sami DOĞRU

(Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.)

Üniv. İçi – Jüri Asıl Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Korhan MASTI

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

(Enstitü Müdürlüğünde kalan asıl sureti imzalıdır.)

22/04/2024

Prof. Dr. Murat KOÇ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

İTHAF

*Bedenen aramızda olmayan babam ve babaanneme,
Varlıklarıyla bana güç veren annem ve kardeşime...*

ETİK BEYANI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

22/04/2024

Muzaffer DEMİRSOY

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasına destek veren tez danıőmanım değerli Akademisyen Ferhat Uslu'ya Őükranlarımı sunarım. Bu süreçte desteklerini esirgemeyen aileme, arkadaşlarıma ve ağ Üniversitesi ailesine teşekkür ederim.

22/04/2024

Muzaffer DEMİRSOY

ÖZ

VİCDANİ RET HAKKI

Muzaffer DEMİRSOY

Yüksek Lisans Tezi, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ferhat USLU

Nisan 2024, 180 sayfa

Vicdani Ret Hakkı; sosyolojik, felsefi, askeri, ekonomik, psikolojik öğeler barındıran bir kavramdır. Bu hak en basit tanımıyla zorunlu askerliğe ve uygulamalarına karşı çıkmak olarak tanımlanabilir. Birçok dünya ülkesinde bireyin yaşamını derinden etkileyen zorunlu askerlik uygulaması ve bu uygulamaya karşı gelişen vicdani ret hakkının hukuki boyutu çalışmada ele alınacak; hakkın doğuşu, gelişimi ve bugünkü durumu ile ilgili açıklamalar yapılacaktır. Vicdani reddin hak olarak tanınması hemen hemen tüm ülkelerde bir direnişin sonucunda gerçekleşmiştir. Bu kapsamda çalışmada Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Yunanistan, İngiltere, İsrail, Rusya, İran, Çin, İspanya, Meksika, Hollanda, Kuzey Kore, Güney Kore ülkelerinde yaşanan vicdani ret mücadelesine de yer verilmiştir. Bu kararlı mücadele sonucunda günümüzde Türkiye hariç Avrupa Konseyi üyesi ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin tamamı vicdani reddi bir hak olarak kabul etmiş durumdadır. Şüphesiz günümüz demokratik devletleri vicdani reddin bir hak olduğu konusunda fikir birliği içerisindedir. Türkiye, vicdani reddi bir hak olarak kabul ederek tarafı olduğu uluslararası kurumların ve sözleşmelerin kendisine yüklediği yükümlülükleri yerine getirmeli, uluslararası arenada demokratik devlet kimliğini korumalıdır.

Anahtar kelimeler: Vicdan, vicdani ret, zorunlu askerlik, vicdani ret hakkı.

ABSTRACT

RIGHT OF CONSCIOUS OBJECTION

Muzaffer DEMİRSOY

Master's Thesis, Department of Public Law

Supervisor: Dr. Ferhat USLU

August 2024, 180 pages

Right to Conscientious Objection; It is a concept that includes sociological, philosophical, military, economic and psychological elements. This right can simply be defined as opposing compulsory military service and its practices. The practice of compulsory military service, which deeply affects the lives of individuals in many countries around the world, and the legal dimension of the right to conscientious objection that has developed against this practice will be discussed in the study; Explanations will be made about the birth, development and current situation of the right. The recognition of conscientious objection as a right has been achieved as a result of resistance in almost all countries. As a result of this determined resistance, today, all Council of Europe and European Union member countries, except Turkey, have accepted conscientious objection as a right. The study also includes the struggle for conscientious objection in the United States, Germany, Greece, England, Israel, Russia, Iran, China, Spain, Mexico, Netherlands, North Korea and South Korea. Undoubtedly, today's democratic states agree that conscientious objection is a right. By accepting conscientious objection as a right, Turkey must fulfill the obligations imposed on it by the international institutions and agreements to which it is a party and must preserve its identity as a democratic state in the international arena.

Key words: Conscience, conscientious objection, compulsory military service, right to conscientious objection.

ÖNSÖZ

Vicdani ret en basit tanımıyla bir bireyin ahlaki değerleri, politik görüşleri veya dini inançları doğrultusunda zorunlu askerliği ve zorunlu askerlik uygulamalarını reddetmesi olarak tanımlanır. Vicdani ret bu açıdan felsefe, politika ve din başta olmak üzere birçok disiplinle iç içe olan bir kavramdır.

Çalışmanın temel amacı, vicdani ret kavramının uluslararası bir hak olarak devletler, kurumlar ve sözleşmeler nezdinde kabul gördüğünü ortaya koymak ve vicdani ret hakkı konusunda özgün fikir ve görüşlerin benimsenmesine katkıda bulunmaktır. Bu amaç doğrultusunda vicdan ve vicdani ret kavramı, vicdani ret hakkının tarihsel gelişimi, uluslararası sözleşmelerin ve kurumların vicdani ret hakkına bakışı, ülkelerdeki vicdani ret hakkı uygulamaları, Türkiye’de vicdani ret hakkının mevcut durumu gibi temel başlıklar çerçevesinde incelemelerde bulunulacaktır.

Nisan 2024

Muzaffer DEMİRSOY

İÇİNDEKİLER

KAPAK	i
ONAY SAYFASI	ii
İTHAF	iii
ETİK BEYANI	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZ	vi
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiv
EKLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA ASKERLİK VE VİCDANİ RET

1.1. Vicdan Kavramı	5
1.1.1. Dini Anlamda Vicdan	5
1.1.2. Seküler Anlamda Vicdan	7
1.2. Vicdani Ret Kavramı.....	12
1.3. Türk Hukukunda Askerlik	16
1.3.1. Zorunlu Askerlik Hizmetini Yerine Getirmemek.....	18
1.3.2. Halkı Askerlikten Soğutma Suçu.....	20
1.3.3. Muafiyet Şartları	22
1.3.3.1. Vatandaşlığa Sonradan Alınanların Askerlik Durumu.....	24
1.3.3.2. Hayatını Kaybeden Asker Yakınlarının Askerlik Durumu	25
1.4. LGBTİ+ Bireylerin Askerlik Süreci.....	26
1.4.1. Türkiye’de LGBTİ+ Bireylerin Yaşadığı Hak İhlalleri	27
1.4.1.1. Askerlik Muafiyet Süreci Öncesi Yaşanan Hak İhlalleri	27
1.4.1.2. Askerlik Muafiyet Süreci Sonrası Yaşanan Hak İhlalleri	30

1.5. Türkiye Vicdani Ret Tarihi.....	30
1.6. Anayasa Mahkemesi ve Vicdani Ret Hakkı	37
1.7. Bedelli Askerlik ve Vicdani Ret	39

İKİNCİ BÖLÜM

VİCDANİ REDDİN DÜNYADA GELİŞİMİ

2.1. Amerika Birleşik Devletleri.....	41
2.1.1. 16. ve 17. Yüzyıl.....	41
2.1.2. 18. ve 19. Yüzyıl.....	42
2.1.3. 1900'lü Yıllar	42
2.1.4. 1964 Pete Seeger Davası	42
2.1.5. 1970'li Yıllar	43
2.1.6. Bazı Vicdani Retçiler	44
2.1.6.1. Desmond Doss	44
2.1.6.2. Martin Luther King	44
2.1.6.3. Muhammed Ali	45
2.1.6.4. Kenneth O'Keefe	47
2.2. Almanya	47
2.2.1. Alman İmparatorluğu'nda Askerlik Hizmeti (1871-1918).....	47
2.2.2. Weimar Cumhuriyeti'nde Askerlik Hizmeti (1918-1933).....	48
2.2.3. Nazi Almanyasında Askerlik Hizmeti (1933-1945)	48
2.2.4. Batı Almanya'da Askerlik Hizmeti (1949-1990).....	49
2.2.5. Doğu Almanya'da Askerlik Hizmeti (1949-1990).....	50
2.2.6. Günümüzde Almanya	50
2.3. Yunanistan	51
2.3.1. 20. Yüzyılın Başlarında.....	51
2.3.2. Yunanistan İç Savaşı.....	51
2.3.3. 1960'lar	52
2.3.4. 1970'ler	52
2.3.5. 1980'ler	54
2.3.6. 1990'lar	55
2.3.7. Günümüz	56

2.4. İngiltere.....	58
2.4.1. Dünya Savaşları Döneminde İngiltere’de Vicdani Ret.....	59
2.4.2. Beyaz Tüylü Kadınlar: Birleşik Krallık'ta Kadın Militarizmi.....	60
2.4.3. Non-Combatant Corps- NCC (Savaşçı Olmayan Kolordu).....	61
2.4.4. 1945 Sonrası.....	62
2.5. İsrail.....	62
2.5.1. Yesh Gvul Hareketi.....	63
2.5.2. Şminist Hareketi.....	64
2.5.3. Unit 8200 (Birim 8200).....	65
2.5.4. Breaking the Silence (Sessizliği Boz).....	66
2.5.5. Tal Yasası.....	66
2.5.6. Günümüz.....	68
2.6. Rusya.....	69
2.6.1. Dünya Savaşı Dönemi.....	70
2.6.2. Tolstoy ve Vicdani Ret Hareketi.....	70
2.6.3. 130 Numaralı Genelge.....	70
2.6.4. Günümüz.....	71
2.7. İran.....	73
2.7.1. İran’da Bunişah Askeri Sistemi.....	73
2.7.2. Zorunlu Askerliğin İlk Uygulanışı: Rıza Şah Pehlevi Dönemi.....	74
2.7.3. İran’da Zorunlu Askerlik Karşıtı Eylemler.....	75
2.7.4. Ruhullah Humeyni Dönemi.....	76
2.7.5. İran’da Kadınların Askerlik Yükümlülüğü.....	77
2.7.6. Mevcut Zorunlu Askerlik Yasası.....	77
2.7.7. İran Kışlalarında Eşcinsellik, Tecavüz ve İntihar İddiaları.....	78
2.7.8. Günümüz.....	79
2.8. Çin.....	80
2.9. İspanya.....	81
2.10. Meksika.....	83
2.11. Hollanda.....	84
2.12. Kuzey Kore.....	85
2.13. Güney Kore.....	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI KURUMLARDA VE SÖZLEŞMELERDE VİCDANİ RET

3.1. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu İçtihatları	88
3.1.1. Grandrath / Federal Almanya Cumhuriyeti Kararı	88
3.1.2. G. Z. / Avusturya Kararı.....	89
3.1.3. X. / Almanya Kararı.....	90
3.1.4. N. / İsveç Kararı.....	90
3.1.5. Autio / Finlandiya Kararı	91
3.1.6. Trisril ve Koulaumpas / Yunanistan Kararı	91
3.1.7. Raninen / Finlandiya Kararı	92
3.1.8. Peters / Hollanda Kararı	92
3.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları	93
3.2.1. Teliatnikov / Litvanya Kararı	93
3.2.2. Papavasikilas / Yunanistan Kararı	94
3.2.3. Adyan ve Diğerleri / Ermenistan Kararı	94
3.2.4. Thlimmenos / Yunanistan Kararı.....	95
3.2.5. Mammadov ve Diğerleri / Azerbaycan Kararı	96
3.2.6. Aghanyan ve Diğerleri / Ermenistan Kararı	97
3.2.7. Bayatyan / Ermenistan Kararı.....	97
3.2.8. Kanatlı / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kararı.....	99
3.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye Başvuruları	102
3.3.1. Ülke / Türkiye Başvurusu.....	102
3.3.2 Erçep / Türkiye Başvurusu	103
3.3.3. Aydemir / Türkiye Başvurusu	105
3.3.4. Buldu ve Diğerleri / Türkiye Başvurusu	107
3.3.5. Baydar / Türkiye Başvurusu.....	108
3.3.6. Savda / Türkiye Başvurusu.....	110
3.3.7. Demirtaş / Türkiye Başvurusu	111
3.3.8. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı	113
3.3.9. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Denetimi ve Cezalar	116

3.4. Birleşmiş Milletler	118
3.4.1. İnsan Hakları Komitesi Türkiye Gözlemi	123
3.4.2. İnsan Hakları Komitesi Türkmenistan Gözlemi	123
3.4.3. İnsan Hakları Komitesi Moğolistan Gözlemi	123
3.4.4. İnsan Hakları Komitesi İsrail Gözlemi	124
3.4.5. İnsan Hakları Komitesi Rusya Gözlemi	124
3.4.6. İnsan Hakları Komitesi Estonya Gözlemi	125
3.4.7. İnsan Hakları Komitesi Şili Gözlemi	125
3.4.8. İnsan Hakları Komitesi Ukrayna Gözlemi	125
3.4.9. İnsan Hakları Komitesi Güney Kore Gözlemi	126
3.4.10. İnsan Hakları Komitesi Suriye Gözlemi	126
3.4.11. İnsan Hakları Komitesi Yunanistan Gözlemi	126
3.4.12. İnsan Hakları Komitesi Finlandiya Gözlemi	127
3.4.13. İnsan Hakları Komitesi Polonya Gözlemi	127
3.4.14. İnsan Hakları Komitesi Fas Gözlemi	127
3.4.15. İnsan Hakları Komitesi Kazakistan Gözlemi	127
3.4.16. İnsan Hakları Komitesi Fransa Gözlemi	128
3.5. Avrupa Konseyi	128
3.6. Avrupa Birliği	130
3.7. Diğer Kurum, Kuruluş ve Sözleşmeler	132
3.7.1. İbero-Amerikan Gençlik Hakları Sözleşmesi	132
3.7.2. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı	133
3.7.3. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi	134
3.7.4. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi	135
3.7.5. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	135
3.7.6. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	136
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	146
EKLER	162

KISALTMALAR

AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMİHK	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi
TBB	: Türkiye Barolar Birliği
İHD	: İnsan Hakları Derneği
İSKD	: İstanbul Savaş Karşıtları Derneği
LGBTİ	: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UAÖ	: Uluslararası Af Örgütü
WRI	: War Resisters International
VRD	: Vicdani Ret Derneği
s.	: Sayfa
vb.	: Ve benzeri

EKLER LİSTESİ

EK A. Tez Etik Kurulu Onay Formu	162
EK B. Çağ Üniversitesi Tez Etik Kurulu İzin İstek Yazısı	164
EK C. Çağ Üniversitesi Tez Etik Kurulu İzin Yazısı	165

GİRİŞ

Zorunlu askerlik, belirli yaşa gelen yetişkinlerin ülke kanunlarına göre ülkenin silahlı kuvvetlerinde hizmet yapma yükümlülüğü altına girdiği bir sistemdir. Silahlı kuvvetler, belirli bir süre için zorunlu askerlik hizmetine alınan yetişkinlerden ya da gönüllülerden oluşur. Ülkelerin silahlı kuvvetleri, yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı ülkeyi savunmakla görevli askeri birliklerdir. Tarihsel olarak ülke sınırlarının savunulması zorunluluğu, zorunlu askerlik sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zorunlu askerliğin ilk kez, MÖ 1700'lü yıllarda Kral Hammurabi yönetimindeki Babil İmparatorluğu'nda uygulanmaya başlandığı bilinmektedir. Daha sonraki yüzyıllar boyunca da zorunlu askerlik, ülkelerin askeri tarihinde yer almıştır.

18. Yüzyıl sonlarında ortaya çıkan milliyetçilik akımı ulus-devlet düşüncesinin temelini oluşturmuş, ulus-devlet kurma fikri zorunlu askerliğe dayalı millî bir ordu kurma fikrini doğurmuş, kral için değil vatan için savaşıma ilkesi benimsenmiştir. Zamanla vatan için savaşan milli ordu, ulus devlet modelinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Ulus devlet kurma fikrinin etkisiyle modern anlamda zorunlu askerliğin ilk kez uygulanması 1793'te Levee En Masse adıyla bilinen yasanın Fransa'da yürürlüğe girmesiyle olmuştur. Fransa bu dönemde zorunlu askerlik hizmetini, ulusal kimliğin bir parçası olarak görmüştür.

20. Yüzyılın ilk yarısında dünya, 1914 tarihinde başlayan Birinci Dünya Savaşının ve 1939'da patlak veren İkinci Dünya Savaşının etkisi altındadır. Dünya savaşları döneminin sona ermesinin ardından ABD önderliğindeki Batı Bloku ile Sovyetler Birliği önderliğindeki Doğu Bloku ülkeleri arasında soğuk savaş dönemi başlamıştır. Dünya savaşları döneminde ve devamında gelişen soğuk savaş döneminde silahlı güçlü ordu, yaşamsal önemde kabul edilmiştir. Bu dönemlerde zorunlu askerlik, hemen hemen her ülkede sıkı şekilde uygulanmaya çalışılmıştır. 20. Yüzyılın son çeyreği soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte dünya barışını korumak ve uluslararası ekonomik, toplumsal, kültürel iş birliği oluşturmak için çabanın sarf edildiği yıllar olmuştur. Dünya savaşlarında yaşanan büyük yıkım, soğuk savaşın sona ermesi ve uluslararası barışın tesisi ile birlikte ulus-devlet fikri çözülmeye başlamıştır. Bu dönemde birçok ülkede zorunlu askerlik hizmetine toplu karşı çıkışlar görülmüş, savaş ve militarizm karşıtlığının etkisiyle barış aktivizmi yükselmiştir. Modern anlamda vicdani ret hareketinin doğuşu ve gelişimi de bu dönemde olmuştur.

Vicdan, tarih boyunca çeşitli düşünürlerce tanımlanmaya çalışılmış bir kavramdır. Vicdan kavramı, genellikle felsefe ve din ekseninde ele alınmıştır. Her ne kadar kavram üzerinde bir söylem birliği olmasa da vicdan genellikle “iç ses” olarak görülmüştür. Vicdani ret ise en basit tanımıyla bir bireyin politik, dini, felsefi, siyasi, ahlaki sebeplere dayanarak zorunlu askerliği ve zorunlu askerlik uygulamalarını reddetmesidir. Bir insanı öldürmeyi ahlaki bulmamak, sert hiyerarşik yapı içinde bulunmak istememek, silahlı kuvvetlerde yer almayı ideolojik veya dini sebeplerle uygun bulmamak en çok karşılaşılan vicdani ret nedenlerindedir. Her türlü savaşı reddedenler “total vicdani retçi” olarak tanımlanırken bazı savaflara karşı çıkan veya kitle imha silahlarının kullanımı reddeden veya sadece nükleer savaflara karşı çıkanlar “seçici vicdani retçi” olarak tanımlanmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde vicdan ve vicdani ret kavramlarının tanımı yapılacak, bu kavramların dini, felsefi, ahlaki boyutları üzerinde durularak vicdanın insan doğasına bıraktığı psikolojik etki incelenecektir.

Çalışmanın temelinde, birçok dünya ülkesinde bireyin yaşamını derinden etkileyen zorunlu askerlik uygulaması ve bu uygulamaya karşı gelişen vicdani ret hakkının hukuki boyutu ele alınacaktır. Temel olarak zorunlu askerliğe karşı doğan ve büyüyen vicdani ret hareketi, geniş bir yelpazede irdelenmesi gereken bir konudur. Bu hakkı tam olarak kavrayabilmek için zorunlu askerlik uygulamalarının da incelenmesi gerekir. Ülkelerde vicdani ret hakkı özellikle zorunlu askerliğin kaldırılması konusu ile gündeme gelmekte ve bu hak militarist yaklaşımlar ile değerlendirildiğinden özgür tartışma ortamı yaratılamamaktadır. Bu çalışma, vicdan ve vicdani ret kavramını farklı bakış açılarıyla irdelerek yeni ve özgür fikirlerin oluşumuna katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, vicdani ret hakkının gelişimi ülkeler bazında da inceleme konusu yapılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Yunanistan, İngiltere, İsrail, Rusya, İran, Çin, İspanya, Meksika, Hollanda, Kuzey Kore, Güney Kore çalışmada incelenen ülkeler arasındadır. Ülkeler bazında yapılan incelemenin amacı, bugün geniş coğrafyalarda kabul gören vicdani ret hakkının geçmişte hainlik, vatana ihanet, düşmanla işbirliği gibi kavramlarla ilişkilendirildiğini göstermek ve büyük bedeller ödenerek bu hakkın elde edildiğini görünür kılmaktır.

Günümüzde özellikle demokrasi endeksi düşük ülkelerde zorunlu askerlik sert bir şekilde uygulanmakta iken demokratik hukuk devleti ilkesinin benimsendiği ülkelerde vicdani ret bir hak olarak tanınmıştır. Vicdani reddin bir hak olarak tanındığı ülkelerde zorunlu askerlik ödevini yapmak istemeyen vatandaşlar için alternatif sivil kamu

hizmeti seçenekleri sunulmaktadır. Alternatif sivil kamu hizmeti seçeneğinin dahi zorunlu olmadığı Amerika, Japonya, Kanada, Avustralya, İspanya, İtalya, İsveç, İngiltere gibi ülkelerde vardır.

Türkiye'nin vicdanî ret kavramı ile tanışması diğer ülkelere kıyasla daha geç bir tarihte olmuştur. Tayfun Gönül'ün 1989 senesinde İstanbul'da, Vedat Zencir'in 1990 senesinde İzmir'de yaptığı vicdani ret açıklamaları, Türkiye'nin ilk vicdani ret açıklamalarıdır. Gönül ve Zencir'in yapmış oldukları vicdani ret açıklamaları toplumun büyük bir kesiminde şaşkınlık ve rahatsızlık yaratmıştır. Açıklamaların kamuoyunda yankı bulması sonucu haklarında soruşturma başlatılmış, her iki retçi de uzun yıllar vicdani ret mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Birçok vicdani retçi askerlik öncesi vicdani ret kararını açıklarken Halil Savda ve Mehmet Bal, askerdeyken vicdani ret kararını açıklayan ilk vicdani retçiler olmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince incelenen Osman Ülke Davası ve Yusuf Erçep Davası ise Türkiye'de vicdani ret hakkı denilince akla gelen ilk davalardandır. Mahkeme her iki davada da Türkiye Cumhuriyeti devleti aleyhine hak ihlali kararı vermiştir. Osman Murat Ülke, Türkiye'de vicdani reddi nedeniyle tutuklanan ilk kişidir. Osman Murat Ülke'nin Türkiye'ye karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde açtığı ve kazandığı dava, vicdani retçilerin devlet tarafından kırılmayan iradesini gösteren ilk dava olarak görülmelidir. Çalışmada, Türkiye'de vicdani ret kavramı ile ilgili gelişmeler tarihsel sıralama ile incelenecek, Türkiye vicdani ret tarihi görünür kılınacaktır.

Günümüzde Türkiye'de vicdani ret hakkı tanınmamaktadır, alternatif hizmet seçeneği yoktur. Zorunlu askerlik hizmet süresi 6 aydır. Her erkek vatandaş 20 yaşına geldiğinde ilk askerlik yoklamasını yaptırır. 26 Haziran 2019 tarihinde yapılan değişiklikle sisteme bedelli askerlik dâhil edilmiştir. Zorunlu askerlikten muafiyet sadece sağlık sebebiyle mümkündür. Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yeteneği Yönetmeliğinde belirlenen şartlara uymayanlar zorunlu askerlikten muaf tutulmaktadır. Zorunlu askerlik hizmetini yerine getirmemek ve halkı askerlikten soğutmak Türk hukuk mevzuatında suç olarak düzenlenmiştir. Türkiye'de askerlik hizmeti zorunlu olmasına rağmen sistemin son zamanlarda toplumun tüm fertlerine yaygın şekilde uygulanamadığı görülmektedir. Yoklama kaçağı sayısındaki artış ve sağlık sebebiyle muafiyet alan kişi sayısındaki yükseliş bu düşüncemizi kanıtlar niteliktedir. Çalışmada Türkiye'de zorunlu askerlik sisteminin mevcut durumu üzerine değerlendirmeler yapılacaktır. Türkiye'de zorunlu askerliğin geniş tabana adil şekilde uygulanamaz hale gelmesi sebebiyle zorunlu askerliğin kaldırılması gerektiği görüşü savunulacaktır. Bu değerlendirmelerin ardından

Türkiye'nin vicdani ret hakkını yasal olarak tanıması gerektiği nedenleriyle birlikte açıklanarak incelenecektir. Bu incelemenin amacı, günümüz dünyasında Türkiye'nin demokratik hukuk devleti vasfını kaybetmemesi için vicdani reddi bir hak olarak tanımmasının zorunlu olduğunu göstermektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, uluslararası kurumlarda ve sözleşmelerde vicdani ret hakkı incelenmiştir. Uluslararası hukukta, vicdani ret bir hak olarak açıkça kabul edilmektedir. Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başta olmak üzere uluslararası kurum ve kuruluşlar vicdani reddin bir hak olduğunu kabul etmiştir. Birleşmiş Milletlerin vicdani ret hakkı ile ilgili ilk genel kurul kararı 1967 yılıdır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 337. Oturumda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. Maddesine atıfta bulunarak üye ülkelerin bireyin vicdan ve din özgürlüğüne saygı göstermekle yükümlü olduğunu bildiren genel kurul kararını almıştır. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, vicdani ret hakkına ilk defa 1967 yılında 337 Sayılı Kararında değinmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. Maddesi uyarınca üye ülkelerin inanç özgürlüğüne saygı duyma yükümlülüğü olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca karar, vicdani ret hakkına ilişkin temel ilkeleri, usul kurallarını, sivil hizmete ilişkin kuralları da içermektedir. Avrupa Birliği tarafından hazırlanan ve kabul edilen Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesinin 10. maddesi de açıkça vicdani ret hakkını tanımaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'ne benzer şekilde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. Maddesi uyarınca vicdani reddi bir hak olarak kabul etmektedir. Türkiye, 24 Ekim 1945 tarihinde kurulan Birleşmiş Milletlerin kurucu üyelerindedir. 13 Nisan 1950 tarihinde Avrupa Konseyi'ne üye olmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin zorunlu yargı yetkisini 27 Eylül 1989 tarihinde tanımıştır. 3 Ekim 2005 tarihinde ise Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerine başlamıştır. Bu sebeple Türkiye, bahsi geçen uluslararası kurum ve kuruluşların kararlarına saygılı bir hukuk politikası izlemelidir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye vicdani ret hakkını neden tanımalı, Türkiye vicdani ret hakkının tanınmaması sebebiyle uluslararası yaptırımlara maruz kalabilir mi, Türkiye'de uygulanmaya başlanan bedelli askerlik sistemi vicdani ret hakkının tanınması olarak kabul edilebilir mi sorularına cevap aranacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA ASKERLİK VE VİCDANİ RET

1.1. Vicdan Kavramı

Vicdan terimi, bilgiyi paylaşmayı ifade eden Latince "conscientia" teriminden gelmektedir. Terim Yunanca "suneidenai" olarak bilinir ve kişinin benliğiyle ilgili olan ahlaki bilgisi anlamında kullanılmıştır.¹ Benliğe yapılan bu atıf, söz konusu ahlakın kaynağının benliğin dışında olabileceği ihtimalini ortadan kaldırmaz. Örneğin, Hıristiyan geleneğinde olduğu gibi Tanrı kavramı, kişinin kültürünün ya da yetiştirilme tarzının etkisinde olabilir. Benliğe yapılan atıf, kişinin davranışlarının farkında olmasını ve öz değerlendirmeyi içerdiğini gösterir.²

Vicdan kelime olarak ise dilimize Arapça kökenli "vecede" fiilinden geçmiştir. Vecede fiili Arapçada bulmak anlamına gelir ve içgüdesel bir anlam içerir. Bu sebeple vecede kelimesinden gelen vicdan, nefsi bulmak ve anlamak anlamında kullanılmıştır.³

Vicdan, tarih boyunca çeşitli düşünürlerce başka başka tanımlanmış, farklı okumalar ışığı altında ele alınmıştır. İlkçağ Felsefesi'nde 'uyarıcı ses', Ortaçağ Skolastik Felsefesi'nde her birimizin içinde bulunan 'Tanrı'nın sesi', Aydınlanma Çağı sonrasında 'insana özgü ussal bir yeti ya da ahlâk duyusu' olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴

1.1.1. Dini Anlamda Vicdan

Tarih boyunca birçok filozof dikkatini din psikolojisinin bir konusu olarak vicdana yöneltmiştir. Bu durum vicdanı, kişinin dini inancıyla veya ahlaki bağlılıklarıyla eşitleyen indirgemeci bir bakış açısıyla tanıtmıştır. Örneğin Katolik Kilisesine bağlı filozoflar, Rab'bin sesinin her bireyin vicdanında yankılandığını ifade etmişlerdir.⁵

Bazı tarihi dönemlerde vicdan, Tanrı'nın sesi ve dolayısıyla tamamen güvenilir bir davranış kılavuzu olarak kabul edilmiştir. Hindulara göre vicdan, içimizde yaşayan görünmez Tanrıdır. Batılı dini gruplar arasında Dostlar Topluluğu diğer adıyla

¹ Richard Sorabji, **Moral Conscience Through the Ages**, Oxford University Press, Oxford 2014, s. 26.

² Carl Pierce, **Conscience in the New Testament**, SCM Press, London 1955, s. 73.

³ Abdulvahit İmamoğlu, **Psiko-Sosyal Vicdan Kavramının Tahlili, Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 5, S. 1, İstanbul 2010, s. 128.

⁴ Sarp Erk Ulaş, **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2002, s. 1536.

⁵ Papa VI Paul tarafından 1965 yılında yayınlanan metin.

https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_en.html e.t.:12.07.2023

Quaker'lar, Tanrı'nın iç ışığını kavramada ve Tanrı'ya davranış yoluyla yanıt vermede vicdanın rolünü özellikle vurgulamıştır.⁶

Vicdan karakteri gereği utanç ve pişmanlık benzeri olumsuz duygular ile ilişkilidir. Çoğu zaman olumsuz duygulara yol açan bir şeydir; örneğin sık sık kullandığımız vicdan azabı terimi bir pişmanlık içerir.⁷ Ancak insanın kendi ahlaki değerlerini öven ve bununla gurur duyan neşeli bir vicdan tasavvuru da mümkündür. Neşeli vicdanın örnekleri Cicero ve Seneca başta olmak üzere bazı Latin stoacılar da bulunabilir.⁸ Ayrıca Martin Luther tarafından başlatılan Protestan geleneğinde Tanrı'nın gelecekte günahları bağışlayacağına farkındalığından kaynaklanan neşeli bir vicdan fikrini görürüz. Protestanların neşeli vicdanına karşın Katoliklerin suçluluk ve korku duygularıyla yüklü vicdan anlayışı vardır. Katolik geleneğine göre kişi, günahlarını bir rahibe itiraf eder ve rahibin tavsiye ettiği tövbe ile vicdanın neden olduğu olumsuz duyguların yükünden kurtulur. Bu sebeple Luther, Roma Katolik Kilisesinin vicdanı terörize ettiğini belirtir. Luther'e göre Roma Katolik Kilisesi bu terörizasyonla insanların vicdanı üzerindeki otoritesini ve kontrolünü güçlendirmeyi amaçlamaktadır.⁹

Şansölye Philip, Büyük Albert ve Aquinolu Thomas gibi bazı 13. yüzyıl Katolik ilahiyatçılarına göre vicdan, ilahi yasaların gerçek durumlara uygulanması eylemidir.¹⁰

Yahudilikle ilgili kaynaklarda, Tanrı'nın her şeyi bildiği ve gördüğü dolayısıyla bu inancın kişinin eylemlerinde bir oto-kontrol mekanizması oluşturduğu inancı yerleşik bulunmaktadır. Yahudi inancında kutsal kabul edilen Zebur ve Eyüp Kitabında yer alan "Övgüler sunarım bana öğüt veren Rabbe, geceleri bile vicdanım uyarır beni" (Zebur, 16: 7) ve "Doğruluğuma sarılacak, onu bırakmayacağım, yaşadığım sürece vicdanım beni suçlamayacak" (Eyüp, 27: 6) ifadeleri vicdana açıkça yer vermektedir.¹¹

Kur'an-ı Kerim'de vicdan kelimesi geçmez. Kur'an'da vicdan kavramına benzer bir ifade olarak çoğunlukla 'nefs' kavramı kullanılmıştır. Nefs kelimesi kuranın birçok yerinde geçmektedir. Nefs, vicdanı da kapsayan geniş bir anlama sahiptir. Nefsin iyilik ve kötülükleri ayırt edebilecek şekilde yaratıldığını, nefsinin arındırmanın ebedî kurtuluşu

⁶ Joseph Butler, **Fifteen Sermons Preached in the Rolls Chapel**, Christian Classics Ethereal Library 1726. <https://www.ccel.org/ccel/butler/sermons.pdf> e.t.: 23.04.2023

⁷ Aristoteles, **Atinalıların Devleti**, Ari Çokona(Çev), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 41.

⁸ Sorabji, s. 25.

⁹ Martin Luther, **1535 Galatyalılar Üzerine Dersler**, C. 26, Concordia Yayınevi, Montreal 1963, s. 317.

¹⁰ Emrah Kırıt/Reşat Volkan Günel, **Ulusal ve Uluslararası Hukukta Vicdani Ret, Türkiye'nin Hukuk Sorunları**, 1. Baskı, Durak Basımevi, İstanbul 2006, s. 73.

¹¹ Elif İçöz Arslan, Dini Felsefi Psikolojik Boyutlarıyla Vicdan ve Değerler Eğitimindeki Yeri, **Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C:6, Sayı:10, Amasya 2018, s. 323.

ereceğini, onu kirletenin ise ziyana uğrayacağını ifade eden ayetler¹², nefis kelimesi üzerinden vicdanı ele almaktadır.¹³

İslam düşünürleri genelde vicdanı yaratılıştan gelen bir kavram olarak ele almıştır. Vicdan doğuştan gelen bir yetidir düşüncesi hâkim ve baskındır. Bu görüşü savununlar genelde hadis ve ayetlere atıf yapmaktadır. “Hayır ve fazilet kalbin mutmain olduğu şeydir, şer ve rezalet de nefsinin rahatsız eden şeydir” hadisi, “Nefse fenalığı ve iyiliği ilham edene and olsun ki” (Şems Suresi,8), “Biz insana hayır ve şer yollarını göstermedik mi?” (Beled Suresi,10) ayetleri vicdanın yaratılıştan geldiğini savunanlarca delil olarak sunulmaktadır.¹⁴

Hayati Hökekleli’ye göre vicdan, dindar insanla ilişkili bir kavramdır. Ona göre din eğitimi almış olanlar daha hassas ve güçlü bir vicdan duygusuna sahip olurlar.¹⁵

Nasuhi Bilmen’e göre ise vicdan, ruhtan kaynaklanan bir güzelliştir. Bilmen bu tanımla vicdanı yaratılıştan gelen olumlu bir özellik olarak görür. Ona göre vicdan çoğunlukla, iyi, güzel ve doğru ile ilgili bir kavramdır. O halk nezdinde daima adil bir kontrol merkezidir.¹⁶

Vicdan konusuna benzer bir yaklaşım gösteren Musa Bilgiz’de; insanın vicdani duygusu, onun iyilikler karşısında sevinme, beğenme, hoşlanma, mutluluk duyma; kötülükler ve şerler karşısında ise üzülmeye ve nefret etmeye yönelik duygularıyla ifade edilebilir demektedir.¹⁷

Ahmet Rıfat, vicdanı insanın kendinden veya başkalarından meydana gelecek fiil ve davranışları tartarak hayır mı şer mi olduğunu bildiren bir duygu olarak ifade etmiştir. Ahmet Rıfat’a göre vicdan; “Allah tarafından kullarına ihsan buyrulmuş nurlu bir duygu ve kalp terazisidir”.¹⁸

1.1.2. Seküler Anlamda Vicdan

Seküler anlayış, vicdanı din temelinde açıklamayı reddeder. Vicdanı, psikoloji ve ahlak felsefesi ekseninde açıklamaya çalışır.

Vicdanı etkileyen ahlaki ilkeler, kişinin kültürü ve yetiştirildiği ortam ile ilgilidir. Bu sebeple ahlaki ilke göreceli bir anlam taşır. Vicdan, kültürümüzün sosyal kurallarının

¹² Şems Suresi 7, 8, 9 ve 10. Ayetler.

¹³ Osman Demir, **İslam Ansiklopedisi**, 2. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı, C. 43, Ankara 2013, s. 102.

¹⁴ Yusuf Ziya Çağlı, İslam Dininde Vicdanın Mahiyeti, **Sebilürreşad Dergisi**, C. XII, 1908, s. 289.

¹⁵ Hayati Hökekleli, **Din Psikolojisi**, 1. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1993, s. 65.

¹⁶ Nasuhi Bilmen, **Muvazzah İlm-i Kelam**, 4. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1972, s. 10.

¹⁷ Musa Bilgiz, **Kur’an Açısından Vicdan ve Değeri**, 1. Baskı, Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 46.

¹⁸ Ahmet Rıfat, **Tasvir-i Ahlak**, 1. Baskı, Mahmutbey Matbaası, İstanbul 1935, s. 303.

ve yetiştirilme tarzımızın ahlaki psikolojimiz üzerinde bıraktığı etkidir. Vicdanın bize söyledikleri ahlaki duygularımızın ve ahlaki seçimlerimizin sonucudur. Ahlaki norm ve duygular ise kontrol sahibi olmadığımız sosyal ve kültürel dinamiklerin ürünüdür. Birçok kişinin, vicdanın ahlaki otoritesine şüpheyle yaklaşması ya da vicdanı küçümsemesi şaşırtıcı değildir çünkü vicdan kişinin kendi kültüründen etkilenen bir görüştür.¹⁹

Etik konusunda çalışan felsefe uzmanı Prof. Daniel Sulmasy, birçok kişinin vicdanın "eylemlerin doğruluğunu ve yanlışlığını belirleyen sezgisel bir ahlaki duyu", "her birimize fısıldayan küçük bir ses..." olduğuna inandığını belirtmektedir.²⁰ Bu, vicdanın tipik bir sözlük tanımı olan, kişinin davranışlarına rehberlik ettiği düşünülen doğru ve yanlışla dair ahlaki duyu tanımı ile uyumludur.²¹

Vicdan sahibi olmak, kişinin yaptığı veya yapmaya niyetlendiği şeyin ahlaki niteliğinin bilincinde olması demektir.²²

Vicdan, genel bir ahlaki ilke ya da eğilimin bir kişi tarafından belirli bir duruma uygulanarak nasıl davranılması ya da davranılmaması gerektiğine dair yargıya varılmasını sağlayan bir muhakeme eylemidir.²³

David Decosse gibi Richard Sorabji'de aynı görüşü desteklercesine vicdanı bir iç muhakeme eylemi olarak görür. Richard Sorabji bu konuda şöyle bir açıklama yapar:²⁴

"Vicdan hakkında konuştuğumuzda, genellikle kendimiz ve ahlaki davranışlarımız hakkındaki düşüncelerimizi kastederiz. Vicdan yoluyla, sanki kendi içimizdeki yargıçımız gibi kendimizi inceleriz. Bir kişinin davranışını gözlemlerken vicdan, tarafsız bir gözlemciden çok bir yargıca benzer. Biri eylemde bulunan, diğeri ise davranışını gözlemleyen iki kişiye bölünmüş birey imajı, en azından M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren Yunan dünyasındaki orijinal vicdan anlayışını yansıtmaktadır."

Vicdanı bir iç mahkeme olarak gören bu anlayış, Mark Twain'in hikâyesinde örneklenmiştir. Hikâyenin geçtiği dönemde köle sahibi olmak doğal bir sahiplenme türü olarak kabul edilmektedir ve kölelerin kaçmasına yardım etmek birinin özel mülkiyet

¹⁹ Thomas Hobbes, **Leviathan**, Selahattin Özpabalıyıklar (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993, s.119.

²⁰ Daniel Sulmasy, What is Conscience?, **Theor Med Bioeth**, Washington 2008, s. 138.

²¹ **Oxford English Dictionary**, 8. Baskı, Oxford University Press, Oxford 2018.

²² Nicholas Dent, Conscience, **Routledge Encyclopedia of Philosophy**, 1998, s. 119.

<https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/conscience/v-1> e.t.:09.03.2023

²³ Sorabji, s. 27.

²⁴ David DeCosse, **Conscience**, Sage Journals, California. <https://journals.sagepub.com/> e.t.:27.01.2023

hakkından mahrum bırakılması anlamına gelir. Hikâyede Huck; köle arkadaşı Jim'in, sahibi Bayan Watson'dan kaçmasına yardım ettiği için kendisini suçlu hisseder. Huck'ın vicdan azabı, yaptığı işi destekleyen duyguları ile sosyal çevresinden miras aldığı ilkeler arasındaki çatışmadan kaynaklanır.²⁵

Hikâye, bir öz değerlendirme yetisi olarak vicdanın başka bir ilginç özelliğini, yani kendi vicdanımızın sağladığı ahlaki standartların geçerliliğine olan güvenimiz ile diğer insanların vicdanının sağladığı standartların geçerliliğine olan güvenimiz arasındaki asimetriyi göstermektedir. Bu asimetri, vicdan kavramı ile ahlaki standart kavramı arasında kavramsal bir ilişkinin olmadığını düşündürmekte, vicdanın yalnızca kişinin özel ahlakıyla ve kişinin kendi ahlakına bağlılığıyla ilgili olduğu gerçeğini bir kez daha vurgulamaktadır.²⁶

Vicdanın ahlaki hakikate dair sezgisel bir bakış sağladığını öne sürenler; vicdanı ayrı bir zihinsel yeti olarak görür, vicdanı eylemlerin doğruluğunu ve yanlışlığını belirleyen sezgisel bir ahlaki duyu olarak tanımlama eğilimine girer. Jean Jacques Rousseau bu görüşün savunucusudur ve vicdanı, kendi eylemlerimizi veya başkalarının eylemlerini iyi veya kötü olarak yargıladığımız doğuştan gelen bir adalet ve erdem ilkesi olarak tanımlamıştır. Rousseau'ya göre vicdan; erdem ve adaletin gereklilikleri konusunda net bir görüş sağlar, vicdan bizi çocukça hatalardan ve yetiştirilme tarzımızın önyargılarından kurtarır, erdemli eylem için gerçek bir rehber olur.²⁷

Vicdanın bir nevi ahlaki sezgi olarak tanımlanmasına karşı çıkanlar da vardır. Onlara göre vicdanın sezgici açıklaması doğru değildir, çünkü vicdan çoğu zaman insanları açıkça ahlak dışı inançlar benimsemeye yönlendirebilir. Vicdanın iç sesi, ciddi şekilde yanılgıya düşebilir. Örneğin, birisi ırkçı sezgilere sahip olabilir ve bazı ırkların diğerlerinden üstün olduğuna içtenlikle inanabilir. Diğer kişilerle ilgili cinsiyet, din, sınıf vb. konularda ayrımcı sezgileri olabilir. Ahlaki sezginin kaynağı olarak tanımlanan vicdan, yanılabilir ve güvenilmezdir. Hatta vicdan bazı durumlarda sapkın bir ahlaki mantığı yansıtır.²⁸

Vicdanın sesi sandığımız şey aslında çocuklukta edindiğimiz ya da içinde bulunduğumuz kültürel ya da mesleki ortamdan edindiğimiz bir önyargı olabilir.

²⁵ Jonathan Bennett, **Huckleberry Finn'in Vicdanı**, Early Modern Texts, New York 1974, s. 127.

²⁶ Mark Twain, **Huckleberry Finn'in Maceraları**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, Ankara 2022, s. 39.

²⁷ Jean Jacques Rousseau, **Emile**, 3. Baskı, JM Dent and Sons, London 1921, s. 253.

²⁸ Mika Ojakangas, **The Voice Of Conscience: A Political Genealogy Of Western Ethical Experience**, 3. Baskı, Bloomsbury Press, London 2013, s. 15.

Thomas Hill, Four Conceptions of Conscience adlı eserde bu konu ile ilgili şöyle söyler:²⁹

“Vicdanın kendisinin yanılmaz olduğuna inansak da inanmasak da, vicdanın emirleri olarak kabul ettiğimiz şeylerin gerçek olup olmadığı konusunda hata yapabileceğimizi kabul etmeliyiz. Arzulu düşünceler, korku, çocukluktaki önyargılar ve sahte ideolojilerin beyin yıkaması; vicdanın sesini taklit edebilir veya çarpıtabilir. Özellikle de vicdanın sesini sık sık göz ardı ederek köreltmişsek.”

Bir diğer görüşü göre vicdan, ahlaki gerçekleri kavramamızın ötesinde, ahlaki yükümlülüklerimize dair varoluşsal bir farkındalık sağlar. Pete Fuss'un yazdığı gibi:³⁰

“Vicdan, kişiye doğru olduğunu bildiği şeyi yapma ve iyi olduğuna hükmettiği şeyin peşinden gitme yükümlülüğü altında olduğuna dair varoluşsal bilgiyi sağlar.”

Benzer şekilde Blustein, vicdan ile ilgili şu açıklamayı yapar:³¹

“Vicdan, ahlaki ve diğer normatif talepleri görmenin özel bir yolunu gösterir; kişinin ileriye dönük eylemleri, kendisi ve karakteriyle ilişkili olarak bilinç tarzını göz önüne serer”

Kişi düşünerek hareket etmeye her teşebbüs ettiğinde, vicdan adı verilen akıl yetisi iş başındadır. Ve pratik aklın her hükmü, iki öncüllü bir kıyasın sonucudur. Birincisi, genel ya da evrensel bir ahlaki ilke ya da eğilimdir (örneğin masum insanları öldürmek yanlıştır) ikincisi ise, özel bir olgu ya da durum ilkesidir (örneğin Sokrates masum bir insandır). Pratik bir yargıya (örneğin Sokrates'i öldürmek yanlıştır) varmak için birinciden ikinciye doğru akıl yürütme sürecine vicdan denir. Böyle bir sonuç, ahlaki muhakeme ya da olgusal anlayıştaki bir kusurdan dolayı hatalı olabilir. Hatta bir kişi suçluluk hissetmeden vicdanını görmezden gelebilir.³²

İçgüdüsel olarak iyiyi aramayı ve kötüyü reddetmeyi biliriz. Ancak neyin ahlaki olduğunu bilemeyiz. Ahlaki olanı bilmek, pratik muhakemenin temel bir aracı olan vicdanın kullanılması ile mümkündür.³³

Vicdan, kişinin her pratik akıl yürütme yargısının başka deyişle kasıtlı bir eyleme yol açan her yargının oluşumunda yer almaktadır. Tarihsel bir kavram olarak vicdan,

²⁹ Thomas E. Hill, Four Conceptions of Conscience, **American Society for Political And Legal Philosophy**, 2002, s. 277.

³⁰ PeteFuss, Conscience, **Ethics**, 1964, s. 13.

³¹ Jeffrey Blustein, **Doing What The Patient Orders: Maintaining Integrity In The Doctor–Patient Relationship**, 1. Baskı, Bioethics, Kanada 1993, s. 294.

³² J. Budziszewski, What We Can't Not Know, **Ignatius Press**, 2011, s. 73.

³³ E.T.A.Hoffmann, Conscience and Synderesis, **Oxford University Press**, 2012, s. 255.

Aristoteles'e kadar uzanan bir süreçte tartışılmıştır. Aquinolu Thomas ve Aristoteles geleneğinden gelen birçok filozof tüm insan eylemlerinin, gönüllü olarak ve düşünerek yapılan her şeyin, vicdani kararlar olduğunu savunmuştur.³⁴

Milattan önce üçüncü yüzyılda yaşayan Aristoteles; doğru eylemin getirdiği erdemli bir yaşamla mutluluğa erişilebildiğini ancak erdemli bir yaşam için hangi eylemlerin doğru eylem olduğuna karar vermek gerektiğini belirtmiştir. Aristoteles'in doğru eylem üzerine söyledikleri vicdan kavramının alt yapısını oluşturmuştur.³⁵

Aquinolu Thomas, Aristoteles'in düşüncelerinden etkilenerek vicdan üzerine yaptığı çalışmalarla dikkat çekmektedir. Ahlaki muhakeme amacıyla vicdanın nasıl tanımlanabileceği ve tasvir edilebileceği üzerinde çalışarak Aristoteles'in düşüncesini genişletmiştir. Thomas'ın doğal hukuk anlayışına göre Tanrı, ahlakın temeli ve kaynağıdır. Vicdan, Tanrı'nın doğa yasasını anlamak ve uygulamak için kullanılan ratio'dur (akıl). Vicdan bir şeyi yapıp yapmadığımızı, yapmamız gerekip gerekmediğini ve iyi yapıp yapmadığımızı bilme yeteneğimizdir. Eğer yanlış bir şey yapmışsak vicdanımız bizi suçlayacak, azap çektirecek ve azarlayarak suçluluk duygusuna neden olacaktır. İnsan akli yanılabilir olduğu için vicdan da yanılabilir haldedir. Vicdanımızın kötü bir şeyi iyi olarak algılama potansiyeline rağmen Thomas, hâlâ vicdanımıza uymamız gerektiği konusunda ısrar eder, çünkü ona göre vicdanınıza aykırı davranmayı seçerseniz kötü olduğuna inandığınız bir şeyi yapmayı seçmiş olursunuz.³⁶

Psikiyatristler ve psikologlar da vicdanı hem bireysel hem de sosyal yönleriyle anlamaya çalışmıştır. Sigmund Freud, süperego varsayımıyla vicdanın bir başka açıklamasını yapmıştır. Freud'a göre süperego, çocuğun ebeveyn onayıyla veya ceza yoluyla ahlaki değerleri benimsemesiyle oluşan kişiliğin önemli bir unsurudur.³⁷

Freud vicdanı, bilimin anlayabileceği psikolojik durumların bir sonucu olarak görür. Freud zihni; İd (bilinçdışı hayvani arzularımız), Ego (bilinçli karar verme benliğimiz) ve Süper Ego (çocukluk döneminde otorite figürlerinden alarak bilinçsizce benimsediğimiz değerleri depolayan ahlaki duygularımızın kaynağı parça) olarak ayırır. Bir arzu, bilinçdışı İd'den bilinçli Ego'muza yükseldiğinde, bu arzu doğrultusunda hareket etmek istediğimizin farkına varırız; ancak Süper Ego'muz bize toplum değerlerinin buna izin verip vermediğini söyler. Süper Ego izin verirse harekete

³⁴ Ralph McInerney, **Aquinas's Moral Theory**, 3. Baskı, J Med Ethics, London 1987, s. 13.

³⁵ Abdulvahit İmamoğlu, Vicdan Kavramının Psikososyal Tahlili, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 5 S. 1, 2010, s. 128.

³⁶ İmamoğlu, s. 121.

³⁷ **Britannica Sözlük**, Conscience. <https://www.britannica.com/topic/conscience> e.t.:17.02.2023

geçebiliriz. Aksi takdirde, Freud'un birçok zihinsel sorundan sorumlu olduğunu düşündüğü arzuyu bastırmaya şartlanmış oluruz. Bunun etik anlamı vicdanın içimizdeki Tanrı'nın sesi değil, toplumumuzun istediği şey olduğudur.³⁸

Görüleceği üzere birçok düşünür ve tarihsel her kültür vicdan adlı bir yetinin varlığını kabul etmiştir. Vicdan kimi zaman akıl ve ahlaka ilişkin sistematik felsefi teorilere dayanarak, kimi zaman da dinsel ya da siyasal amaçlara hizmet ederek farklı yorumlara tabi tutulmuştur. Tarafımızca vicdan, bir iç muhasebe yapılması durumudur. Bu iç muhasebeyi yapmaya zorlayan hem öznel hem nesnel birçok durum ve olgu vardır. Vicdanın iç muhasebesi karakteristiktir, kişiye özgü kriterler içerir. Bu sebeple vicdan, bir kavram olarak felsefi, sosyolojik, tarihi, hukuki ve benzeri bakış açılarıyla irdelenebilen karmaşık bir yapıdır. Şüphesiz vicdandan bahsedener sadece din adamları ve düşünürler değildir.

1.2.Vicdani Ret Kavramı

Vicdani ret; toplum tarafından anlaşılabilir en sade tanımıyla silahlı bir çatışmaya girmeyi, askerlik hizmetine katılmayı, öldürücü bir güç kullanarak bir savunma yapmayı reddeden kişiler için kullanılan bir tanımdır. Her türlü savaşı reddedenler “total vicdani retçi” olarak tanımlanırken bazı savaflara karşı çıkan veya kitle imha silahlarının kullanımı reddeden veya sadece nükleer savaflara karşı çıkanlar “seçici vicdani retçi” olarak tanımlanır.³⁹

Vicdani reddin birçok sebebi olabilir. Birini öldürmeye karşı çıkmak ahlaki, dini, siyasi, felsefi, ekonomik vb. birçok sebebe dayanabilir. Örneğin dini nedenlerle vicdani reddini açıklayan bir kişi Yahudiliğin "*Öldürmeyeceksin*" emrini, herhangi bir insanın öldürülmesine karşı ilahi emir olarak yorumlayabilirler. İsa'nın "*Düşmanlarınızı sevin, sizden nefret edenlere de iyilik yapın*" (Luka 6:27)⁴⁰ öğüdünü ve İsa'nın kendini savunmak için bile şiddeti reddetmesini benimseyebilir. Öldürmenin yanlış olduğu inancı, tanrısal olmayan düşüncelere de dayanabilir. Vicdani retçilerin çoğu, farklı etnik kimlik veya ulusal mensubiyet nedeniyle diğer insanların düşman olduğu fikrine karşı

³⁸ David Jones, **Freud'un Ahlaki Vicdan Teorisi**, 1. Baskı, C. 41, S. 155, Cambridge University Press, Cambridge 1966, s. 47.

³⁹ C.A.J. Coady, *Objecting Morally*, **The Journal of Ethics**, 1997, s. 378.

⁴⁰ Luka İncili (6:27). <https://www.kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?mc=2&sc=1531> e.t.:22.12.2023

çıkılmaktadır. Bir milleti ya da grubu şeytanlaştırarak silahlı bir çatışmaya hazırlanma fikri, insanlığa ve insan onuruna aykırı bulunabilir.⁴¹

Tarihsel olarak vicdani ret, savaşa katılmaktan kaçınan pasifistlerle ilişkilendirilmiştir. Vicdani ret, pasif direniş olarak kabul edilmektedir. Pasifistler, vicdanlarının öldürmeyi yasakladığını belirterek her türlü ölümcül fiili eyleme ve bu eylemi destekleyen kurumlara karşı çıkar. Pasifizm, uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl bir şekilde çözülebileceği inancını ve savaş kurumlarının ortadan kaldırılması gerektiğini belirten bazı görüşleri savunur. Pasifist tarihçiler Peter Brock ve Thomas Paul Socknat, pasifizmi "*her türlü savaşın koşulsuz reddedilmesi*" olarak tanımlar.⁴²

Pasifistlere göre modern dönemde savaş, tüm nüfusun işbirliği ile oluşan ekonominin savaş temeline oturtulması ve savaşın vergi yoluyla finanse edilmesi anlamına gelmektedir. Savaşlar, tüm nüfusun tüm faaliyetlerine dâhil olarak topyekûn bir özellik göstermektedir. Pasifistler ister istemez bir savaş olgusunun parçası ve sorumlusu olduğunu, vicdani retçi pasifistlerin silah kullanmayı reddetmekten daha fazlasını yapması gerektiğine inanır. Vatandaşların vergilerinin orduyu finanse etmek için değil uluslararası toplumsal barışı sağlamak için kullanılmasını isterler. Bu sebeple kampanyalar yürütürler (Barış Vergisi Kampanyası gibi). Pasifistler, vicdani reddi sadece askeri görev almamak olarak algılayan tavrı eleştirerek daha derin ve karmaşık bir görüşü savunurlar. Devletin vicdani ret hakkını tanımamasını, yeterli olmayan dar bir hak olarak görürler. Bu sebeple devlete bağlılık fikrini etkili bir şekilde baltalayarak son derece politik bir aktivizm sergiledikleri konusunda eleştiri konusu olurlar.⁴³

Vicdani ret nedeniyle itirazını dile getiren kişi, hukukun ve devlet otoritesinin meşruiyetine itiraz etmez. Vicdani retçi, kendi ahlaki değerlerine uygun davranmak istediğini belirterek mevcut otoriteden buna izin verilmesini ister. Vicdani ret, kişisel doğası gereği hukuki emir ile ahlaki yükümlülük arasındaki karşıtlığın bir sonucu olarak doğmuştur. Bu açıdan vicdani ret ile sivil itaatsizlik bazı farklılıklar içerir. Her ne kadar her ikisi de belirli yasalara, politikalara, direktiflere veya planlara karşı muhalefeti içerse de sivil itaatsizlik daha çok iletişim kurmaya yöneliktir, daha politiktir.⁴⁴

⁴¹ John Kassner, International Law, **Normative Foundations of Encyclopedia**, 2011, s. 569.

⁴² Basil Blackwell, **Pacifism and the Just War: A Study in Applied Philosophy**, 1. Baskı, Teichman Press, 1986, s. 8.

⁴³ A. Seller, **Encyclopedia of Applied Ethics**, 1. Baskı, Second Edition, 2012, s. 6.

⁴⁴ Blackwell, s. 8.

Sivil itaatsizlik, insanların hükümete ait uygulamalarda veya hükümet dışı uygulamalarda değişiklik yapılması için baskı yaptığı bir yasa ihlalidir. Vicdani ret ise bu durumun aksine her zaman yasayı ihlal etmez; bazen yasal olarak korunan bir uygunsuzluk şeklidir. Vicdani ret, sivil itaatsizlikten daha az politiktir ve insanların karşı çıktıkları uygulamalara katılmama arzularından, bu uygulamaları değiştirme hırslarından kaynaklanmaktadır.⁴⁵

Kişinin vicdanına aykırı davranmasının maliyeti vardır. Bazı teorisyenler, kişilerin vicdanlarına aykırı davrandıklarında yaşadıkları duygusal yaptırımların çok ağır boyutta olduğu üzerinde durur. Kişi vicdanına ve derin ahlaki normatif taahhütlerine aykırı bir şekilde hareket etmesi durumunda, hayatının temel yönlendirici ideallerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalır. Derinden bağlı olduğu inanç ve bağlılıklarını terk etmek zorunda kalan kişi, varoluşsal sıkıntılar yaşayarak hayatına anlam ve amaç veren yaşam ideallerini tehlikeye atar.⁴⁶

Psikologlar ve psikiyatristler, vicdana aykırı davranmanın büyük bir boşluğa ve değersizliğe neden olduğu üzerinde durur. Filozof James Childress, vicdana karşı yaptığımız fiilleri “vicdan ihlalleri” olarak tanımlar, vicdan ihlallerinin benlikte bütünlük ve uyumun kaybına neden olduğunu belirtir.⁴⁷

Mark Wicclair, kişinin eylemleri ile temel ahlaki inançları arasındaki tutarlılık olarak tanımladığı ahlaki bütünlüğü korumanın önemine atıfta bulunur. Vicdana aykırı davranmanın değersizliğini tanımlamaya çalışırken, psikolojik bütünlük kavramına başvurur. İç uyum veya psikolojik bütünlük kaybının, değersizliğe neden olduğunu belirtir.⁴⁸

Kişinin vicdanına karşı hareket etmesi, ahlaki zarara neden olur. Vicdana aykırı davranmak yalnızca duygusal sıkıntıya yol açmaz. Kişi en temel vicdani karakterini ihlal ettiğinden zayıflayan duyguları nedeniyle anlam kaybı yaşar. Unutulmamalıdır ki bir kişinin temel vicdani taahhütleri o kişinin yaşam amacının bir parçasıdır, kişinin yaşam amacı ise kişiyi geleceğe iten ve ona yaşama nedeni veren itici güçtür. Kişinin vicdanına aykırı davranmasının ağır bir maliyeti vardır. Derin ve tekrarlanan vicdan

⁴⁵ Smith William, **The Burdens of Conviction: Brownlee on Civil Disobedience**, 2. Baskı, Western Canada Press, Ottawa 2016.

⁴⁶ William Lyons, **Conscience an Essay in Moral Psychology**. <https://philpapers.org/rec/LYOCA> e.t.: 03.04.2023.

⁴⁷ James Childress, Appeals to Conscience, **The University of Chicago**, Chicago Press, Chicago 1979. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/292121> e.t.: 03.04.2023.

⁴⁸ Mark Wicclair; **Conscientious Objection in Healthcare and Moral Integrity**, 1. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge 2017, s. 7.

ihlalleri, kişinin amaç ve anlam kaybı yaşamasına ve buna bağlı olarak kimlik kaybı yaşamasına yol açar. Vicdan ihlali bir tür kendine ihanettir, kişinin kimliğine şiddet uygulamasıdır.⁴⁹

Bir örnek ile açıklamak gerekirse, Robert Bolt'un Her Mevsim Bir Adam adlı tiyatro oyunundaki Thomas More karakterini ele alabiliriz. Oyun; VIII. Henry'nin, karısı Aragonlu Catherine'i boşama kararını onaylamayı reddeden on altıncı yüzyıl İngiltere Şansölyesi More'un yaşamı ve ölümüne odaklanmaktadır. Oyunun bir noktasında, arkadaşı Norfolk Dükü ile yaptığı gergin teolojik sohbette More, Katoliklerin evliliğin bozulmazlığı anlayışına olan bağlılığını şu sözlerle savunur: Önemli olan bunun doğru olması değil, benim buna inanmamdır. More, burada inancın kimliğinin bir parçası olduğunu ve vicdanen bu inanca uygun hareket etme zorunluluğunu hissettiğini vurgular. Aslında More, boşanmanın caizliği konusunda makul sınırlar içinde kalan başka görüşlerin de olabileceğini kabul eder. Ama Katolik anlayışa bağlı olduğundan bu inanca uygun hareket etmek onun için vicdanen zorunludur. Aksini yapmak kendine ihanet etmek ve inancın öznesi olan 'ben'e şiddet uygulamak olur.⁵⁰

Vicdan, kişinin kendi inançlarına uygun hareket etme taahhüdüdür, bu taahhüde uymamak kişinin kendi kimliğinde ahlaki yaralanmaya sebep olur. Ahlaki yaralanma, bir kişinin ahlaki veya etik kurallarının ihlal edilmesi sonucu ortaya çıkan güçlü bilişsel ve duygusal tepkiyi ifade eder.⁵¹

Vicdanın kullanılmasına getirilen kısıtlama, insanları belirli şekillerde davranmaya zorlar. Bu kısıtlama kişinin vicdani özgürlüğünü baltalar. Zorla veya baskı ile yapılan vicdan ihlalleri de aynı acı ve elemi yaşatır. Sonuçta kişi kendi benzersiz ve kişisel ahlaki bakış açılarının temelini oluşturan inançları bastırmaya ve terk etmeye zorlanmaktadır. Kişi neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda kendi içselleştirilmiş standartlarını takip edemez.⁵²

Yapılan bu açıklamalara karşı Shakespeare'den alıntı yapan Julian Savulescu, vicdanı '*korkakların kullandığı bir kelime*' olarak tanımlamış ve bunun '*kötü alışkanlıklar için bir bahane*' olabileceği veya '*kişinin görevden kaçmak için kullanabileceği*' uyarısında bulunmuştur.⁵³

⁴⁹ Wicclair, s. 13.

⁵⁰ Robert Bolt, **A Man for All Seasons**, Heinemann Educational Books, 1977, s. 110.

⁵¹ Wicclair, s. 16.

⁵² William Lyons, Conscience an essay in moral psychology. <https://philpapers.org/rec/LYOCA> e.t.: 03.04.2023.

⁵³ Julian Savulescu, Tıpta Vicdani Ret, **İngiliz Tıp Dergisi**, Londra 2006, s. 294. <https://www.bmj.com/content/332/7536/294> e.t.: 03.04.2023.

Benzer şekilde Schuklenk ve Smalling, kişilerin vicdani ret iddialarının test edilemez ve keyfi olduğunu, vicdani retçilerle uzlaşmanın kamu hizmetlerine erişmek isteyen insanlar için çok ciddi sonuçlara yol açabileceğini savunmuştur.⁵⁴

Nilgün Toker, vicdani ret kavramı ile ilgili şu açıklamayı yapmaktadır:⁵⁵

“Vicdani ret, bireyin kendi benlik duygusunda 'kötü' olarak tanımlanan bir edimi gerçekleştiremeyeceği bilincine dayanır. Vicdani retçi, kendi benlik duygusuyla insan öldürme kötülüğünü yapamayacağı için savaşıma ödevini yerine getiremeyeceğini ilan eder; burada söz konusu olan savaşı engelleme değil, bireyin kendi vicdan kuralları gereği bu savaşta yer alamayacağını beyandır.”

Akif Emre Öktem'e göre ise vicdani ret; bir kişi ya da grubun, vicdandan kaynaklanan üstün bir gereklilik adına kanuni yükümlerini yerine getirmekten bilinçli olarak kaçınmasıdır.⁵⁶

1.3. Türk Hukukunda Askerlik

Askerlik kelimesi için Türk Dil Kurumu sözlüğünde; asker olma durumu, askerlik hizmeti, bayrakaltı gibi tanımlamalar yapılmaktadır.⁵⁷ Asker kelimesinin kökü Arapçadır ve yazılışı “eskr”dir. Eskr kelimesi dilimize asker olarak geçmiştir.⁵⁸

1982 Anayasasında zorunlu askerlik, vatan hizmeti kavramı olarak yer alır. Anayasa'nın 72. maddesinde bir siyasi hak ve yükümlülük olarak yer bulan vatan hizmeti kavramı, zorunlu askerlik hizmetine göre daha geniş bir kavramdır. Anayasa'nın ilgili hükmü uyarınca vatan hizmeti, kadınlar da dâhil her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının hakkı ve ödevidir. Anayasanın 72. Maddesinde yer aldığı şekliyle vatan hizmeti, silahlı kuvvetlerde veya kamuda yerine getirilebilir, ne şekilde yerine getirileceği kanunla düzenlenir. Bu hüküm alternatif kamu hizmetine anayasal olarak izin vermektedir. Alternatif kamu hizmetinin bir seçenek olarak sunulması anayasaya herhangi bir aykırılık teşkil etmeyecektir. Anayasa'nın 72. Maddesi,

⁵⁴ Udo Schuklenk and Ricardo Smalling, Why Medical Professionals Have No Moral Claim to Conscientious Objection Accommodation in Liberal Democracies., **Journal of Medical Ethics**, New York 2017, s. 236.

⁵⁵ Nilgün Toker, **Vicdani Red: İtaatsizlik ve Anti-militarizm**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 83.

⁵⁶ Akif Emre Öktem, **Uluslararası Hukukta İnanç Özgürlüğü**, 1.Baskı, Liberte Yayınları, Ankara 2002, s.394.

⁵⁷ Türkçe Sözlük, 10. Baskı, **Türk Dil Kurumu Yayınları**, Ankara 2005, s. 131.

⁵⁸ Kara Kuvvetleri Devamlı Emirler Muhtırası, KKM 368-1, Yayın No: 98/16, Kara Kuvvetleri Basımevi, 1998, s. 2.

alternatif kamu hizmetine kapı aralarken 7179 sayılı Asker Alma Kanununun 5. Maddesi gereği Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan her erkek, askerlik hizmeti yapmak zorundadır. 7179 sayılı Asker Alma kanunu, zorunlu askerliğin sadece silahlı kuvvetlerde yerine getirilebileceğini belirtir.⁵⁹

Günümüzde Türkiye’de zorunlu askerlik yükümlülüğü uygulanmaya devam etmektedir. Bununla birlikte Türk Silahlı Kuvvetleri personel mevcudu içindeki profesyonel personel sayısı her yıl artmaktadır. 2017’de 156 bin olan ordu içindeki profesyonel asker sayısı, 2021’de 216 bine ulaşmıştır. 2017’de TSK personelinin yaklaşık yüzde 38’i profesyonel askerden oluşurken 2021’de bu oran yüzde 55’e ulaşmıştır. 2021 yılında ilk kez profesyonel asker sayısı, zorunlu askerlik görevini yapanların sayısını geçmiştir.⁶⁰

Son dönemlerde zorunlu askerlik sisteminin toplumun tüm fertlerine ciddi anlamda uygulanamadığı üzerinde durmak gerekir. Nitekim gayriresmi rakamlara göre Kasım 2016’da yaklaşık 600.000 asker kaçağı vardır.⁶¹

2019 yılında Milli Savunma Bakan Yardımcısı Şuay Alpay, yoklama ve bakaya kalanların sayısının 460.000 civarında olduğunu söylemiştir.⁶² Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 2022 yılında yaptığı bir açıklamaya göre yoklama kaçağı ve bakaya genç sayısı 550.000 civarındadır.⁶³ Zorunlu askerlik sistemi yükümlülüğüne rağmen askere gitmeyerek yoklama kaçağı olan ve bakaya kalan kişi sayısı azımsanmayacak rakamlardadır.

2013 yılında Salih Akyürek ve Mehmet Ali Yılmaz’ın internet üzerinden gerçekleştirdiği 62 soruluk ankete 5.173 vatandaş katılmış, bu anket sonucu elde edilen yanıtlarla Türk Silahlı Kuvvetlerine Toplumsal Bakış Raporu hazırlanmıştır. Raporda; “Zorunlu Askerlik uygulaması sonlandırılarak profesyonel orduya geçilmelidir” görüşü

⁵⁹ 7179 Sayılı Asker Alma Kanunu 4. Maddesi. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.7179.pdf> e.t.: 03.04.2023.

⁶⁰ **Sputnik News**, TSK’da bir ilk: Profesyonel asker sayısı, zorunlu askerlik görevini yapanları geçti. <https://sputniknews.com.tr/20220504/tskda-bir-ilk-profesyonel-asker-sayisi-zorunlu-askerlik-gorevini-yapanlari-gecti-1056069556.html> e.t.:24..08.2023.

⁶¹ **Milliyet**, Asker kaçağı çalıştıran patron yandı. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/asker-kacagi-calistiran-patron-yandi-2352938> e.t.: 03.04.2023.

⁶² **Memurlar Net**, İşte yoklama kaçağı ve bakaya kalanların sayısı. <https://www.memurlar.net/haber/831785/iste-yoklama-kacagi-ve-bakaya-kalanlarin-sayisi.html> e.t.: 03.04.2023.

⁶³ **Anadolu Ajansı**, Cumhurbaşkanı Erdoğan: Yoklama kaçağı, bakaya gençlerimize bedelli askerlikten faydalanabilme yolunu açıyoruz. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/cumhurbaşkanı-erdogan-yoklama-kacagi-bakaya-genclerimize-bedelli-askerlikten-faydalanabilme-yolunu-aciyoruz/2595498> e.t.: 03.04.2023.

yaklaşık %65,4 oy oranı ile desteklenmiştir. Bu durum zorunlu askerlik uygulamasına son verilmesi isteğinin toplumun geniş kesiminde kabul gördüğünü göstermektedir.⁶⁴

Türkiye’de 18 ay olan askerlik süresi 10 Eylül 1992 tarihinde 15 aya indirilmiştir. Ancak personel sayısı yetersizliği nedeniyle 1994 yılında terhis işlemi yapılamamış, 1995 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile askerlik süresi tekrar 18 aya yükseltilmiştir. 1 Ocak 2014 tarihinde ise askerlik süresi 12 aya düşürülmüştür.⁶⁵ Günümüzde ise askerlik süresi 6 aydır. Her erkek vatandaş 20 yaşına geldiğinde ilk askerlik yoklamasını yaptırır. Dört yıllık veya iki yıllık üniversite mezunları, yedek subay ve yedek astsubay adayı olarak görev yapmak için askerlik şube müdürlüklerine başvurabilir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin o anki ihtiyacına göre kişi uzun dönem yedek subay veya yedek astsubay olarak 12 ay askerlik hizmetini yapar ya da kısa dönem er olarak 6 ay askerlik yükümlülüğünü yerine getirir. 26 Haziran 2019 tarihinde yapılan değişiklikle sisteme bedelli askerlikte dâhil edilmiştir. Bedelli askerlik ücreti her yıl belirlenir. Bedelli askerlik yapanlar, bir aylık temel askeri eğitime tabi tutulur ve askerlik yükümlülüğünü yerine getirmiş sayılır.⁶⁶

Türk hukuk mevzuatı uyarınca askerlik hizmeti zorunludur.⁶⁷ Türkiye’de vicdani ret hakkı tanınmamaktadır, alternatif hizmet seçeneği de yoktur. Zorunlu askerlik hizmetini yerine getirmemek ve halkı askerlikten soğutmak Türk hukuk mevzuatında suç olarak düzenlenmiştir.

1.3.1. Zorunlu Askerlik Hizmetini Yerine Getirmemek

Askeri terim olarak celp, askere çağırılma işlemidir. 20 yaşına gelen her Türk vatandaşı erkek, herhangi bir mazereti yoksa askere gitmek zorundadır. Askere gitme işlemlerinin yapıldığı zamanlara da celp dönemi denir.⁶⁸ Yoklama kaçağı, yoklama yapılması sırasında haklı bir gerekçe sunmayıp askerlik şubesine gelmeyenler kişilere denir. Bakaya ise yoklamasını yaptırmış, askere sevk için çağırılmış ancak herhangi bir

⁶⁴ Salih Akyürek ve Mehmet Ali Yılmaz, Türk Silahlı Kuvvetlerine Toplumsal Bakış Raporu, Rapor No:56, **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi**, İstanbul 2013, s. 45.

⁶⁵ Cengiz Özgün, Türkiye’nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 3, Sayı 4, İstanbul 2017, s. 78.

⁶⁶ Milli Savunma Bakanlığı, Asker Alma Genel Müdürlüğü, Bedelli Askerlik ile ilgili bilgi notu. <https://www.msb.gov.tr/Askeralma/icerik/temel-askerlik> e.t.:17.07.2023

⁶⁷ 7179 Sayılı Asker Alma Kanunu 4. Maddesi. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.7179.pdf> e.t.: 03.04.2023.

⁶⁸ Milli Savunma Bakanlığı, Asker Alma Genel Müdürlüğü, Temel Askerlik ve Bedelli Askerlik. <https://www.msb.gov.tr/Askeralma> e.t.:09.06.2023

haklı sebep göstermeden sevkın son gününe kadar askerlik şubesine teslim olmayanlara denir.⁶⁹

Askere sevk, dört celp dönemine ayrılmıştır. Şubat, Mayıs, Ağustos ve Kasım aylarında askere sevk işlemleri yapılır. Sevke tabi olan ve herhangi bir kabul edilebilir mazeret bildirmeyen kişi, kendisine en yakın askerlik şubesine başvurmak zorundadır. Geçerli mazeret bildirmediği halde askerlik şubesine başvuru yapmayan kişi bakaya kalmış olarak tanımlanır. Askeralma Kanununun 23. Maddesinde belirtilen mazeretler olmaksızın askerlik şubesine gitmeyenlere aynı kanununun 24. Maddesi uyarınca idari para cezası kesilir. Bu idari para cezasının kesinleşmesinden sonra hala askerlik şubesine gitmeyenler için Askeri Ceza Kanununun 63. Maddesinde çeşitli hapis cezaları öngörülmüştür. Bu hapis cezaları, askerlik şubesine teslim olmanın veya yakalanmanın süresine göre 2 aydan 3 yıla kadar değişir.⁷⁰

Türkiye’de vicdani retçiler, askere gitmemesi nedeniyle belirtilen kanun maddeleri doğrultusunda yoklama kaçağı ve bakaya statüsü konumundadır. Yoklama kaçağı ve bakaya olan kişiyi kimse zorla askere götüremez. GBT (Genel Bilgi Toplama) kontrolüne takılan vicdani retçi, mesai saatleri içerisindeyse Polis veya Jandarma tarafından askerlik şubesine götürülür, bu durumda vicdani retçinin askerlik şubesine gitmeme hakkı yoktur. Askerlik şubesinde bir tutanak imzalatılır ardından kişi serbest bırakılır. Vicdani retçinin tutanağı imzalamama hakkı ya da tutanağa "vicdani retçiyim, birliğe gitmeyeceğim" şerhi düşerek imzalama hakkı vardır. Tutanak 15 gün içinde askerlik işlemlerini halledip birliğe gitmek gerektiğini tebliğ eden bir evraktır, bu tutanak aynı zamanda para cezasına dönüştürülür. Bu para cezalarına itiraz etmek mümkündür ancak kesinleşen para cezalarının ödenmemesi durumunda Askeri Ceza Kanununun 63. Maddesi uyarınca vicdani retçi hakkında ceza davaları açılır. Birden fazla GBT sorgulamasına katılıp birden fazla idari para cezası alınması nedeniyle ceza davalarının sayısı da bu durumla orantılı olarak artmaktadır. Vicdani retçiler hakkında Askeri Ceza Kanununun 63. Maddesi uyarınca iki aydan üç yıla kadar çeşitli hapis cezaları verilebilmektedir. Fakat son yıllarda bu nedenle ceza davası daha az açılmaktadır. Ceza davasının ne zaman açılacağı ile ilgili bir kesinlikte yoktur, ceza davalarının hiç açılmadığı durumlarla da karşılaşılmaktadır. Son birkaç yıldır hapse

⁶⁹ Milli Savunma Bakanlığı Asker Alma Genel Müdürlüğü, Yoklama Kaçağı Saklı ve Bakayaların Takip ve Cezalandırma İşlemleri. <https://www.msb.gov.tr/Askeralma/icerik/yoklama-kacagi-sakli-ve-bakayalarin-takip-ve-cezalandirma-islemleri> e.t.:23.06.2023

⁷⁰ Gökhan Yaşar Duran, Askeri Ceza Hukukunda Yoklama Kaçağı, Bakaya ve Saklı Suçu, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, 2017, s. 64.

giren vicdani retçi olmamıştır. Kanunda suç olarak tanımlanmasına rağmen vicdani retçilerin hapse girmemesi bir siyasi karar olarak yorumlanmaktadır.⁷¹

1.3.2. Halkı Askerlikten Soğutma Suçu

Halkı Askerlikten Soğutma Suçu, Türk Ceza Kanununun “Milli Savunmaya Karşı Suçlar” başlıklı bölümünde yer alan bir suçtur. 2013 yılında yapılan değişiklikten önce suç şu şekildeydi:⁷²

“(1) Halkı askerlik hizmetinden soğutacak teşvik veya telkinde bulunanlara veya propaganda yapanlara altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

(2) Fiil basın ve yayın yolu ile işlenirse ceza yarı oranında artırılır.”

Vicdani reddini 2013 öncesi açıklayanlar bu ceza hükmü nedeniyle genelde üst sınırdan ağır cezalar almıştır. Bu dönemdeki en büyük sorun bir kişinin vicdani reddini açıklaması nedeniyle 2 ayrı ceza almasıydı. Şöyle ki vicdani reddini açıklayan kişi bu açıklamanın bir propaganda teşkil etmesi gerekçesiyle Halkı Askerlikten Soğutma Suçu nedeniyle ceza alıyordu. Aynı vicdani retçi, yoklama kaçağı olması nedeniyle kesilen idari cezaların kesinleşmesinden sonra hala birliğe teslim olmadığı için bir de Askeri Ceza Kanununun 63. Maddesi gereği ceza alıyordu. Tek vicdani ret açıklaması iki ayrı ceza dosyasına ve iki ayrı yargılamaya sebep oluyordu. Aynı fiilden dolayı iki ayrı ceza almanın “non bis in idem” ilkesine ters düştüğü konusunda eleştiriler yapılmaktaydı.⁷³

11.4.2013 tarihinde yapılan değişiklikle Halkı Askerlikten Soğutma Suçu şu şekilde düzenlenmiştir:⁷⁴

“(1) Askerlik hizmetini yapanları firara sevk edecek veya askerlik hizmetine katılacak olanları bu hizmeti yapmaktan vazgeçirecek şekilde teşvik veya telkinde bulunanlara altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.

2) Fiil, basın ve yayın yolu ile işlenirse ceza yarı oranında artırılır.”

⁷¹ **Bianet**, Vicdani Ret Nedir; Vicdani Retçi Olduğunuzda Başınıza Neler Gelir.

<https://bianet.org/yazi/vicdani-ret-nedir-vicdani-retci-oldugunuzda-basiniza-neler-gelir-273202>

e.t.:17.04.2023

⁷² Gökçe Serim, Vicdani Ret ve Halkı Askerlikten Soğutma Suçu. **Ankara Barosu Dergisi**, Ankara 2021, s. 84.

⁷³ Serim, s. 86.

⁷⁴ 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 318. Maddesi.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> e.t.:17.04.23

Kanun koyucu ifade özgürlüğünün kapsamını genişletme saiki ile kanun metninde bu değişikliği yapmıştır. Bu kararın alınmasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Osman Murat Ülke başvurusunda verdiği ihlal kararları etkili olmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Halkı Askerlikten Soğutma Suçu ile ilgili birçok kararda bu suçun kanuni şeklinin ifade özgürlüğünü kısıtladığını vurgulamıştır.⁷⁵

2013 yılından önce kanun metninde değişiklik yapılmadığı dönemde Halkı Askerlikten Soğutma Suçu nedeniyle birçok vicdani retçi yargılanmış ve ceza almıştır. Halkı Askerlikten Soğutma Suçu birçok kez yargı eliyle hoyratça kullanılmıştır. Askeri hapisanede işkence gördüğü mahkeme kararıyla tespit edilen vicdani retçi Enver Aydemir'in tutuklu yargılandığı duruşmaya katılan beş kişi hakkında Halkı Askerlikten Soğutmak suçlamasıyla soruşturma başlatılmıştır. Cumhuriyet Savcısı H.A.A., hazırladığı iddianamede "Herkes bebek doğar" sloganını halkı askerlikten soğutacak fiil olarak yorumlamıştır.⁷⁶

Sanıkların avukatı, her Türk'ün bebek doğup doğmadığının tespiti için mahkemeye bilirkişi getirilmesini talep etmiş, mahkeme talebi reddetmiştir. Bunun üzerine sanıkların vekili normal doğum yapan iki kadını tanık olarak mahkemede dinletmiş; tanıklar, doğum sırasında asker doğurmadıklarını bebek doğurduklarını söylemiştir. Türk Ceza Kanunu hükmü gereği halkı askerlikten soğuttukları iddiasıyla açılan davanın 8. duruşmasında Eskişehir 4. Sulh Ceza Mahkemesi, tüm sanıklar hakkında beraat kararı vermiştir.^{77 78}

Bazı davalarda da mahkemelerin özgürlükçü tutum sergilediği görülmektedir. Vicdani retçi Ali Fikri Işık sosyal medyada "*Askere gitme, diskoya git*" ve "*Bütün asker kaçakları benim kahramanımdır*" paylaşımını yapmıştır. Başlatılan soruşturma sonunda iddianame mahkeme tarafından kabul edilmişse de İstanbul Anadolu 41. Asliye Ceza Mahkemesi, üzerine atılı eylemin suç oluşturmadığı gerekçesiyle Ali Fikri Işık hakkında beraat kararı vermiştir.⁷⁹

⁷⁵ Serim, s. 87.

⁷⁶ **Bianet**, Vicdani Retçinin Babası ve Avukatına Askerlikten Soğutma Davası. <https://bianet.org/haber/vicdani-retcinin-babasi-ve-avukatina-askerlikten-sogutma-davasi-127362> e.t.: 03.04.2023.

⁷⁷ **Bianet**, Mahkeme Karar Verdi: Asker Değil, Bebek Doğuyormuşuz. <https://bianet.org/haber/mahkeme-karar-verdi-asker-degil-bebek-doguyormusuz-142647> e.t.: 03.04.2023.

⁷⁸ Sanıkların yargılandığı dava Eskişehir 4. Sulh Ceza Mahkemesinde görülmüş ve karara bağlanmıştır.

⁷⁹ **Bianet**, Vicdani Retçi Işık'a Halkı Askerlikten Soğutmaktan Beraat <https://bianet.org/haber/vicdani-retci-isik-a-halki-askerlikten-sogutmak-tan-beraat-210503> e.t.: 03.04.2023.

Vicdani Ret Derneği'nin internet sitesinde yapılan haber ve metinleri sosyal medya hesabında paylaşması nedeniyle vicdani retçi Furkan Çelik hakkında açılan davada da mahkeme, ilk duruşmada beraat kararı vermiştir.^{80 81}

1.3.3. Muafiyet Şartları

Türkiye'de zorunlu askerlikten muafiyet, sağlık sebebiyle mümkündür. Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yeteneği Yönetmeliği uyarınca askerlik hizmetini yapmakla yükümlü kişilerin sağlık muayeneleri; askerlik şube müdürlüklerinin bulunduğu yerde varsa aile hekimi tarafından yapılır, aile hekiminin olmadığı yerlerde ise en yakın resmi sağlık kuruluşunda veya hastanelerde yapılır. Askerlik yapmakla yükümlü kişinin tam fiziki muayenesi yapılır, boyu ve kilosu tespit edilir. İçeriği asker alma yönetmeliğinde belirlenen tetkikler sonucunda kişinin sağlık durumu ile ilgili bilgilerin yer aldığı form doldurularak imzalanır. Muayene sonunda; sağlamlar ile tespit edilen hastalığına rağmen askerlik yapabilecek olanlar hakkında "Askerliğe Elverişlidir" kararı verilir. Tespit edilen hastalık ve arıza sebebiyle askerliğe elverişli olup olmadığı konusunda tereddüde düşülen kişiler için en yakın asker hastanesinin ilgili birimine sevk edilmesi gerektiğine dair karar verilir.⁸²

Askerlik yapmaktan muaf tutulacak kişilerin sahip olması gereken hastalıklar listesi Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yönetmeliğince belirlenmiştir. Örneğin; 148 kg ağırlığından daha fazla olmak, normal standart kilodan 21 kilo eksik olmak veya 30

⁸⁰ **Bianet**, Vicdani Retçi Çelik, Halkı Askerlikten Soğutmaktan Beraat Etti.

<https://bianet.org/haber/vicdani-retci-celik-halki-askerlikten-sogutmak-tan-beraat-etti-220107> e.t.: 03.04.2023.

⁸¹ Vicdani retçi Furkan Çelik ile ilgili dava İstanbul 16. Asliye Ceza Mahkemesinde görülmüş ve karara bağlanmıştır.

⁸² Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yeteneği Yönetmeliği Madde 5 - 1111 sayılı Kanun gereğince yükümlülerin sağlık muayeneleri, askerlik şubelerinin bulunduğu yerlerde, öncelikle varsa kayıtlı olduğu aile hekimi tarafından, yoksa en yakın resmi sivil sağlık kuruluşunda veya hastanelerde tek tabip tarafından aşağıdaki şekilde yapılır:

Yükümlülerin tam bir fizik muayeneleri yapılır, boy ve ağırlıkları tespit edilir. Yükümlüler tarafından, içeriği askeralma yönergesinde belirlenen yükümlülere yoklamada uygulanacak sağlık durumu hakkında bilgi formu doldurularak imzalanır. Ayrıca aynı formda yer alan "Aile Hekimi/Tek Tabip Değerlendirmesi" bölümündeki sorgu ve değerlendirmelere ilişkin bilgiler muayeneyi yapan tabip tarafından doldurulur. Muayene sonunda;

1)Sağlamlar ile tespit edilen hastalık veya arızaları nedeniyle Hastalık ve Arızalar Listesinin (A) diliminden kod verilenler hakkında "Askerliğe Elverişlidir" kararı,

2)Tespit edilen hastalık ve arızası nedeniyle askerliğe elverişli olma durumu hakkında karar verilemeyenlerin ise en yakın asker hastanesinin ilgili birimine sevk edilmesi gerektiğine dair karar, yoklama belgesine yazılır.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20158136.pdf> e.t.: 03.04.2023.

kilo fazla olmak, 1.49 cm'den kısa olmak, iki gözdeki bozukluk derecesinin toplam 14 olması, tedavisi olmayan 5'ten fazla çürük dişin olması muafiyet nedenlerindedir.⁸³

Doktor, kişiye askerlik hizmeti için elverişli değildir raporu verirken EK-C Hastalık ve Arızalar Listesinin dışında bazı hususlara da dikkat eder. Hastalığın derecesi, hastalığın yaygınlığı, hastalığın vücutta etkilediği ve etkileyebileceği organlar, hastalığın nelere engel teşkil edeceği, hastalığın günlük hayatta ne gibi olumsuz etkiler yarattığı, hastalığın cinsi, hastalığın bulaş riski gibi konular açısından da kişinin değerlendirilmesi gerekir.⁸⁴

Türkiye'de kamuoyunda çürük raporu olarak bilinen askerliğe elverişli değildir raporu alanların sayısı her yıl artmaktadır. Dönemin Milli Savunma Bakanı Nurettin Canikli'nin ifadesine göre 2015'te "Askerliğe elverişli değildir" raporu alan askerlik yükümlüsü sayısı 57 bin 903 iken 2016 yılında bu sayı 66 bin 370'e çıkmıştır. Canikli; 2015, 2016 ve 2017 yılının ilk yarısında yaklaşık 155.000 kişinin askerliğe elverişli değildir raporu aldığını belirtmiştir.^{85 86}

Zorunlu askerlik yükümlüsü olup askerlik hizmetini yapmak istemeyen kişilerin sağlık kuruluşlarında ve bazı askeri makamlarda rüşvet ile askerliğe elverişli değildir raporu aldığı birçok kez medyaya yansımıştır.^{87 88 89} Gülhane Askeri Tıp Akademisinde rüşvet ile düzenlenen askerliğe elverişli değildir raporuyla yüzlerce kişinin askerlik yükümlülüğünden kurtulmalarına olanak sağladıkları gerekçesiyle 138 kişi hakkında 2 ila 982 yıl arasında değişen hapis cezası istenmiştir. 4 albay, 5 yarbay, 2 binbaşı, 1 yüzbaşı, 5 teğmen ve 5 başçavuşun bulunduğu 138 sanık hakkında dava açılmıştır.⁹⁰

⁸³ Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yeteneği Yönetmeliği, Hastalık ve Arızalar Listesi, EK-C. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20158136.pdf> e.t.: 03.04.2023.

⁸⁴ Sağlık Bakanlığı, Askerlik Yoklaması Sağlık Muayenesi Aile Hekimleri Kullanım Klavuzu. https://erapor.saglik.gov.tr/portal/documents/sb_aile_hekimi_askerlik_yoklamasi_saglik_muayenesi_islemleri_klavuzu.pdf e.t.:02.05.2023

⁸⁵ **Sözcü**, 2.5 yılda 155 bin 59 kişi çürük raporu aldı. <https://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/2-5-yilda-155-bin-59-kisi-curuk-raporu-aldi-2070361/> e.t.:02.05.2023

⁸⁶ **Habertürk**, Son 2.5 yılda 155 bin 59 kişi çürük raporu aldı. <https://www.haberturk.com/kac-kisi-curuk-raporu-aldi-1694970> e.t.:02.05.2023

⁸⁷ **Sözcü**, 'Sahte çürük raporu' davasında yeniden karar. <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/sahte-curuk-raporu-davasinda-yeniden-karar-6665431/> e.t.:02.05.2023

⁸⁸ **Anadolu Ajansı**, 'Sahte çürük raporu' davasında karar. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/sahte-curuk-raporu-davasinda-karar/1187881#> e.t.:02.05.2023

⁸⁹ **NTV Haber**, 17 tabip askere 'sahte çürük raporu' gözaltısı. https://www.ntv.com.tr/turkiye/17-tabip-askere-sahte-curuk-raporu-gozaltisi,09k_hH8UUU68dfV-ay_LHw e.t.:02.05.2023

⁹⁰ **Medimagazin**, Çürük rapora çürük bahane. <https://medimagazin.com.tr/hekim/curuk-rapora-curuk-bahane-14758> e.t.:02.05.2023

İzmir Asker Hastanesi'nde 250 kişinin sahte raporla askere gitmemesini sağlayan çete çökertilmiştir.⁹¹

Birçok ünlü isimde sahte askere elverişli değildir raporu almıştır. Askerlik yapmamak için askerlik şubesinden sahte bir yazıyla sevk alıp GATA'dan Sara hastası olduğuna ilişkin sahte rapor hazırlatan Hakan Ural, yapılan ihbar üzerine Van'da askerliğini yapmış ve 10 ay hapis cezası almıştır.⁹²

Türkiye'de sahte rapor olarak askerlik yükümlülüğünden muafiyet almak yaygın olarak kullanılan bir yoldur. Bedeni sağlığı sağlam olan kişiler genelde psikiyatrik hastalık nedeniyle rapor olarak askerlik yükümlülüğünden kaçınmaktadır.

1.3.3.1. Vatandaşlığa Sonradan Alınanların Askerlik Durumu

Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olması ve jeopolitik konumu nedeniyle tarih boyunca göç alan ülkelerden olmuştur. Özellikle yakın tarihte Ortadoğu'da yaşanan siyasi krizler ve çatışmalar, Türkiye'ye yoğun göç hareketine sebep olmuştur.

1988 yılında Kuzey Irak'ta yaşanan Halepçe katliamı sonrası 51.542 kişi, 1991 yılındaki Körfez Savaşı sonrası 467.489 kişi, Nisan 2011- Ocak 2020 tarihleri arasında Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle yaklaşık 3.6 milyon kişi kaçarak Türkiye'ye gelmiştir.⁹³

Suriye İç Savaşı nedeniyle ülkesini terk ederek Türkiye'ye gelen kayıt altına alınmış geçici koruma statüsündeki Suriyeli sayısı 29 Şubat 2024 tarihi itibarıyla 3 milyon 151 bin 915 kişidir.⁹⁴

Sonradan Türk vatandaşlığı kazananların askerlik hizmeti yükümlülüğü ile ilgili Türk hukukunda yasal düzenlemeler mevcuttur. 26.06.2019 tarihinde yürürlüğe giren 7179 sayılı Askeralma Kanunu'nun 43. Maddesine göre Türk vatandaşlığını sonradan kazananlar, vatandaşlığı kazandığı tarihteki yaş ve öğrenim durumlarına göre o yıl askerlik çağına giren yükümlüler gibi askerlik yaparlar. Bunlardan Türk vatandaşlığına alınmadan önce gelmiş oldukları ülkelerde askerlik yaptıklarını veya askerlik hizmetini

⁹¹ **Yeni Asır**, Çürük raporu çetesinde üç kişi cezaevine konu.

https://www.yeniasir.com.tr/gundem/2011/01/30/curuk_raporu_cetesinde_uc_kisi_cezaevine_konu e.t.:02.05.2023

⁹² **Yeniçağ Gazetesi**, Uyarılarıma rağmen sahte rapor aldı. <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/video-selcuk-ural-hakan-uyarilarima-ragmen-sahte-rapor-aldi-1959697> e.t.:02.05.2023

⁹³ İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı, Kitlesel Akınlar. https://www.goc.gov.tr/kitlesel-akinlar#_ftn9 e.t.:02.05.2023.

⁹⁴ **Mülteciler ve Sığınmacılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği**, Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Şubat 2024 Verisi. <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi> e.t.:02.05.2023

yerine getirmiş sayıldıklarını belgeleyenler ile vatandaşlığa alındıkları yıl 22 ve daha büyük yaşta olanlar askerlik yapmış sayılırlar.⁹⁵

Kanun maddesi uyarınca Türk vatandaşlığı kazanım yaşı, askerlik hizmeti için önem taşımaktadır. Türk vatandaşlığını kazanan, 22 ve daha büyük yaşta ise askerlik hizmetinden muaf tutulmaktadır. Türk vatandaşlığını kazanan, 22 yaşından küçük ise askerlik hizmeti yapmak zorundadır ancak bu kişiler gelmiş olduğu ülkede askerlik yaptığını belgelerse askerlik hizmetinden muaf olur.

1.3.3.2. Hayatını Kaybeden Asker Yakınlarının Askerlik Durumu

2009 yılında çıkarılan kanun uyarınca askerlik yaparken terörle mücadele nedeniyle hayatını kaybeden kişilerin çocukları ile kardeşleri istemediği sürece askere alınmaz. Terörle mücadele ederken hayatını kaybeden kişilerin çocukları ile kardeşleri asker ise derhal terhis edilir.⁹⁶

Aynı kanun uyarınca, askerlik hizmetini yerine getirirken herhangi bir sebeple hayatını kaybedenlerin, kaybolanların veya malul olanların kardeşlerinden biri, istemedikçe askere alınmaz. Birden fazla kardeş varsa hangisinin askere gitmeyeceğini ana ve baba müştereken karar verir, ana ve babadan biri ölmüş ise sağ olan ana veya babanın belirttiği çocuk askere alınmayacaktır. Ana ve baba sağ olduğu halde askere alınacak çocuk üzerinde anlaşamıyorsa veya hem ana hem baba ölmüş ise kardeşlerden istekli olan askere alınır eğer kardeşlerden askere alınmak için istekli olan yoksa askerlik hizmeti sırası gelen ilk kardeş askere alınır.⁹⁷

Şehit ve gazi yakınları isterse nüfusa kayıtlı oldukları veya kendilerinin ya da ailelerinin ikamet ettiği il sınırları içinde askerlik yapabilmektedir. Olağanüstü hal kapsamında çıkarılan 678 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe teşebbüsü ve akabinde ki terör faaliyetleri nedeniyle görevi olmadığı halde darbe teşebbüsüne müdahale ederken şehit olanların erkek çocukları ile kardeşlerinin tamamı zorunlu askerlik hizmetinden muaf tutulmuştur.⁹⁸

⁹⁵ 7179 sayılı Asker Alma Kanunu 43. Maddesi. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.7179.pdf> e.t.:02.05.2023

⁹⁶ 5837 sayılı Askerlik Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 2. Maddesi. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090213-1.htm> e.t.:02.05.2023.

⁹⁷ Milli Savunma Bakanlığı, Çocuk ve Kardeşlerin Askerlik Hizmeti Muafiyeti (Şehit Yakınları). <https://www.msb.gov.tr/SehitGazi/icerik/cocuk-ve-kardeslerin-askerlik-hizmeti-muafiyeti-sehit-yakinlari> e.t.:02.05.2023

⁹⁸ Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 12. Maddesi, KHK/678. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161122-2.htm> e.t.:02.05.2023

1.4. LGBTİ+ Bireylerin Askerlik Süreci

Türkiye, vicdani ret hakkını tanımayan ülkelerden biri olup ciddi sağlık problemleri dışında zorunlu askerlik sisteminden taviz vermeyen ülkelerdendir. LGBTİ+ bireyler, Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yeteneği Yönetmeliği (TSKSYY) uyarınca Cinsel Kimlik ve Davranış Bozukluğu tanısı konularak, yönetmelik maddesinde geçen “cinsel tutum ve davranışların askerlik ortamında uyum ve işlevsellik sorunu yaratabilecek olgular” kapsamında askere alınmamaktadır. LGBTİ+ bireylere sağlık sebepli muafiyet verilmektedir.⁹⁹

Askerlik süreci, kişinin sağlık raporunu almasıyla başlar. Sağlık muayeneleri, askerlik şubelerinin bulunduğu yerde aile hekimi tarafından yapılır, askerlik şubesinin bulunduğu yerde aile hekimi yoksa muayene en yakın resmi sağlık kuruluşundaki bir hekim tarafından yapılır. LGBTİ+ birey bu aşamada gerçekleştirilen sağlık muayenesinde psikiyatriye sevk talep etmelidir. Çünkü aile hekimi veya tek hekim, Cinsel Kimlik ve Davranış Bozukluğu nedeniyle askerliğe elverişli değildir raporu veremez. Cinsel Kimlik ve Davranış Bozukluğu nedenine dayalı askerliğe elverişli değildir raporu ancak heyet tarafından verilebilir. Kişi herhangi bir sağlık kuruluşu aşamasında veya askerlik şubesinde cinsel hayatına ilişkin kanıt sunmak zorunda değildir. Cinsel yönelime ilişkin muayenede fiziksel temas yoktur, muayeneye tamamen psikiyatri temelinde yapılır. Kişinin LGBTİ+ birey olduğunu kanıtlamak için fotoğraflı ispat arayan uygulama artık yoktur. Süreç boyunca küçük düşüren kötü muamele yapılması durumunda adli ve idari şikâyetlerin yapılması mümkündür. Gerek askerlik şubesi görevlileri gerekse sağlık kuruluşu yetkilileri değer yargılaması yapamaz. Bu kişiler bilime dayalı durum tespiti yapmakla görevlidir. Askerlikten muafiyet süreci tamamlandıktan sonra askerlik durumunu gösterir belgede LGBTİ+ bireyin sadece askerlikten muaf olduğu görünür, belgeye muafiyet sebebi yazılmaz.¹⁰⁰

Amerikan Psikiyatri Derneği, 1973 yılında eşcinselliğin hastalık olarak nitelendirilemeyeceğini kabul etmiştir. 1992 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından eşcinselliğin bir hastalık olmadığı deklare edilmiştir.¹⁰¹ Önceden cinsel kimlik

⁹⁹ **Vicdani Ret Derneği**, Bir LGBTİ'nin Pembe Tezkere Alma Süreci ve Askerlik Anıları. <https://vicdaniret.org/bir-lgbtinin-pembe-tezkere-alma-sureci-ve-askerlik-anilari/> e.t.:02.05.2023

¹⁰⁰ **KAOSGL Derneği**, Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yeteneği Yönetmeliği'ne Göre Eşcinsel ve Translar İçin Askerliğe Elverişli Değildir Raporu Alma Süreci. <https://kaosgldernegi.org/images/library/2016ne-gre-escinsel-ve.pdf> e.t.:02.05.2023

¹⁰¹ Jack Drescher, Out of DSM: Depathologizing Homosexuality, **National Institutes of Healths**, 2015, s. 565.

bozukluğu olarak tanımlanan transseksüellik, Amerikan Psikiyatri Derneğince cinsel kimlikten memnun olmama durumu olarak görülmüş, benzer şekilde Dünya Sağlık Örgütü de transseksüelliği cinsiyet uyumsuzluğu olarak kabul etmiştir.¹⁰² Buna rağmen Türkiye’de LGBTİ+ bireylere, Cinsel Kimlik ve Davranış Bozukluğu teşhisi konulması eleştiri konusu olmaktadır.

1.4.1. Türkiye’de LGBTİ+ Bireylerin Yaşadığı Hak İhlalleri

1.4.1.1. Askerlik Muafiyet Süreci Öncesi Yaşanan Hak İhlalleri

1986 senesinde yürürlüğe giren Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yetenekleri Yönetmeliğinde LGBTİ+ bireyler, ileri psikoseksüel bozukluk sahibi hasta olarak görülüyordu.¹⁰³ Medyaya yansıyan haberlere göre, yönetmeliğe dayanarak uygulamada LGBTİ+ bireylerden askerliğe elverişli değildir raporu alabilmeleri için fotoğraf veya video ile delil sunmaları isteniyor, bu kanıtlar kişi terhis edilene kadar saklanıyordu. LGBTİ+ bireylerin sağlık muayenesi sırasında beyanı yeterli görmeyen, kişiyi çıplak muayeneye veya fotoğraflı ya da videolu delil sunmaya zorlayan bu uygulamalar temel insan haklarını ihlal etmekteydi. Nitekim 2013 yılında Sağlık Yetenekleri Yönetmeliğinde değişiklik yapılarak “Psikoseksüel Bozukluk” tanımı bir nevi yumuşatılmış “Cinsel Kimlik ve Davranış Bozuklukları” tanımı getirilmiştir.¹⁰⁴

Değişiklikle birlikte LGBTİ+ bireylerin hasta olmadığı, LGBTİ+ bireylerin kendine özgü bir kimliğe sahip olduğu kabul edilmiştir. Yeni düzenlemede “*Cinsel tutum ve davranışlarının askerlik ortamında uyum ve işlevsellik sorunu yaratabileceği değerlendirilen olgular*” tanımlanması yapılması LGBTİ+ bireylerin hasta olmadığını, Türk Silahlı Kuvvetlerinde uyum sağlayamayacak bir kimlik sahibi olduklarını belirtir. Yine 2013 yılında yapılan değişiklikle LGBTİ+ bireylerin muafiyet sürecinde beyan temelli uygulamaya geçilmiştir.¹⁰⁵

¹⁰² **Amerikan Psikiyatri Birliği Başvuru Elkitabı**, Hekimler Yayın Birliği, Ankara 2013, s. 219.

¹⁰³ Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nca 8/10/1986 tarihinde çıkarılan 86/11092 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Sağlık Yeteneği Yönetmeliği Hastalık ve Arızalar Listesinin 17. maddesinin (D) diliminin (4) numaralı fıkrası. <https://www.lexpera.com.tr/resmi-gazete/metin/turk-silahlı-kuvvetleri-saglik-yeteneği-yonetmeliği-19291-86-11092> e.t.:02.05.2023

¹⁰⁴ Sağlık Yetenekleri Yönetmeliği. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20169431.pdf> e.t.:02.05.2023

¹⁰⁵ **Al Monitor**, Türk ordusu çok hassas bir konuda sessiz ama önemli bir adım attı. <https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2015/11/turkey-military-gay-rights-homosexual-picture.html> e.t.:02.05.2023

2013 yılında LGBTİ+ bireylerin askerlik süreci için yapılan bu düzenlemelerin etkileycisinin Alman dergisi Spiegel'in yaptığı analiz olduğu iddia edilmiştir. Spiegel'in yayımladığı bir makalede “*Türk Silahlı Kuvvetleri dünyanın en büyük porno arşivine sahip*” ifadesi yer almıştır. Dergi bu iddiasını LGBTİ+ bireylerden askerliğe elverişsizdir raporu alabilmek için fotoğraflı ispat istenmesi ve bu fotoğrafların terhis edilene kadar saklanması ile temellendirmişti. Derginin yazısı, homoseksüel olan ve askere gitmek istemeyen bir Türk Cumhuriyeti vatandaşının sözleriyle sona ermekteydi: Ordu, Türkiye'nin en büyük eşcinsel pornosuna sahip... Derginin yaptığı haberin kamuoyuna yansımaları sonrası dönemin Genel Kurmay Başkanlığı bu iddiaları reddetmiştir.¹⁰⁶

Türkiye'de bir dönem LGBTİ+ bireyler için çıplak arama ve fotoğraflı kanıt arandığı medyada birçok kez yer almıştır. 2006 yılında Milliyet Gazetesinde “Askeri Yargıdan İlginç Karar” başlıklı haberin açıklama metninde eşcinselliğin ispatlanması için fotoğraf istendiği bilgisi yer almaktadır.¹⁰⁷

Haberin tamamı şu şekildedir:¹⁰⁸

“Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, eşcinseller için ilginç bir karar verdi. Mahkeme, eşcinsel olduğu için askere gitmek istemeyen, durumunu cinsel ilişki sırasında çekilen fotoğraf ve anal muayene raporuyla ispatlamasına rağmen feminen davranışlara sahip olmadığı için askere alınmasına karar verilen bir gençle ilgili işlemin yürütmesini durdurdu.”

Yine Milliyet Gazetesinde Vicdani Retçi Mehmet Tarhan'ın askerlikten muafiyet için eşcinsel olduğunu kanıtlanması gerektiği şu ifadeler ile anlatılmıştır:¹⁰⁹

“Askeri Yargıtay, eşcinsel olduğunu söyleyen Mehmet Tarhan'ın zorla muayene edilmesine karar verdi. Muayene sonucunda eşcinsel olduğu kanıtlanamazsa Mehmet Tarhan askerlikten muaf olamayacak ve cezalarının hükmü düşmeyecek.”

¹⁰⁶ **Habertürk**, Genelkurmay'dan En Büyük Porno Arşivi Açıklaması.

<https://www.haberturk.com/polemik/haber/571530-genelkurmaydan-en-buyuk-porno-arsivi-aciklamasi> e.t.:02.05.2023

¹⁰⁷ LGBT Davaları; AİHM, Yargıtay ve Danıştay İçtihatları. **SPOD Hukuk Adalete Erişim Kitaplığı-1**. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/lgbt-davalari-aihm-yargitay-ve-danistay-ictihatları.pdf> e.t.:02.05.2023

¹⁰⁸ **Milliyet**, Askeri yargıdan 'ilginç' karar <https://www.milliyet.com.tr/gundem/askeri-yargidan-ilginç-karar-256449> e.t.:02.05.2023

¹⁰⁹ **Milliyet**, Askeri Yargıdan Zorla Eşcinsellik Muayenesi. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/askeri-yargidan-zorla-escinsellik-muayenesi-254471> e.t.:02.05.2023

LGBTİ+ bireylerin hakları konusunda çalışmalar yapan Kaos Kültür Merkezi yetkilileri de o dönemde askeri hastanelerde farklı uygulamalar olduğunu belirtmiştir. Yetkililere göre bazı hastanelerde fotoğraf isteniliyordu, bu isteği reddeden kişilere fiili livata testi uygulanıyordu. Fiili livata testi ile eşcinselliğin kanıtlanabilmesi için makat çevresinde ödem ve morluk aranılıyordu. Avrupa Eşcinseller Derneği yayınladığı bir raporda Avrupa Birliğine aday ülkelerden eşcinsellerin haklarına saygı göstermesini istemiş, Türkiye'deki LGBTİ+ bireylerin yaşadığı hak ihlalleri örneklerle raporda yer almıştır. Raporda askerlikten muaf olmak isteyen eşcinsellerden, hemcinsleriyle ilişkiye girerken çekilmiş fotoğraf veya video istendiği bilgisi yer almıştır.¹¹⁰

Yine bazı askeri hastanelerin LGBTİ+ birey olup olmadığını kanıtlaması için kişiden aile üyelerinden biriyle görüşme talep ettiği medyaya yansımıştır.¹¹¹

ABD'nin ünlü dergisi Foreign Policy yazarı Piotr Zalewski, Türkiyede askerlik sürecini deneyimlemiş LGBTİ+ bireylerin yaşadıklarını köşesine tanımıştır. Bu kişilerden V.'nin açıklaması şöyledir:¹¹²

“İlk hastanede, eşcinsel olduğumu dile getirmeme rağmen, askerlik yapabileceğimi söylediler. Gittiğim ikinci hastane, askerlik yapamayacağımı belirtti. Üçüncü hastanenin psikiyatrist hekimi, eşcinsel olduğumu kabul etti ancak askerlikten muaf olacak düzeyde feminen olmadığını söyledi. Yine de nevrotik olduğuma dair bir rapor verdi. En kötüsü dördüncü hastaneydi. Doktor parmağını deformasyon kontrolü yapmak için makatıma soktu.”

1998-2014 yılları arası Türk Silahlı Kuvvetlerinin değişik kademelerinde görev alan Metin Gürcan, doktora çalışması sırasında 1300'e yakın subayla anket yapmıştır. Ankette subaylara “Eşcinseller Türk Silahlı Kuvvetlerinde hizmet edebilmeli mi?” sorusu da sorulmuş, verilen cevap yüzde 96,3 oranında hayır olmuştur. Bu anket kapsamında Türk Silahlı Kuvvetlerinde LGBTİ+ bireylere karşı ezici çoğunlukta bir karşıtlık olduğu söylenebilir.¹¹³

¹¹⁰ **Haber Takvimi**, Askerlikten Muaf Olmak İsteyen Eşcinsellerden Fotoğraflı Kanıt İsteniyor. <https://www.habervitrini.com/gorulmedik-olayaskerlikten-muaf-olmak-isteyen-escinsellerden-fotografli-kanit-isteniyor-/13760> e.t.:23.01.2023

¹¹¹ **Cumhuriyet**, Pembe Tezkereye Koğuş İşkencesi. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/pembe-tezkereye-kogus-iskencesi-335136e.t.:23.01.2023>

¹¹² **Cumhuriyet**, Pembe Tezkereye Koğuş İşkencesi. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/pembe-tezkereye-kogus-iskencesi-335136> e.t.:23.01.2023

¹¹³ Metin Gürcan, Karakutuyu Açmak: Türk Silahlı Kuvvetleri'nde dönüşüm, **İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Dergisi**, 2016, s. 184.

1.4.1.2. Askerlik Muafiyet Süreci Sonrası Yaşanan Hak İhlalleri

LGBTİ+ bireyler muafiyet aldıktan sonrada zorluklarla karşılaşmaktadır. Özellikle çalışma hayatında askerlik durumunu gösteren belgenin istenmesi, bu belgede kişinin askerden muaf olduğunun yazılı olması ve işverenin muafiyetin nedeni hakkında bilgi talep etmesi LGBTİ+ bireyler için sorun yaratmaktadır. Türk hukuk mevzuatı uyarınca böyle bir bilginin istenmesi yasal değildir, birey kişisel veri bilgilerini paylaşmak zorunda değildir ancak özel sektörde işverenin çalışacağı kişiyi seçmesi konusunda geniş takdir yetkisi olmasından dolayı sorunlar yaşanmaktadır.

Kamu hukukuna tabi memurlar açısından ise mevzuatta açıkça cinsel yönelim ile ilgili bir hüküm yoktur. Ancak 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununda yer alan disiplin cezası ile ilgili madde uygulamada LGBTİ+ bireylere karşı yorumlanmaktadır. 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu 125. Maddesi uyarınca disiplin cezası gerektiren haller arasında yer alan:¹¹⁴Uyarma cezası verilmesini gerektiren durumlar arasında “Devlet memuru olgusuna yakışmayacak tutum ve davranış içinde bulunmak”, kınama cezası verilmesini gerektiren durumlar arasında “Görev çevresinde genel ahlak ve edep dışı davranışlarda bulunmak ve bu tür yazı yazmak, işaret, resim ve benzeri şekiller çizmek ve yapmak”, devlet memurluğundan çıkarma cezası verilmesini gerektiren durumlar arasında “Memurluk sıfatı ile bağdaşmayacak ölçüde ve derecede yüz kızartıcı ve utanç verici fiillerde bulunmak” fiilleri uygulamada LGBTİ+ bireyler için kullanılabilir. Keza bu kanun temelinde çıkarılan disiplin yönetmeliklerinin uygulanması da LGBTİ+ bireylere karşı yorumlanmaktadır.

Anayasa'nın 10. Maddesinde düzenlenen “Kanun Önünde Eşitlik İlkesi” ve İş Kanunu'nun 5. Maddesinde yer alan “Eşit Davranma İlkesi” gereği LGBTİ+ bireylerin sırf cinsel yönelimlerinden dolayı ayrımcılığa maruz kalması hukuken kabul edilemez.

1.5. Türkiye Vicdani Ret Tarihi

Türkiye'nin vicdanî ret kavramı ile tanışması Tayfun Gönül ve Vedat Zencir isimli iki gencin vicdani retlerini Sokak isimli haftalık bir dergi ve Güneş isimli günlük bir gazetede açıklamalarıyla gerçekleşmiştir.¹¹⁵

¹¹⁴ 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu 125. Maddesi.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=657&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
e.t.:23.01.2023

¹¹⁵ **Bianet**, Askere Gitmek İstemiyorum.
<https://bianet.org/bianet/vicdani-ret/yil-1990-vedat-zencir-in-vicdani-ret-aciklamasi> e.t.:23.01.2023

Tayfun Gönül'ün 1989 senesinde İstanbul'da; Vedat Zencir'in 1990 senesinde İzmir'de yaptığı vicdani ret açıklamaları, Türkiye'nin ilk vicdani ret açıklamalarıdır. Sokak Dergisi 7 Ocak 1990 sayısında ilk vicdani retçi Tayfun Gönül'ü "*Askerliğe Savaş Açan Adam*" başlığıyla kapaktan duyurmuştur.¹¹⁶ Dergi, 21 Ocak 1990 tarihli sayısını ise "*Öldürmeyin Sevişin*" manşetiyle çıkmış, Zorunlu Askerliğe Hayır Kampanyasına destek çağrısında bulunmuştur. Vedat Zencir ise Güneş Gazetesinin 11 Şubat 1990 sayısında çıkan mektubuyla ikinci vicdani retçi olmuştur.¹¹⁷ Vedat Gönül ve Tayfun Zencir, yapmış oldukları vicdani ret açıklamalarıyla birçok şeyi göze alarak zorunlu askerlik sistemini görünür hale getirmiş, ülkede vicdani ret hakkının tartışılmasına neden olmuştur. Yapılan vicdani ret açıklamaları toplumun büyük bir kesiminde şaşkınlık ve rahatsızlık yaratmıştır. Açıklamaların kamuoyunda yankı bulması sonucu haklarında soruşturma başlatılmıştır.¹¹⁸

Vedat Gönül, mülga 765 sayılı Türk Ceza Kanunu 155. Maddesinde¹¹⁹ yer alan:

"...kanunlara karşı halkı teşvik etmek suretiyle memleketin huzuruna tehlike düşürecek yayın neşir edenler veya vatandaşları askerlik hizmetinden soğutmak için neşriyatta veya bildiride bulunanlar yahut kamuya açık yerlerde bu suretle nutuk atanlar iki aydan iki seneye kadar hapis ile cezalandırılır."

hükmü nedeniyle halkı askerlikten soğutma suçundan hapis cezası almış, hapis cezası daha sonra para cezasına çevrilmiştir. Vedat Zencir hakkında da soruşturma başlatılmış, yapılan yargılama sonucunda vicdani ret açıklamasının ifade özgürlüğü çerçevesinde kaldığı tespit edilmiş ve beraat etmiştir.¹²⁰

Yapılan yargılamalar sonrasında Zencir ve Gönül, Aralık 1992'de İzmir'de; savaşa, şiddete ve militarizme karşı mücadele etmek, bu konu ile ilgili duyarlı insanları bir araya toplamak, bu insanların dayanışmasına öncülük etmek ve ortak mücadelenin merkezi olmak, egemen olan baskıcı kültürün yerine adil ve özgürlükçü yeni bir kültürün yaratılması için çabalamak hedefi ile Savaş Karşıtları Derneğini kurmuştur.¹²¹

¹¹⁶ Yeni Düzen, Askerliğe Savaş Açan Adam. <https://www.yeniduzen.com/askerlige-savas-acan-adam-25620h.htm> e.t.:23.01.2024

¹¹⁷ Bianet, Yıl 1990: Vedat Zencir'in Vicdani Ret Açıklaması. <https://bianet.org/bianet/vicdani-ret/160698-yil-1990-vedat-zencir-in-vicdani-ret-aciklamasi> e.t.:23.01.2023

¹¹⁸ Coşkun Üsterci, *Türkiye'de Vicdani Ret*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 218.

¹¹⁹ 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu, 155. Madde. <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/kanunlar> e.t.:23.01.2023

¹²⁰ Üsterci, s. 219.

¹²¹ Pınar Selek, *Barışamadık*, 1. Baskı, İthaki Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 389.

Yine 1992 yılında Fransa'da 7.si gerçekleştirilen Uluslararası Vicdani Retçiler Buluşmasında (ICOM- International Conscientious Objectors Meeting) bir sonraki birleşimin Türkiye'de yapılmasına karar verilmiştir. Böylece ICOM ilk kez Avrupa dışında bir ülkede toplantı yapma kararı almıştır. 10-17 Temmuz 1993 tarihinde Uluslararası Vicdani Retçiler Buluşması, 40 ülkeden yaklaşık 90 kişinin katılımıyla Muğla'da gerçekleştirilmiştir.¹²²

İzmir Savaş Karşıtları Derneği Başkanlığına seçilen Osman Murat Ülke'nin 1 Eylül 1995'te İzmir'de yaptığı vicdani ret açıklaması ise tutuklulukla sonuçlanmıştır. Ülke, TCK 155. maddesinde yer alan halkı askerlikten soğutma suçunu islediği gerekçesiyle, Askeri Ceza Kanunu 58. maddesinde düzenlenen milli mukavemeti kırma fiiline dayanılarak 7 Ekim 1996 tarihinde tutuklanmıştır. Osman Murat Ülke, 701 gün cezaevinde yatarak ülkede vicdani reddi nedeniyle tutuklanan ilk vicdani retçi olmuştur. Uzun bir "gözaltı - mahkeme - hapis - birliğe sevk - vicdani reddi yineleme" döngüsünden sonra 9 Mart 1999'da serbest bırakılmıştır. Serbest bırakıldıktan sonra yine birliğe değil evine gitmeyi tercih etmiş, davasını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşımıştır.¹²³

1997 yılında Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna taşınan, 1998'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde devam ederek sonuçlanan bu dava, vicdani ret konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin önüne gelmiş en önemli dava olma sıfatına haizdir.¹²⁴

Birçok vicdani retçi askerlik öncesi kararını açıklarken Halil Savda ve Mehmet Bal, askerdeyken vicdani ret kararını açıklayan ilk vicdani retçiler olmuştur. Halil Savda'nın uzun süren hukuk mücadelesi, ulusal ve uluslararası kamuoyunda geniş yankı bulması nedeniyle önem arz etmektedir. Halil Savda, 2004 yılı Kasım ayı sonlarında Çorlu'da silâh altına alınmış ve hemen ardından askeri birliğe katılmayı reddetmiştir. Genel Kurmay Başkanlığına kendisinin vicdani retçi olduğunu bildiren bir mektup yazmış ve vicdani ret hakkının tanınmasını talep etmiştir. Mektuptan kısa süre sonra 26 Kasım 2004'te Çorlu Askeri Savcılığınca hakkında soruşturma başlatılmıştır. Halil Savda duruşmada şunları söylemiştir:¹²⁵

¹²² **Connection E.V.** Türkiye'de ki Vicdani Retçilerle 25 Yıllık Dayanışma. <https://de.connection-ev.org/article:tuerkiyedeki-viddani-retcilerle-25-yillik-dayanisma> e.t.:23.01.2023

¹²³ Göksu Rana, Yargılanan Vicdani Ret Hakkı, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 129, 2017, s. 62.

¹²⁴ Rana, s. 64.

¹²⁵ **Hrant Dink Vakfı**, Türkiye Vicdani Ret Hareketi. <https://hrantdink.org/tr/uluslararasi-hrant-dink-odulu/odul-sahipleri/gecmis-yillar-odul-sahipleri/2010-odul-sahipleri/2545-turki-ye-vi-cdani-ret-hareketi> e.t.:23.01.2023

“Savaşın sorumluluğunun sadece onu yürütenlere değil, ona göz yuman herkese ait olduğuna inanıyorum. Vicdani reddimle, bu sorumluluğu taşımak istemediğimi ve militarizme karşı sessiz kalmayı reddederek bunun bir parçası olmayı reddettiğimi göstermek istedim.”

Askeri Mahkeme, Savda'yı emre itaat etmemekte ısrar suçundan tutuklamıştır. Çorlu Askeri Cezaevi'ne nakledilen Savda, yaklaşık iki hafta sonra serbest bırakılmıştır. Serbest bırakılan Savda, 23 Ekim 2006'da Vicdani Ret Platformu'nu kurmuş ve Türkiye'de vicdani ret hakkının yasallaşması için çalışmalar yapmaya başlamıştır. Vicdani Ret Platformunun kuruluşundan yaklaşık 2 ay sonra Halil Savda, “Türk yasalarına sürekli itaatsizlik” suçlamasıyla Çorlu Askeri Mahkemesi'nce bir kez daha tutuklanmıştır. Bu tutukluluk 25 Ocak 2007 tarihinde sona ermiş, Tekirdağ Beşiktepe 8. Mekanize Tugayına askerlik görevini yapmak üzere sevk edilmiştir. Savda, vicdani retçi olması sebebiyle askerlik yapmayacağını sevk edildiği birlikte tekrarlamıştır. Bunun üzerine askeri üssün bir odasına yerleştirilmiş, burada yataksız ve battaniyesiz uyumaya zorlanmıştır. Buna karşılık kötü muamele nedeniyle beş günlük bir açlık grevi yaparak olayı protesto etmiştir. Savda tekrar Çorlu Askeri Mahkemesine sevk edilmiş, bu kez de askeri üniforma giymeyi reddettiği için emirlere uymamaktan ve askeri birliğine rapor vermediği için firardan mahkûm edilmiştir. 15 Mart 2007'de mahkeme Savda'yı 15 ay hapis cezasına çarptırmıştır.¹²⁶

Halil Savda, 15 ay hapis cezası sonrasında da vicdani ret hakkı savunuculuğu yapmış, 24 Şubat 2012 günü Ağrı'nın Doğubayazıt İlçesi'nde kaldığı otelde sabah saat 06:00'da gözaltına alınmış ve halkı askerlikten soğuttuğu gerekçesiyle açılan davada beş ay hapis cezası alması nedeniyle tutuklanarak Doğubayazıt Cezaevi'ne götürülmüştür.¹²⁷

Halil Savda, askerlik yapmayı reddettiği için üç kez kovuşturmayaya maruz kalmış, defalarca gözaltına alınmıştır. 2004-2009 yılları arasında toplam 17 ay tutuklu kalmıştır.¹²⁸

Halil Savda'nın vicdani ret öyküsü, ulusal ve uluslararası kamuoyunda gündem olması açısından önemlidir. Serbest bırakılması için ülke içinde kampanyalar başlatılmıştır. 2012 yılında Uluslararası Af Örgütü, Halil Savda'yı “ifade özgürlüğü hakkını barışçıl şekilde kullandığı için gözaltına alınan bir düşünce suçlusunu” ilan etmiş

¹²⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Halil Savda Türkiye Kararı, p. 16.
<https://hudoc.echr.coe.int/tur#%22itemid%22:%22001-203550%221> e.t.:11.02.2024.

¹²⁷ İnsan Hakları Derneği, Türkiye Vicdani Ret Hakkını Tanımalıdır.
<https://ihddiyarbakir.org/tr/post/13750/halil-savda-serbest-birakilmali-turkiye-vicda> e.t.:16.07.2023

¹²⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Halil Savda Türkiye Kararı, p. 18.

ve yargılamaların derhal sona erdirilmesi için çağrıda bulunmuştur. Savaş Karşıtları Enternasyonali ve Birleşmiş Milletler Keyfi Gözaltı Çalışma Grubu, Halil Savda'nın durumu ile ilgili açıklamalar yapmıştır.¹²⁹

1993 yılında Salih Askeroğul, askerlik yapmayacağını açıklayarak vicdani reddini ilan eden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetindeki ilk kişi oldu. Salih Askeroğul için uluslararası bir kampanya yürüten Savaş Karşıtları Derneği feshedildi. Aynı yıl İstanbul Savaş Karşıtları Derneği kuruldu.¹³⁰

Yine 1993 yılında Genel Kurmay Başkanlığının şikâyeti üzerine halkı askerlikten soğutma suçlaması ile 217 dava açılmıştır. Bu davalarda mahkûmiyet kararı verilmemesi askeri kanadı rahatsız etmiş ve *“Yargı muntazam işlemelidir. 217 suç duyurusunda bulunduk ama bir tane mahkûmiyet yok. Böyle olmaz.”* açıklaması yapılmıştır.¹³¹

8 Aralık 1993 tarihinde HBB kanalında yayınlanan Anten programı, Savaş Karşıtları Derneği Başkanı Aytek Özel'i ve vicdani retçi Menderes Meletli'yi konuk etmiştir. Program yapımcısı Erhan Akyıldız, muhabir Ali Tevfik Berber ve programın konukları Savaş Karşıtları Derneği Başkanı Aytek Özel ile vicdani retçi Menderes Meletli; Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş'in tepkisi sonrası askeri mahkemede yargılandı. Özel ve Meletli için yakalama kararı verildi. 8 Şubat 1994'te Aytek Özel, askeri mahkemeye teslim oldu ve sonrasında 1 yıl 15 gün hapis cezası aldı. Yapımcı Erhan Akyıldız ve Muhabir Ali Tevfik Berber tutuksuz yargılandı ancak dava sonunda 2 ay hapis cezası aldılar.¹³² Bu hüküm temyize gitmiş ve Askeri Yargıtay 3. Dairesi'nin 21 Haziran 1994 gün ve 1994/312-313 sayılı kararında muhabir Ali Tevfik Berber'in sorduğu sorularda herhangi bir kasıt olmadığı, sanıkların vicdani retçilerin görüşlerini onaylayan bir tavır sergilemediği gerekçesiyle mahkûmiyet kararı bozulmuştur. Bu yargılama sırasında Devlet Güvenlik Mahkemesinin görevsizlik kararı vermesi nedeniyle ortaya çıkan hukuki durum 24.12.1994 tarihli İçtihadı Birleştirme Kararı ile çözülmüş, İçtihadı Birleştirme Kararı uyarınca sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasının da yolu açılmıştır.¹³³

¹²⁹ **Amnesty International**, Turkish Human Rights Defender Imprisoned: Halil Savda.

<https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/004/2012/en/> e.t.:16.07.2023

¹³⁰ **İnsan Hakları Gündemi Derneği**, Vicdani Ret Hakkı ve Türkiye. <https://rightsagenda.org/vicdani-ret-hakki-ve-turkiye/> e.t.:16.07.2023

¹³¹ Özgür Heval Çınar, Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Vicdani Ret, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 72, 2007, s. 104.

¹³² Gamze Göker, **Basının Vicdani Reddi**, Ütopya Yayınevi, 2008 Ankara, s. 199.

¹³³ Dilan Mızrak, Zorunlu Askerlik Hizmetine Karşı Vicdani Ret, Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2008, s. 53.

20 Mart 1994 tarihinde Demokrasi Partisi (DEP) Milletvekili Zübeyir Aydar, Vicdani Ret Yasa Tasarısı için Türkiye Büyük Millet Meclisine önerge verdi. Ayrıca 10 Nisan 1994'te Sosyal Demokrat Halkçı Parti milletvekilleri, askeri mahkemelerde sivillerin yargılanmasını engellemek için bir yasa tasarısı sundu. 1996 yılının Ocak ayında Antimilitarist İnsiyatif kuruldu. Sivil toplum örgütü daha sonra adının önüne "İstanbul" ekleyerek İstanbul Antimilitarist İnsiyatif adını aldı.¹³⁴

2001 senesinde Afganistan'ın işgal edilmesine karşı çıkararak vicdani reddini açıklayan Mehmet Tarhan'ın cezaevine atılması ve cezaevinde uygulanan kötü muamele medyada geniş yankı buldu. Mehmet Tarhan, 8 Nisan 2005 tarihinde asker kaçağı olması sebebiyle tutuklanmış, Tokat'ta silâh altına alınmıştır. Tokattaki askeri birliğinde vicdani ret savunuculuğuna devam etmesi üzerine Askeri Cezaevi'ne sevk edilmiştir. Askeri Cezaevi'nde açlık grevine başlayan Tarhan, birçok kez hücre cezası almıştır. İnsan Hakları Derneği, askeri cezaevinde kötü muameleye tabi tutulduğu ve gasp edildiğini bildiren bir rapor yayınlamıştır. Raporun medyada yer almasıyla Cezaevi Müdürü Yarbay ile bir Astsubay hakkında görevi kötüye kullanma suçundan dava açılmıştır. Tarhan'ın dosyası Askeri Yargıtay Daireler Kurulu'nda görüşülmüş, Kurul mahkûmiyet kararını bozarak tahliye kararı vermiştir.^{135 136}

2000'li yıllarda vicdani ret gündemde daha fazla yer almaya başlamış, vicdani ret açıklamalarında artış meydana gelmiştir. Vicdani ret açıklamaları sıklıkla 15 Mayıs Dünya Vicdani Retçiler Günü'nde kamuoyuna açık şekilde gerçekleştirilmiştir.¹³⁷

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından Osman Murat Ülke başvurusunda vicdani ret hakkı ile ilgili hak ihlali kararı alan Türkiye, 2011 yılında konu ile ilgili yasal çalışmalar yapmıştır. Vicdani retçilere yönelik şu seçenekler üzerinde durulduğu basına sızmıştır:¹³⁸

- Vicdani ret başvurusunda bulunan kişi, alternatif hizmet yapabilecek. Alternatif hizmet süresi, zorunlu askerlik süresinden daha fazla olacak.

¹³⁴ **Vicdani Ret Derneği**, Tarihsel Süreç. <https://vicdaniret.org/tarihsel-surec/> e.t.:19.12.2022

¹³⁵ 9 Mart 2006 tarihli Askeri Yargıtay Daireler Genel Kurulu Kararı. <https://www.corpus.com.tr/> e.t.:19.12.2022

¹³⁶ **Bianet**, Vicdani Retçi Tarhan'a Linç Girişiminde Bulunanlar Aklandı, Dava Temyize Gidiyor. <https://bianet.org/haber/vicdani-retci-tarhan-a-linc-girisiminde-bulunanlar-aklandi-dava-temyize-gidiyor-110295> e.t.:07.05.2022

¹³⁷ **Vicdani Ret Derneği**, Türkiye'deki Tarih Sırasına Göre Vicdani Retçiler Listesi. <https://vicdaniret.org/tarih-sirasina-gore/> e.t.:19.12.2022

¹³⁸ **Akşam**, Vicdani Retçilere 2 yıl Kamu Hizmeti. <https://www.aksam.com.tr/guncel/vicdani-retcilere-2-yil-kamu-hizmeti--78909h/haber-78909> e.t.:19.12.2022

- Vicdani retçiye, alternatif hizmet için seçenekler sağlanacak. Vicdani retçi alternatif hizmetten kaçınmak için başvuruda bulunamayacak. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne dayandırılacak çalışmaya göre vicdani retçi, alternatif hizmet için zorla çalıştırma veya kölelik iddiasında bulunamayacak.
- Vicdani reddini dini saiklerle ilan edenler, hem zorunlu askerlikten hemde alternatif hizmetten muaf olabilecek.
- Kişilere, askere alınmalarından önce veya sonra vicdani retçi olarak kaydolma hakkı tanınacak.

14 Kasım 2011 tarihinde dönemin Adalet Bakanı Sadullah Ergin, Türkiye'de vicdani ret hakkının tanınması için bir taslak hazırlamak üzere çalıştıklarını açıkladı. Adalet Bakanı Sadullah Ergin, taslağın Cumhurbaşkanı onayı ardından yürürlüğe gireceğini söyledi. Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz da vicdani ret hakkının kullanılması ile ilgi olarak AIHM kararlarını ve Avrupa Ülkelerinden örnekleri incelediklerini belirtti. O dönemde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türk hükümetine vicdani reddi yasal hale getirmek için 2011 yılı sonuna kadar süre vermişti. Türk hükümetinin vicdani reddin tanınması ile ilgili çalışmalar yapmasının nedeni, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ile oluşan baskı olduğu yorumu yapılmaktadır.¹³⁹ Ama taslak daha sonra hiçbir açıklama yapılmadan geri çekilmiştir.

Hükümetin vicdani ret konusunda çalışma yapması kamuoyuna yansımış bunun üzerine birçok akademisyen, vicdani reddin bir hak olarak tanınması gerektiğini içeren açıklamalar yapmıştır. Prof. Dr. Yusuf Şevki Hakyemez, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin vicdani reddi uzun zamandır tanıdığını ve desteklediğini belirterek Türkiye'nin imzaladığı uluslararası metinler gereğince vicdani reddi bir hak olarak tanıma zorunluluğu olduğunu söyledi.¹⁴⁰

Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz 2015 yılında Sivas'ta yaptığı bir konuşmada, genç nüfusun azalmaya devam etmesi sebebiyle zorunlu askerliğin kalkabileceğini söyledi. İsmet Yılmaz, Avrupa ülkelerinin genç nüfusunun düşük olması nedeniyle ihtiyaç olan asker sayısını yakalayamadığını bu sebeple mecburen profesyonel ordu sistemine geçtiklerini belirtti.¹⁴¹

¹³⁹ Celal Işıklar, **Dünyada ve Türk Hukukunda Zorunlu Askerlik ve Vicdani Ret**, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2011, s. 78.

¹⁴⁰ **Milli Gazete**, İnsan Hakkı Olarak Vicdani Ret. <https://www.milligazete.com.tr/haber/1111274/insan-hakki-olarak-vicdani-ret> e.t.:19.12.2022

¹⁴¹ **Milliyet**, Genç Nüfus Bulamazsanız Zorunlu Askerliği Kaldırırsınız. <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/sivas/bakan-yilmaz-genc-nufus-bulamazsaniz-zorunlu-askerligi-kaldirirsiniz-10772660> e.t.:19.12.2022

Millî Savunma Komisyonu Başkanı Faruk Özlü, 17 Ocak 2016 tarihinde askerlik ile ilgili bazı demeçler verdi. Faruk Özlü, Türkiye'nin 2024 yılına kadar profesyonel askerlik sürecini tamamlaması gerektiğini söyledi. Bir profesyonel askerin, askeri performansının üç ere eşit olduğunu vurgulayarak profesyonel askerlik sistemine geçildiğinde doğal olarak zorunlu askerliğin kalkacağını dile getirdi.¹⁴²

2020 yılında ise vicdani retçi Şendoğan Yazıcı, Milli Savunma Bakanlığına vicdani ret dilekçesi göndermiş; dilekçenin reddedilmesi üzerine vicdani retçi Yazıcı, dava açmıştır. İlgili davada Millî Savunma Bakanlığı Askerealme Genel Müdürlüğü'nün 17 Haziran 2020 tarihinde tüm askerealme bölge başkanlıklarına, "*Vicdani ret müracaatlarına olumsuz cevap verilecek*" emri gönderdiği ortaya çıkmıştır.¹⁴³

1.6. Anayasa Mahkemesi ve Vicdani Ret Hakkı

Vicdani ret hakkı ile ilgili Anayasa Mahkemesine yapılan ilk başvuru 2014 tarihlidir. Vicdani Ret Derneği üyesi olan ve birçok vicdani retçinin avukatlığını yapan Av. Davut Erkan, vicdani ret hakkının tanınmaması nedeniyle yaşanan hak ihlalleri için Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Başvuru dilekçesinde, hem Türkiye Cumhuriyet Anayasasında hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan din ve vicdan özgürlüğü hakkının vicdani reddi kapsadığı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin vicdani ret konusunda Türkiye aleyhine ihlal kararları verdiği belirtilmiştir. Buna rağmen Türkiye'nin vicdani ret hakkı ile ilgili yasal düzenleme yapmamakta ısrar ettiği vurgulanmıştır. Vicdani retçilerin askere gitmemesi durumunda haklarında yakalama kararı çıkarılmakta yakalanan vicdani retçiye ilk olarak idari para cezası verilmekte, idari para cezasının ödenmemesi ve askere gitmeme fiilinin devamı sonrasında vicdani retçi hakkında yoklama kaçağı olması ve bakaya kalmasını nedeniyle suç işlediği gerekçesiyle ceza davası açılmaktadır. Vicdani retçilerin askere gitmediği her yoklama için ayrı ayrı ceza davası açılmakta bu durum onlarca ceza dosyasında yargılanma anlamına gelmektedir. Anayasa Mahkemesine başvuru dilekçesinde de bu kısır döngü anlatılmış; ceza dosyalarının vicdani retçilerin seyahat özgürlüğü, çalışma özgürlüğü, kamu hizmeti alma ve kamu hizmetine girme hakkı gibi birçok temel hak ve

¹⁴² Yeni Akit, Zorunlu askerlik o tarihte kalkıyor. <https://www.yeniakit.com.tr/kart/haber/zorunlu-askerlik-2023te-kalkacak-122389.html> e.t.: 29.08.2023

¹⁴³ Medyascope, Millî Savunma Bakanlığı emirle çözdü: Vicdani ret dilekçelerine olumsuz cevap verin. <https://medyascope.tv/2020/12/08/yasa-cikmadi-milli-savunma-bakanligi-emirle-cozdu-vicdani-ret-dilekcelerine-olumsuz-cevap-verin/> e.t.: 29.08.2023

özgürlüğünü ihlal ettiği üzerinde durulmuştur.¹⁴⁴ 2014 yılında yapılan başvurunun üzerinden yaklaşık 10 yıl geçmesine rağmen Anayasa Mahkemesi başvuru hakkında herhangi bir karar vermemiştir.

Başka bir vicdani retçi, askere gitmediği için kendisine verilen idari para cezalarının din ve vicdan hürriyetini ihlal ettiği iddiasıyla 2016 yılında Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Başvuruyu inceleyen Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Bürosu, niteliği itibarıyla konunun Genel Kurul tarafından karara bağlanması gerektiğini belirterek başvuruyu 2016 yılında Genel Kurula sevk etmiştir. Bu durum üzerine başvuru, Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu tarafından incelenecek ilk vicdani ret başvurusu olmuştur.¹⁴⁵ ¹⁴⁶ 2016 yılında yapılan başvuru 8 yıldır Anayasa Mahkemesi Genel Kurulunda incelenmeyi beklemektedir.

Hayvan hakları savunucusu Burak Özgüner, vicdani ret hakkı için 2018 yılında Anayasa Mahkemesine başvuruda bulunmuştur. Vicdani ret hakkını kullanamadığı için günlük yaşamda karşılaştığı zorlukları dile getiren Özgüner, Türkiye’de zorunlu askerlik uygulamasına hükmeden yasal mevzuatın Anayasa’nın 17, 19, 24, 38, 40. maddeleri ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) 3, 5, 9 ve 13. Maddelerine aykırı olduğunu belirtmiştir. Burak Özgüner’in 2018 yılında yaptığı başvuruda da henüz bir karar çıkmamıştır.¹⁴⁷

Vicdani Ret Derneği (VR-DER) Eşbaşkanı Av. Gökhan Soysal, 2019 yılında yaptığı bir açıklamada 30 vicdani retçinin Anayasa Mahkemesine vicdani ret hakkının tanınmaması nedeniyle yaşadıkları hak ihlalleri için başvuruda bulunduğunu belirtmiştir.¹⁴⁸

Osman Murat Ülke, 1997 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvuru yapmıştı. Mahkeme, Osman Murat Ülke’nin vicdani reddini açıklaması sebebiyle maruz kaldığı yaptırımların hayatını derinden etkilediği ve kişinin sivil ölüme mahkûm edildiği bu durumun demokratik bir ülkedeki ceza rejimi ile bağdaşmayacağı üzerinde

¹⁴⁴ **Vicdani Ret Derneği**, Vicdani Ret hakkı Anayasa Mahkemesine taşındı.

<https://vicdaniret.org/vicdani-ret-hakki-anayasa-mahkemesine-tasindi/> e.t.: 29.08.2023

¹⁴⁵ **KAOSGL**, Vicdani Ret, AYM Genel Kuruluna gidiyor. <https://kaosgl.org/haber/vicdani-ret-aym-genel-kuruluna-gidiyor> e.t.: 29.08.2023

¹⁴⁶ **Agos Gazetesi**, Vicdani Ret AYM Genel Kurulu'na gidiyor.

<https://www.agos.com.tr/tr/yazi/14442/vicdani-ret-aym-genel-kurulu-na-gidiyor> e.t.: 29.08.2023

¹⁴⁷ **Bianet**, Vicdani Ret Hakkı, Anayasa Mahkemesinde. <https://bianet.org/haber/vicdani-ret-hakki-anayasa-mahkemesi-nde-193172> e.t.: 29.08.2023

¹⁴⁸ **Artı Gerçek**, 30 vicdani retçi Anayasa Mahkemesine başvurdu. <https://artigercek.com/guncel/30-vicdani-retci-anayasa-mahkemesine-basvurdu-100529h> e.t.: 29.08.2023

durarak hak ihlali kararı vermişti.¹⁴⁹ Vicdani retçi Osman Murat Ülke, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kendisiyle ilgili verdiği 39437/98 nolu ve 24 Ocak 2006 tarihli ihlal kararının sekiz yıldır uygulanmadığını ve vicdani reddin Türkiye'de halen bir hak olarak tanınmadığını gerekçe göstererek 2014 yılında Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuştur.¹⁵⁰ Osman Murat Ülke'nin Anayasa Mahkemesine yaptığı başvurunun üzerinden 10 yıl geçmesine rağmen Anayasa Mahkemesi halen dosyada bir karar açıklamamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2006 yılında verdiği "Ülke/Türkiye Kararı"¹⁵¹ üzerinden yaklaşık 18 sene geçmesine rağmen Türkiye'de vicdani retçiler "yoklama kaçağı", "bakaya" veya "fırası" sayılarak cezalandırılmaya devam etmektedir.

2021 yılı itibariyle Anayasa Mahkemesinde karar verilmesini bekleyen 45 ayrı vicdani ret dosyası olduğu bilinmektedir.¹⁵² Hiçbir başvuruda karar çıkmamıştır.¹⁵³

Anayasa Mahkemesi vicdani ret dosyalarının görüşülmesini ertelemekte bu sebeple Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına rağmen vicdani ret hakkı açısından herhangi bir ilerleme kaydedilememektedir.

1.7. Bedelli Askerlik ve Vicdani Ret

Bedelli askerlik, nakit bedel ödenmesi karşılığında zorunlu askerlik süresinin kısaltılması ya da kaldırılması seçeneklerini içeren bir uygulamadır. Ülkemizde bedelli askerlik hem Osmanlı Devleti döneminde hem de Türkiye Cumhuriyeti tarihinde birçok kez uygulanmıştır.¹⁵⁴ Cumhuriyet tarihinde 10 kez bedelli askerlik uygulaması yapıldığı bilinmektedir. En son 2018 yılında bedelli askerlik uygulanmış, 2019 yılında ise bedelli askerlik bir kanun ile kalıcı hale getirilmiştir.¹⁵⁵

¹⁴⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Osman Murat Ülke Kararı, Başvuru no. 39437/98, 24 Ocak 2006. <https://aihmiz.org.tr/13062023/?q=tr/node/97> e.t.:01.03.2023

¹⁵⁰ İnanç Özgürlüğü Girişimi, Vicdani Retçi Ülke'den AYM başvurusu.

<https://inancozgulugugirisimi.org/vicdani-retci-ulkeden-aym-basvurusu/> e.t.:01.03.2023

¹⁵¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Osman Murat Ülke Başvurusu Kararı, Başvuru no. 39437/98, 24.01. 2006. <https://aihmiz.org.tr/13062023/?q=tr/node/97> e.t.:01.03.2023

¹⁵² T24 Haber, Vicdani retçiler hâlâ sivil ölüme mahkûm. <https://t24.com.tr/haber/vicdani-retciler-hala-sivil-olume-mahkum.963839> e.t.:01.03.2023

¹⁵³ Anayasa Mahkemesi, Kararlar Bilgi Bankası, Bireysel Başvurular bölümünde 20.03.2024 tarihinde "vicdani ret" kelime taraması yapılmış ancak vicdani ret hakkı ile doğrudan ilgili karar tespit edilememiştir. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/kararlar-bilgi-bankasi/> e.t.: 28.03.2024

¹⁵⁴ Cengiz Özgün, Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 4, 2017, s. 57.

¹⁵⁵ 7179 Sayılı Askeralma Kanunu 9. Madde. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/06/20190626-1.htm> e.t.:01.03.2023

1987, 1992, 2011, 2014 yıllarında tek seferlik olarak uygulanan bedelli askerlik sisteminde askeri hizmette bulunma şartı yokken 2019 yılında kanun ile kalıcı hale getirilen bedelli askerlik sistemine 28 gün temel zorunlu askerlik hizmeti şartı eklenmiştir.¹⁵⁶

2019 yılında kalıcı hale getirilen bedelli askerlik sisteminin taslak çalışması hakkında bazı açıklamalarda bulunan dönemin Milli Savunma Bakanı Nurettin Canikli, bedelli askerlik hizmeti bedelini ödeyen hiç kimse zorunlu askerliğe tabii tutulmayacak açıklaması yapmış ancak kanunda 28 günlük temel zorunlu askerlik hizmeti öngörülmüştür.¹⁵⁷

Bedelli askerlik ve vicdani ret hakkı açısından günümüzde çeşitli tartışmalar yapılmaktadır. Bu tartışmalar çoğunlukla bedelli askerlik sistemi uygulamasının vicdani ret hakkının kullanımı olarak görülüp görülemeyeceği üzerindedir. Vicdani ret, en basit tanımıyla askerlik uygulamalarını reddetmek olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de uygulanan bedelli askerlik sistemi kışlada 28 günlük temel askeri eğitim zorunluluğu içerdiği için vicdani ret hakkının kullanımı olarak görülemez. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Demirtaş / Türkiye başvurusunda, devletin vicdanın gereklerine uygun olarak alternatif sivil kamu hizmeti yapma imkânı vermesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁵⁸

Türkiye’de uygulanan bedelli askerlik sistemi, AİHM kararı aksine bedel ödense dahi askeri hizmet yapma zorunluluğu getirmektedir. Bu açıdan bedelli askerlik, vicdani ret hakkının tanınması olarak kabul edilemez. Bedelli askerlik sistemindeki 28 günlük zorunlu temel askeri eğitimin kaldırılması halinde vicdani ret hakkının kabul edilmiş varsayılabilmesi yönünde bazı görüşler dile getirilmektedir. Bu konuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bir kararı yoktur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bedelli askerlik sisteminin fırsat eşitliğini ihlal ettiği gerekçesiyle bedelli askerliğin vicdani ret hakkı kapsamında değerlendirilemeyeceği yönünde karar verebilir.

¹⁵⁶ Özgün, s. 64.

¹⁵⁷ **İşçi Haber**, Kışlasız bedelli askerlik gündeme damga gibi vurdu. <https://www.iscihaber.net/kislasiz-bedelli-askerlik-gundeme-damga-vurdu-2018-secimlerinde-verilen-sozler-tutulacak-mi> e.t.:01.03.2023

¹⁵⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Feti Demirtaş / Türkiye Başvurusu, Başvuru No. 5260/07. <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%22itemid%22:%22001-108652%22> e.t.:09.03.2023

İKİNCİ BÖLÜM

VİCDANİ REDDİN DÜNYADA GELİŞİMİ

Vicdani ret ilk olarak 19. yüzyılda hak eksenli tartışılmaya başlanmış, 20. yüzyılın başlarında ise geniş anlamda taraftar bulmuştur. 1980'lerden bu yana vicdani ret hakkının hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde daha ileri bir tanımı yapılmış, devletler tarafından vicdani reddin bir insan hakkı olarak kabulü yoğunlaşmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından zorunlu askerlik hizmetine sahip büyük daimi orduların ülke ekonomisine yük olacağı düşüncesi baskınlık kazanmıştır. Tüm dünya ülkelerinde askere alınmaya hak kazananların sayısı aslında silahlı kuvvetlerin ihtiyaç duyduğu düşünülen sayıdan daha fazladır. Bu sebeple çoğu ülke vicdani reddi bir hak olarak tanıma motivasyonu içinde olmuştur.

Vicdani reddin bir hak olarak kabul edilmesi büyük mücadelelerin sonucudur. Dini gerekçelerle vicdani reddini açıklayan Yehova Şahitleri yüzyıllardır bu mücadelenin öncüsü olmuştur. Yehova Şahitleri zorunlu askerliği ve savaşı dini anlayışlarına ters olduğu için reddetmiş, bu reddetme nedeniyle hemen hemen her ülkede büyük baskı ve zulüm görmüştür. Şüphesiz vicdani reddin bir hak olarak tanınmasının da Yehova Şahitlerinin kırılmayan iradesinin etkisi büyüktür.

Bu bölümde Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Yunanistan, İngiltere, İsrail, Rusya, İran, Çin, İspanya, Meksika, Hollanda, Kuzey Kore ve Güney Kore ülkelerinde vicdani reddin gelişimi incelenerek vicdani retçilerin verdiği mücadele ve uğradıkları baskı görünür kılınacaktır.

2.1. Amerika Birleşik Devletleri

Modern anlamda vicdani reddin tartışıldığı ilk ülkelerden biri Amerika Birleşik Devletleri'dir. Amerika siyasi tarihinde Vicdani Ret mücadelesi son 400 yıldır hep var olmuştur.¹⁵⁹

2.1.1. 16. ve 17. Yüzyıl

16. yüzyılın sonlarında Amerika'ya göç eden İngiliz grupları Koloniler kurmuştur. Başlangıçta tüm sağlıklı mal sahibi erkeklere dışarıdan gelen tehlikelere karşı koloniyi

¹⁵⁹ Mehmet Barış Esmer, Türkiye'de ve Dünyada Vicdani Ret, Yıldız Teknik Üniversitesi, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2010, s. 56.

savunma görevi verilmiştir. Ancak Evrensel Barış Kilisesi topluluğu üyeleri Quakerlar bu görevi yapmayı reddetmiştir. Quakerler'in bu reddine daha sonra ABD'ye Almanya'dan gelen Brethenler (Dunkerler) ve ABD'ye Liberya'dan gelen Morovyarlar da katılmıştır. Koloni hükümetleri, genellikle tarımla ilgilenen ve ekonomik açıdan üretken olan bu topluluklarla antlaşma yapmıştır. 17. yüzyılda ABD'de bulunan ve bağımsızlığını ilan eden 13 İngiliz Kolonisinin tamamı vicdani ret hakkını tanımıştır. Ancak bu haklar modern anlamda tanımlanan resmi haklar değildir.¹⁶⁰

2.1.2. 18. ve 19. Yüzyıl

18. ve 19. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletlerinde zorunlu askerlik ve vicdani ret ile ilgili Charles Moskos ve John Whiteclay Chambers şu açıklamayı yapar:¹⁶¹

“Devlet, 1775–1783 Devrimci Savaşına ve 1812 Savaşına katılan herkese savaş bittiğinde toprak dağıtma sözü vermiştir. 1861–1865 ABD İç Savaşı döneminde ise gönüllülük esasına dayanan askerlik yerini zorunlu askerlik hizmetine bırakmıştır. 1863'te büyük kısmı İrlandalı göçmenlerden oluşan onbinlerce erkek başkent New York'da zorunlu askerliğe karşı çıkarak ayaklanma çıkarmıştır.”

2.1.3. 1900'lü Yıllar

Birinci Dünya Savaşı döneminde 1917 yılında ABD Kongresi, 20 ile 30 yaş arasındaki askerliğe elverişli olan her erkeğin silâh altına alınmasını sağlayan Hizmet Yasası'nı ilan etmiştir. Birinci Dünya Savaşında yaklaşık 5 milyon erkek ABD Silahlı Kuvvetlerine girmişse de yaklaşık 300 Bin civarı erkek askere gitmemek için birçok yola başvurmuş ve firar etmiştir. Bu süreçte vicdani ret gerekçesiyle resmi olarak askere gitmeyeceğini ilan eden 3.989 kişidir. Askerler, vicdani ret nedeniyle askerlik görevini reddeden kişilere “Yellowbacks” adını vermiştir.¹⁶²

2.1.4. 1964 Pete Seeger Davası

Peter Seeger, Amerikalı sanatçıdır ve zorunlu askerlik sistemine karşı barışçıl bir sivil aktivisttir. 1965'te Vietnam savaşına karşı yazdığı şarkılara yer verdiği ‘Bring Em Home’ albümünü yayımlamış ve büyük bir hayran kitlesi elde etmiştir.¹⁶³

¹⁶⁰ Charles Moskos, **The Secularization of Conscience**, Oxford University Press, New York 1993, s. 6.

¹⁶¹ Moskos, s.7.

¹⁶² Ernest Meyer ve John Day, Yellowbacks, **Jerome Ozer Public**, 1972, s. 15.

¹⁶³ **ThoughtCo**, Efsanevi Halk Şarkıcısı ve Aktivist: Şarkıcı Kara Listeye Alındıktan Sonra Amerikan İkonu Oldu. <https://www.thoughtco.com/pete-seeger-4683991> e.t.:22.08.2023

Peter Seeger'in Vicdani Ret konusu ile gündeme gelmesi açtığı dava ile olmuştur. Peter Seeger'in vicdani ret başvurusu, Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi (Supreme Court) önüne gelmiş ve bu davada zorunlu askerlik hizmetinden muafiyet hakkı, seküler vicdani retçileri de kapsayacak şekilde mahkemece genişletilmiştir. Mahkemenin kararına göre vicdani ret hakkı, zorunlu askerliği sadece dini saiklerle reddedenler için uygulanamaz, içten ve anlamlı görüşleri nedeniyle askerlik yapmayı reddeden vicdani retçiler için de bu hak geçerli olmalıdır.¹⁶⁴

Yüksek Mahkemenin Pete Seeger Davası Kararı ile ABD'de vicdani ret hakkı ilk kez seküler retçileri de kapsayacak şekilde genişlemiştir.

2.1.5. 1970'li Yıllar

1970 yılında Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi (Supreme Court), vicdani ret konusunda cesur bir çıkış yaparak etik ve ahlaki inancında en az dini inanç kadar değerli olduğunu dile getirmiş, etik ve ahlak nedenine dayalı olarak yapılan vicdani ret hakkını tanımıştır. Fakat mahkemenin önemle üzerinde durduğu bir konu vardır. Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesi, bazı savaflara katılmayı reddeden bazı savaflara katılmayı kabul eden seçici vicdani reddi kabul etmemiş, bir kişinin vicdani ret hakkını kullanabilmesi için yeryüzündeki tüm savaflara karşı olması gerektiği konusunda şart koymuştur.¹⁶⁵

ABD Savunma Bakanlığının 1973 yılında yayınladığı rapora göre, 1972 senesinde silâh altına giren her 100 vatandaşa karşılık 131 vatandaş vicdani retçi olmuştur.¹⁶⁶

Amerika Birleşik Devletlerinde askerlik, 1973'te Vietnam-ABD savaşının bitmesinin hemen ardından sona ermiştir. Zorunlu askerlik yerine All Volunteer Force adlı gönüllü sisteme geçilmiştir. Gönüllü Kuvvetler sistemine geçilmesinin en önemli sebebi ABD halkının Vietnam savaşına karşı gösterdiği dirençli tutumdur.¹⁶⁷

¹⁶⁴ **Justia Us Law**, United States of America, Appellee, v. Peter Seeger, Defendant-appellant, 303 F.2d 478 (2d Cir.1962) <https://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/303/478/458148/> e.t.:22.08.2023

¹⁶⁵ Mehmet Barış Esmir, Türkiye'de ve Dünyada Vicdani Ret, Yıldız Teknik Üniversitesi, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2010, s. 59.

¹⁶⁶ ABD Savunma Bakanlığı, Seçici Hizmet Sistemi Raporu. https://books.google.com.tr/books/about/Semiannual_Report_of_the_Director_of_Sel.html?id=db7SDu4gVMEC&redir_esc=y e.t.:22.08.2023

¹⁶⁷ Celal Işıklar, **Dünyada ve Türk Hukukunda Zorunlu Askerlik ve Vicdani Ret**, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2011, s. 79.

2.1.6. Bazı Vicdani Retçiler

2.1.6.1. Desmond Doss

Desmond Doss, öldürmeyi ve silah taşımayı reddettiği için İkinci Dünya Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri Ordusunun piyade bölümünde onbaşı rütbesiyle muharebe doktoru olarak görev yapmıştır. Güçlü bir inanca sahiptir, İncil'e ve On Emir'e saygı duyar. Bir asker olmasına rağmen Doss, dini inancı nedeniyle haftanın yedinci günü olan Cumartesi günü çalışmaz. Kişisel inançları sebebiyle bir düşman ile çatışmayı ve savaşta silah taşımayı reddeder.¹⁶⁸

Okinawa Savaşı'nda 75 kişiyi kurtarmış, savaş sırasındaki bu çabası nedeniyle Beyaz Saray'a davet edilmiştir. Dönemin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry Truman tarafından Onur Madalyasına layık görülmüştür. Madalyayı takdim eden Başkan Harry Truman, "Başkan olmaktansa bu madalyaya sahip olmayı tercih ederim" açıklamasını yapmıştır. Desmond Doss, savaş sırasındaki eylemlerinden dolayı Onur Madalyasına layık görülen ilk ve tek vicdani retçi olarak görülmektedir.¹⁶⁹

2.1.6.2. Martin Luther King

Martin Luther King, dünya genelinde şiddet karşıtı ve ırksal eşitlik görüşleriyle tanınır. Amerikan yurttaş hakları hareketi önderidir. ABD'de birçok sivil hareketin liderliğini yapmıştır. Jim Crow Yasası olarak bilinen demiryolları ve tramvaylarda ırk ayrımını benimseyen düzenlemelere karşı Montgomery Otobüs Boykotunu düzenlemiş ve ABD'de ırk ayrımcılığına maruz kalan Afroamerikalıların hakları için 28 Ağustos 1963 tarihinde Büyük Washington yürüyüşüne liderlik etmiştir.¹⁷⁰ Yürüyüşe yaklaşık 250 bin kişi katılmış ve kalabalık ABD tarihindeki en büyük insan hakları yürüyüşünü gerçekleştirmiştir. Lincoln Anıtı önünde yaptığı "Bir Hayalim Var" konuşması oldukça ünlüdür.¹⁷¹

¹⁶⁸ **Desmond Doss Foundation**, Who Was Desmond Doss? <https://desmonddossfoundation.org/> e.t.:02.07.2023

¹⁶⁹ **Military Times**, Desmond Doss. https://web.archive.org/web/20161119190446/http://www.homeofheroes.com/profiles/profiles_doss2.html e.t.:02.07.2023

¹⁷⁰ **Britannica Sözlük**, The Montgomery Bus Boycott of Martin Luther King. <https://www.britannica.com/biography/Martin-Luther-King-Jr/The-Montgomery-bus-boycott> e.t.:02.07.2023

¹⁷¹ **T24 Haber**, Mart'in Luther King'in Tarihi Konuşması: Benim Bir Hayalim Var 50. Yılı Kutlanıyor. <https://t24.com.tr/haber/martin-luther-kingin-tarihi-konusmasi-benim-bir-haylim-var-50-yili-kutlaniyor.238133> e.t.:02.07.2023

Amerika Birleşik Devletleri birliklerini Vietnam'a göndermesinden dört yıl sonra, Martin Luther King savaşa ilgili ilk kamuoyu açıklamasını yapmış, 2 Mart 1965'te Harward Üniversitesi'ndeki bir dinleyici kitlesine hitap ettikten sonra basın sorularını yanıtlamıştır. Vietnam'daki savaşın hiçbir şey başaramayacağını söyleyerek müzakere ile çözüm çağrısında bulunmuştur. King, kişisel olarak savaşa karşı olsa da Vietnam Savaşının dördüncü yılında konu ile ilgili ilk kez konuşmuştur. Bunun nedeni ABD'de Medeni Haklar Yasasını geçirmeye istekli olduğunu açıklayan Başkan Lyndon Johnson ile ilişkisine zarar vermek istememesidir.¹⁷²

Martin Luther King daha sonraki süreçlerde ise Vietnam Savaşı ile ilgili sert açıklamalar yaparak dünya gündemine oturmuştur. ABD'yi çoğu çocuk olan bir milyon Vietnamlıyı öldürmekle suçlamıştır.¹⁷³ ABD'nin savaştaki rolüne şiddetle karşı çıkmış, ABD'nin Vietnam'ı Amerikan kolonisi kurmak için işgal ettiğini savunmuştur. ABD hükümetini dünyadaki en büyük şiddet uygulayıcısı olarak nitelendirir.¹⁷⁴

Martin Luther King'in Vietnam Savaşına karşı tutumu şüphesiz ABD'de barış aktivizminin ve pasifizmin gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Martin Luther King'in açıklamaları, zorunlu askerliğin ve savaşın psikososyal motivasyonunu oluşturan militarist kültürün zedelenmesi açısından ve Amerika Birleşik Devletlerinde artarak yükselen savaş karşıtlığına destek anlamında değerlidir.

2.1.6.3. Muhammed Ali

Muhammed Ali'nin Vietnam Savaşına karşı tutumu o dönemde hem ABD'de hem dünyada geniş yankı uyandırmıştır. Ali, başlangıçta mental olarak elverişli olmadığı gerekçesi ile askere çağrılmamış, asker alım statüsünün 1-A'ya yükseltilmesi ile birlikte askere çağrılmıştır. Ancak askere gitmeyi reddetmiştir.¹⁷⁵ Bu olayın üzerine Ali, basına demeç vererek Vietnam Savaşına karşı olduğunu ifade eden bir konuşma yapmıştır:¹⁷⁶

¹⁷² **The Martin Luther King Jr. Research and Education Institute**, Vietnam War. <https://kinginstitute.stanford.edu/encyclopedia/vietnam-war> e.t.:02.07.2023

¹⁷³ Lewis Baldwin, *To Make the Wounded Whole: The Cultural Legacy of Martin Luther King, Jr.* **Fortress Press**, 1992, s. 273.

¹⁷⁴ Mary Susannah Robbins, **Against the Vietnam War: Writings by Activists**, 1. Baskı, Rowman ve Littlefield Yayınları, 2007, s. 102.

¹⁷⁵ Frantz Fanon, **Muhammad Ali: The Making of an Icon**, Yeryüzünün Lanetlileri, Şen Süer (Çev.), Temple University Press, İstanbul 1994, s. 93.

¹⁷⁶ **The Washington Post**, Muhammed Ali Won His Fingers. <https://www.washingtonpost.com/news/retropolis/wp/2018/06/15/shoot-them-for-what-how-muhammad-ali-won-his-greatest-fight/> e.t.:07.05.2023

“Askerden kaçmadım. Buradayım. Ne bayrağımızı yakıyorum ne de Kanada’ya kaçıyorum. Buradayım. Beni hapse mi atmak istiyorsunuz? Olur, atabilirsiniz. Yüzyıllardır zaten hapisteyim. Üç beş yıl daha yatsam ne olur. Ama katillere yardım etmek için 15,000 km yol gitmeyeceğim.

Ölmek istiyorsam, burada öleceğim. Şimdi, sizinle kapışarak öleceğim. Benim düşmanım sizsiniz siz. Çinliler, Vietkonglar veya Japonlar değil.

Özgürlük istediğim zaman hepiniz ayağa kalktınız, karşı çıktınız. Hakkımı aradığımda yanımda olmadınız. Eşitlik istediğimde bağırdınız. Şimdi benden 15.000 km gidip sizler için savaşmamı mı istiyorsunuz?

Ben haklarımı ve dinî özgürlüğümü kazanmak için çaba sarf ederken sizler bana Amerika’da bile destek vermediniz. Vicdanım, kardeşimi ya da büyük güçlü Amerika için insanları öldürmeme izin vermiyor.

Onları ne için öldürelim? Bana asla zenci demediler, beni linç etmediler, üzerime köpek salmadılar, vatandaşlığımla zorla almadılar. Onları ne için öldürelim? O zavallı insanları nasıl vurabilirim?”

Daha sonraki süreçte Muhammed Ali, Vietnam Savaşı'na karşı çıkışı nedeniyle her şeyini kaybetmiş, Vietnam Savaşı'na katılmayı reddettiği için 5 yıl hapis ve 10 bin dolar idari para cezasına çarptırılmıştır. Sporcu lisansı ve pasaportu elinden alındıktan sonra maddi olarak büyük sıkıntılar yaşamış ve iflas ettiğini açıklamıştır. Bu dönemde ailesinin yaptığı yardımlar ve konuşmacı olarak katıldığı üniversite davetleriyle yaşamını sürdürmeye çalışmıştır. Muhammed Ali'nin ağır siklet boksörü unvanının geri verilmesi çağrısı bir kampanyaya dönüşmüş, 20.000'den fazla imza toplanmıştır. 1970'te temyiz davasını kazanıp boksa tekrar dönmüştür.¹⁷⁷

Muhammed Ali daha sonra vicdani retçi olduğunu da açıkça ilan etmiştir. Bu ilan sonrası Jackie Robinson ve Joe Louis gibi popüler siyah atletler onu kınamış, Chicago Belediye Başkanı Richard Daley ona Müslüman adıyla hitap etmeyi reddetmiştir. Illinois Valisi Otto Kerner onu "vatansever olmayan" olarak nitelendirmiştir. İngiliz televizyonunun ünlü talk-show sunucusu David Susskind, onun için "basit bir aptal" ifadesini kullanmıştır. Tüm bu baskıya rağmen ABD’de savaş karşıtı hareket büyüdükçe Muhammed Ali bir kahraman olmuştur. Barış aktivistleri ve Vicdani Ret kuruluşları ona destek vermiştir. Malcolm King, şu ifadelerle Muhammed Ali’ye destek vermiştir:¹⁷⁸

¹⁷⁷ **Zinn Education Project**, Muhammad Ali Convicted for Refusing the Vietnam Draft. <https://www.zinnedproject.org/news/tdih/-muhammad-ali-convicted-refusing-vietnam-draft> e.t.:02.06.2023

¹⁷⁸ **USA Today**, Muhammed Ali and Wietnam War. <https://www.usatoday.com/story/news/2018/02/19/1968-project-muhammad-ali-vietnam-war/334759002/> e.t.:02.06.2023

“Muhammed Ali şöhretinden vazgeçiyor. Vicdanının ona doğru söylediğini savunmak için milyonlarca dolardan vazgeçiyor. Dini hakkında ne düşünürseniz düşünün, cesaretine hayran olmalısınız.”

New York Times köşe yazarı William Rhoden, Ali'nin açıklamaları bir sporcunun büyüklüğünün ne olduğuna dair fikirlerimi değiştirdi açıklaması yapmıştır.¹⁷⁹

Muhammed Ali'nin basına yaptığı vicdani ret açıklaması; ABD'de barış aktivizmini ve vicdani ret hareketini güçlendirmiş, onu 1960 kuşağının geniş karşı kültürü için bir simge haline getirmiştir.

2.1.6.4. Kenneth O'Keefe

Kenneth O'Keefe, ABD Silahlı Kuvvetlerinde görev yapan deniz komandosudur. Birinci Körfez Savaşı'na donanma komandosu olarak katılmış daha sonra savaş karşıtı bir aktivist ve vicdani retçi olarak eylemlerde bulunmuştur. Irak Savaşı nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlığını redderek İrlanda vatandaşlığına geçmiştir. Özgür Gazze Hareketi'nin Gazze ablukasını kırmak amacıyla gönderdiği gemilerden birine kaptanlık yapmış, kendisine Filistin Halkı tarafından Filistin vatandaşlığı verilmiştir. 2003 yılında Irak savaşını önlemek için "canlı kalkan" eylemini başlatarak Bağdat'a gitmiştir.¹⁸⁰

Kenneth O'Keefe liderliğinde başlayan Canlı Kalkan eylemi gönüllüleri Irak Savaşı sırasında sivil nüfusun yoğun olduğu bölgelerde ve kilit tesislerin etrafında görev yapmıştır. Canlı Kalkan eylemi için Bağdat'a doğru yola çıkan grup Türkiye üzerinden Irak'a 100'e yakın araç ile geçiş yapmış, Canlı Kalkan Eylemine Türkiye'den de katılım sağlanmıştır.¹⁸¹

2.2. Almanya

2.2.1. Alman İmparatorluğu'nda Askerlik Hizmeti (1871-1918)

Alman İmparatorluğu döneminde, 17 ila 45 yaş arasındaki tüm erkekler zorunlu askerliğe tabiydi. Genellikle 20 ile 39 yaşları arasındaki erkekler askere alınırdı. Aktif

¹⁷⁹ **New York Times**, In Ali's Voice From the Past, a Stand for the Ages. <https://www.nytimes.com/2013/06/21/sports/in-alis-voice-from-the-past-a-stand-for-the-ages.html> e.t.:02.06.2023

¹⁸⁰ **Hürriyet**, Kan revan içinde İstanbul'a geldi. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/kan-revan-icinde-istanbula-geldi-14940459> e.t.:02.06.2023

¹⁸¹ **Evrensel**, Canlı kalkanlar Türkiye'den uğurlandı. <https://www.evrensel.net/haber/138889/canli-kalkanlar-turkiye-den-ugurlandi> e.t.:02.06.2023

hizmet süresi 3 yıldır ancak 4 yıl yedek görev hizmeti de vardı. 7 günden uzun süren izinsiz devamsızlık, 2 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırıldı. Kaçma 1 yıldan 5 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırıldı ancak yeniden kaçma suçunun işlenmesi halinde ölüm cezası vardı. Birinci Dünya Savaşı'nda firar eden 18 Alman'ın idam edildiği bilinmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda 1919'da Alman İmparatorluk Ordusu feshedilmiş yerine geçici ve profesyonel bir ordu olan "Reichswehr" oluşturulmuştur.

182 183

2.2.2. Weimar Cumhuriyeti'nde Askerlik Hizmeti (1918-1933)

Şansölye Philipp Scheidemann, 9 Kasım 1918 tarihinde Almanya Cumhuriyetini ilan etmiştir. 30 Ocak 1933 tarihinde ise Adolf Hitler şansölye olmuştur. Weimar Cumhuriyeti, cumhuriyetin ilan edildiği tarihte Hitler'in şansölye olduğu tarihe kadar olan ara dönem için kullanılan terimdir. Alman İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesinin bir sonucu olarak Weimar Cumhuriyeti, Versailles anlaşmasında ortaya konan kurallara bağlı kalmak zorunda kalmıştır. Versailles anlaşmasınının 160. maddesine göre, Weimar Cumhuriyeti'nin zorunlu askerlik uygulaması yapması yasaklanmıştır. Bu nedenle Weimar Cumhuriyeti dönemi boyunca zorunlu askerlik sistemi yoktur ve ordu "Reichswehr" adı verilen yaklaşık 115.000 profesyonel askerle sınırlı kalmıştır.¹⁸⁴

2.2.3. Nazi Almanyasında Askerlik Hizmeti (1933-1945)

Adolf Hitler'in yönetime geçmesiyle 1935'te zorunlu askerlik yeniden uygulamaya konuldu. 1936 yılında izinsiz devamsızlık ve firar kuralları sertleştirildi. Bu nedenle, asker belirli bir süre içinde (tarlada olup olmamasına bağlı olarak üç ila yedi gün arasında) dönmediyse firar nedeniyle on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırıldı. Hitler'in "Bir asker ölebilir, bir firari ölmelidir" sözü ile birlikte Savaş Zamanı Özel Ceza Yasası (Kriegsstrafgesetzbuch) yürürlüğe konuldu. Bu yasa ile birlikte Alman İmparatorluğu'nun askeri hukuku, bazı askeri davalarda ölüm cezalarına izin verdi. Firarın ölüm ya da ömür boyu hapisle cezalandırılması yasalaştı. Nazi

¹⁸²20 Haziran 1872 tarihli Alman İmparatorluğu Askeri Ceza Kanunu.

http://www.documentarchiv.de/ksr/1872/militaerstrafgesetzbuch_deutsches-reich.html e.t.:02.06.2023

¹⁸³ Defense Technical Information Center, Reichswehr. <https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA168149> e.t.:02.06.2023

¹⁸⁴ Michael Haskew, *The Wehrmacht*, Amber Books, 2011, s. 13.

Almanya'sında toplumun genel olarak militarizasyonu; emperyalist, antisemitik, ırkçı ve nasyonal sosyalist hedeflerinin gerçekleştirilmesi için birincil hedefti. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için ülke adeta askeri kampa dönüştürüldü.¹⁸⁵

Nasyonal Sosyalist Nazi askeri yargısının, 23.000'i infaz olmak üzere 30.000 civarında ölüm cezası verdiği tahmin edilmektedir. Bu dönemde yaklaşık 400.000 asker ordudan firar etmiştir. Yakalanan asker kaçakları ölüm cezasına çarptırılmış ya da cephede konuşlanmış askeri ceza birimlerine gönderilmiştir.¹⁸⁶

1938'de "Wehrkraftzersetzung" adlı kararname ve 1939 yılında bu kararnameye ek bir kararname daha çıkarılmıştır. Bu kararnameler ile Alman tarihinde militarizasyon zirveye ulaşmıştır. Vicdani ret, bozgunculuk, kendini yaralama, aldatma, meydan okuma, kışkırtma, itaatsizlik, itiraz gibi eylemler ağır cezalara çarptırılmıştır. Bu kararnameler zorunlu askerlik ile ilgili herhangi bir eleştirel görüşün cezalandırılması gerektiğini belirtmekteydi. Cezalar; toplama kamplarında, askeri hapisanelerde, deneme birimlerinde veya sahada uygulanıyordu. Vicdani retçiler özellikle savaş çabasını yıkmaktan mahkûm edildi. Vicdani retçilerin çoğu Yehova Şahitleriydi, ikinci en büyük grup Reform Adventistleriydi. Sivil mahkemelerin 16.560 ölüm cezası verdiği bilinmekle birlikte kesin sayı belirsizliğini korumaktadır. 1945'te İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ile birlikte Almanya'da zorunlu askerlik geçici olarak sona ermiştir.¹⁸⁷

2.2.4. Batı Almanya'da Askerlik Hizmeti (1949-1990)

1949'da Batı Almanya (Federal Almanya Cumhuriyeti) için temel yasa yazılmış ve bu yasanın 12-a maddesinde vicdani ret konusu yer almıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Alman ordusunun kurulması ve ordunun yeniden silahlandırılması için zorunlu askerlik 1956'da yeniden başlatılmıştır. 1949-1990 arası dönemde Batı Almanya'da vicdani ret temel bir hak olmasına rağmen, önünde çok fazla engel oluşturulmuştur. Vicdani retçiler, bir kurul önünde sözlü bir sınavdan geçmek zorunda

¹⁸⁵ Wüllner Messerschmidt, **Die Wehrmachtjustiz im Dienste des Nationalsozialismus**, 1. Baskı, Baden-Baden, 1987, s. 15.

¹⁸⁶ Messerschmidt, s. 16.

¹⁸⁷ **War Resisters International**, Country Report and Updates: Germany. <https://wri-irg.org/en> e.t.:14.01.2023

kalmıştır. Bu kurul vicdan muayenesi (Gewissensprüfung) yaparak vicdani retçilerin motivasyonunu değerlendirmiştir.¹⁸⁸

2.2.5. Doğu Almanya'da Askerlik Hizmeti (1949-1990)

Doğu Almanya'da (Almanya Demokratik Cumhuriyeti) zorunlu askerlik hizmeti 1962'de, Batı Almanya'dan çok daha sonra yeniden başladı. 18 ila 50 yaş arasındaki erkekler Ulusal Halk Ordusu'nda (Nationale Volksarmee) 18 ay askerlik yapmak zorundaydılar. Doğu Almanya'da vicdani ret yoktu. Alternatif Sivil Hizmet yapmakta imkânsızdı.¹⁸⁹

1964'te Doğu Almanya, dini motivasyonlu retçiler için ordu içinde silahsız bir alternatif hizmet kurdu. Bu askerlere "inşaat askerleri" (Bausoldaten) adı verildi ve silah eğitimi almadılar ancak ordunun bir parçasıydılar. Görevleri kamu veya askeri inşaat işlerinde çalışmaktı. İnşaat askerleri genellikle zorbalık ile karşı karşıya kaldı. Görevini inşaat hizmeti yaparak tamamlayan askerler, çıraklık veya üniversiteye kaydolma haklarından mahrum kalabiliyordu.¹⁹⁰

2.2.6. Günümüzde Almanya

Günümüzde Almanya'da zorunlu askerliğe alternatif sivil hizmet seçeneği bulunmaktadır. Almanya Anayasa'nın 4. maddesi uyarınca kimse vicdanına karşı gelerek zorla askerlik yapması için baskılanamaz. Ülkede her sene yaklaşık 150.000 kişi vicdani ret başvurusu yapmaktadır. Vicdani retçiler, Federal Sivil Servis Bürolarınca alternatif sivil hizmet yerlerine atanmakta ve zorunlu askerlik yerine alternatif sivil hizmet yapmaktadır. Alternatif sivil hizmet süresi, askerlik süresi ile aynı olup 9 aydır.¹⁹¹

Alman ordusu her yıl ortalama 400.000 kişiyi askerlik hizmeti için çağırmakta ise de ancak ortalama 60.000 kişi askere alınmaktadır. Büyük çoğunluk alternatif sivil hizmette görev yapmaktadır.¹⁹²

¹⁸⁸ **Bundeszentrale Für Politische Bildung**, Yeniden Silahlanma Siyaseti. <http://www.bpb.de/politik/grundfragen/deutsche-verteidigungspolitik/199276/wiederbewaffnung>
e.t.:14.01.2023

¹⁸⁹ Barış Esmer, **Türkiye'de ve Dünyada Vicdani Ret**, 1. Baskı, Propaganda Yayınları, 2012, s. 99.

¹⁹⁰ Esmer, s. 99.

¹⁹¹ **Wikipedia**, Conscription In Germany. https://en.wikipedia.org/wiki/Conscription_in_Germany
e.t.:03.03.2023

¹⁹² Esmer, s. 100.

Almanya'da vicdani ret hakkının güncel durumu ve alternatif sivil hizmetin ülkeye faydaları Ulrich Bröckling tarafından şu şekilde anlatılmaktadır:¹⁹³

“Vicdani retçilerin alternatif sivil hizmet vermesi zorunludur. Sivil hizmet yapmak için genellikle yazılı bir dilekçe ile başvurmak yeterlidir. Günümüzde alternatif sivil hizmet verenler olmasa Almanya'nın sosyal hizmet sektörü yerle bir olur. Hastanelerde huzurevlerinde çalışan alternatif sivil hizmetçiler toplumla iç içe geçerek büyük destek kazanmıştır.

2005 yılında 93.052 kişi askere, 83.405 kişi alternatif hizmete alınmıştır. Zaten her celp döneminde tüm sağlıklı bireyler askere alınmaz. Bu nedenle askere çağırılma durumu düşük olasılıktır.

Askere alınanlar aktif bir görevde bulunmazlar. Ülke dışında görev alan Alman askerleri, profesyonel askerlerdir. Ülkede her sene yaklaşık 130.000 genç vicdani reddini açıklamaktadır.

Vicdani reddini açıklayan gençlerin hepsinin asker olmak istemediği ortadadır ancak bu durum bu gençlerin mutlaka Alman askeri politikalarına karşı çıktığı anlamına gelmez.”

2.3. Yunanistan

2.3.1. 20. Yüzyılın Başlarında

20. Yüzyılın başlarında Yunanistan; Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Ukrayna Seferi, Küçük Asya Seferi gibi birçok savaşın içerisinde yer aldı. Bu savaş hali nedeniyle 1911 yılında zorunlu askerlik kanunu çıkarıldı. Zorunlu askerlik süresi 10 yıldır. 1911'de askere alınanlar, tam 12 yıl sonra 1923'te terhis edildi. Bu uzun askerlik süresi büyük bir tükenmişliğe neden oldu, bu tükenmişlik Yunan ordusundan toplu firarlarla sonuçlandı.¹⁹⁴

2.3.2. Yunanistan İç Savaşı

Yunanistan İç Savaşı, 1946-1949 yılları arasında Yunanistan'ı siyasî kaosa sürükleyen, etkileri 1955 yılına kadar süren ve temelde sağ-sol mücadelesi olan savaştır. Yunanistan İç Savaşı döneminde vicdani retlerini açıklamaya cesaret edenler sadece Yehova Şahitleridir. Yehova Şahitleri dini inançları nedeniyle siyasi ve askeri açıdan tarafsız kalma zorunlulukları olduğunu belirterek vicdani retlerini açıkladılar. İç

193 Ulrich Bröckling, **Çarklardaki Kum: 21. Yüzyılın Başında Vicdani Red**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 69.

194 Barış Esmer, **Türkiye'de ve Dünyada Vicdani Ret**, 1. Baskı, Propaganda Yayınları, İstanbul 2012, s. 99.

savaş döneminde vicdani retlerini açıklayan Yehova Şahitleri ya ölüme mahkûm edildi ve idam edildi ya da ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Daha sonraki süreçte ise genellikle 10 ila 15 yıl arasında askeri hapisanelerde hapsedildiler ve hapis cezası sonrası sürgüne gönderildiler. Tüm bu baskılara ve cezalara rağmen Yehova Şahitleri, Yunanistan'da vicdani ret hakkının sonuna kadar savunucusu oldular.¹⁹⁵

2.3.3. 1960'lar

1960'lı yıllarda Yunanistan'da, Yehova Şahitlerine karşı dünya çapında şaşkınlık ve öfkeye neden olan 15 ve 20 yıllık hapis cezaları uygulandı.¹⁹⁶ O yıllarda orduya katılan ve silah almayı reddeden Yehova Şahitleri yılda 500 kişi civarındaydı. 1966'da silâh altına alınmanın vicdanına ve dini inançlarına aykırı olduğunu söyleyen Hristos Kazanis'e ölüm cezası verildi. Uluslararası kamuoyunun tepkisi ile birkaç hafta sonra bu ceza 4 buçuk yıl hapis cezasına çevrildi.¹⁹⁷

Sınır Tanımayan İnsan Hakları Dergisi, Ağustos 1992'de vicdani retçi Hristos Kazanis hakkındaki özel sayısında şunları bildirdi:¹⁹⁸

"Ağustos 1966'da Hristos Kazanis, Atina Askeri Mahkemesi tarafından ölüme mahkûm edildi. Ancak bu kez Askeri Mahkeme'nin kararı uluslararası tepkilere yol açmış ve Yunan büyükelçilikleri ve konsoloslukları önünde binlerce telgraf, çeşitli protesto yürüyüşleri ve şiddetli gösteriler sonrasında idam cezası dört buçuk yıl hapis cezasına çevrilmiştir."

Hristos Kazanis'e verilen ölüm cezası Yunanistan Vicdani Ret tarihi açısından bir kırılma noktası olarak görülür. Bu ceza ile birlikte Yunanistan, uluslararası kamuoyundan büyük tepki görmüştür. Kazanis'in yargılaması uzun süre devam etmiş ve basında geniş yer almıştır.

2.3.4. 1970'ler

1970'lerde de Yunanistan'da vicdani retçilere yönelik insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele devam etti. Bu yıllarda vicdani retçiler 10 yıla kadar varan hapis cezaları aldılar. Tutuklu vicdani retçilerin çoğu Yanya Askeri Hapishanelerine atıldı. Askeri

¹⁹⁵ Antirrisies, Refusing Conscription For Reasons Of Conscience In Greece. <https://antirrisies.gr/219/> e.t.: 07.07.2023

¹⁹⁶ Uluslararası Af Örgütü Dergisi, Ocak-Mart 2005 sayısı, s. 5.

¹⁹⁷ Eleftheria Greek Newspaper, 18 Ağustos 1966. <http://www.eleftheria.co.uk/> e.t.: 14.09.2023

¹⁹⁸ Watchtower Online Library. 1992 Yearbook of Jehovah's Witnesses. <https://wol.jw.org/en/wol/d/r1/lp-e/301994016> e.t.: 14.09.2023

Mahkeme Başkanı ile Cezaevi Komutanı, vicdani ret mahkûmlarının koğuşlarından çıkışını yasakladı. Mahkûmların akrabalarıyla her türlü teması ve iletişimi yasaktı, yazışma yapmaları dahi yasaklandı. Koğuşlarda elektrik, su ve ısıtma gibi temel ihtiyaçlar dahi giderilmedi. Bu sebeple çoğu vicdani retçi, Yanya Askeri hapishanelerinde pnömoniye yakalanarak hayatını kaybetti. Hollandalı Senatör Hein Van Wyk'in Avrupa Konseyine sunduğu rapor, Yunanistan'ın vicdani retçilere yaptığı insanlık dışı muameleyi tüm dünyanın gözü önüne serdi. Senatör Hein Vab Why, Yunanistan'ın bu tutumunu Avrupa Parlamentosunda devlet terörü olarak nitelendirdi. Bu rapor üzerine Temmuz 1977'de Avrupa Konseyi bir açıklama yaptı:¹⁹⁹

“Yunanistan, insan haklarını diğer tüm ülkelerden daha fazla ihlal ediyor, dini vicdani nedenlerle silah taşımayı reddedenleri ağır hapis cezasına çarptırıyor. Yunanistan'da Vicdani Ret Hakkının korunmasını garanti eden bir kanun düzenlemesi yapılmalıdır.”

Tüm dünyanın gözü Yunanistan'da yapılan zulme çevrilmiş olmasına rağmen yunan basınında vicdani retçilere yapılan bu zulüm yer almamıştır. Dünyaca ünlü Yunan Yazar Vasilis Vasilikos, kamuoyuna şu soruyu sormuştur:²⁰⁰

“Yunanistan'da konuyu Meclis'e taşıyacak ve konuşacak, bu sorunu kökten çözecek bir milletvekili dahi yok mu?”

Yunan Yazar Vasilis Vasilikos'un konuyu medyaya taşıması ile milletvekilleri Virginia Tsouderou ve Thodoros Anagnostopoulos, Milli Savunma Bakanlığına konu ile ilgili soru önergesi vermiştir. Soru önergesi Milli Savunma Bakanı Evangelos Averof tarafından şu şekilde cevaplanmıştır:²⁰¹

“şu anda vicdani retçilere uygulanan cezalar, Anayasa hükümleriyle tamamen uyumludur. Onların silaha sarılmayı reddetmeleri açıkça yasaların ihlalidir ve cezalandırılmalıdır.

Cezanın türü, sorunu en aza indirmek için etkili olmalıdır. Biz Yunanistan olarak, karşı karşıya olduğumuz tarihin bize dayattığı sürekli teyakkuz hali nedeni ile aynı sorunları yaşamayan diğer devletlerin standartlarına göre ceza türünü belirleyemeyiz. Zorunlu askerlikten kurtulmak isteyen birçok genç, Yehova şahidi gibi görünecek ve askerliği reddedecektir.”

¹⁹⁹ Michalis Maragakis/ Alexia Tsouni, **Çarklardaki Kum; Yunanistan'da Vicdani Nedenlerle Orduya Hizmeti Reddetmek**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 209.

²⁰⁰ Maragakis/Tsouni, s. 209.

²⁰¹ **Sınır Tanımayan İnsan Hakları Derneği**, Yunanistan: İnsan Haklarının Kasıtlı İhlalleri Özel Sayısı, Ağustos 1992.

Yanya Hapishanelerinde tutulan Vicdani Retçi Giorgos Papalapas, kamuoyuna bir mesaj yayınlarak Yehova Şahitlerinin kamu yararı için sivil hizmet sunmaya istekli olduğunu dile getirmiştir.²⁰²

Avrupa Konseyi'nin baskısı altında kalan Yunanistan'ın Karamanlis Hükümeti 1977 yılında, TBMM'de 731/1977 sayılı Kanun'u kabul etti. Bu kanun ile birlikte dini nedenlerle silah taşımayı reddeden Yehova Şahitleri için 4 yıl süreli sivil hizmetin önü açıldı. Dini sebeplerle vicdani reddini açıkladığı için hapishanelerde olan mahkûmlar serbest bırakıldı.²⁰³

2.3.5. 1980'ler

1980'li yılların başında Yunanistan'da askerliğin dini olmayan nedenlerle reddedilmesi sol partiler dâhil birçok sivil toplum örgütünün pozisyon almadığı bir konu olmuştur. Geleneksel kurumların ve zorunlu askerlik hizmetinin siyasi olarak sorgulanması özellikle ekolojik gruplar ile anti-otoriter gruplar arasında görülmüştür. Yunanistan'da Ecological Journal Dergisi ile Arnoumai Dergisi sosyo-politik nedenlerle vicdani retçiliği desteklemenin ilk örneklerini yazmıştır. Yavaş yavaş uluslararası ilişkiler geliştikçe, ilgili olaylar ve makaleler çoğalmıştır. 1986-1987 yılları arasında din dışı ilk vicdani retler görülmüştür. İnkârı tek bir askeri veya siyasi sistemle sınırlamayan şiddetsizliği ve sosyal itaatsizliği teşvik eden açıklamalar yapılmaya başlanmıştır.²⁰⁴

Mart 1987'de, askere gitmeyi reddettiğini dini gerekçelere dayandırmayan ve vicdani reddini alenen açıklayan ilk kişi 28 yaşındaki Michalis Maragakis tutuklandı ve Haziran ayında dört yıl hapis cezasına çarptırıldı. Şubat 1988'de yapılan temyizde Maragakis'in cezası 26 ay hapis cezasına çevrildi. Maragakis, açlık grevine başladı. Açlık grevi uluslararası destek gördü. Bunun üzerine hükümet, vicdani ret davasını olumlu yönde inceleyeceği sözünü verdi, bu söz üzerine Maragakis açlık grevini durdurdu. Bu arada Maragakis'i açlık greviyle destekleyen muhalif Thanasis Makris'te tutuklandı. 26 Mayıs'ta beş yıl hapis cezasına çarptırıldı, ceza daha sonra 18 aya indirildi. Bu nedenle

²⁰² **Amnesty International**, Greece: Conscientious Objectors Persecution Is Not The Solution. <https://www.amnesty.org/ar/wp-content/uploads/2021/08/eur250022006en.pdf> e.t.:07.06.2023

²⁰³ Kodiko, Law 731 Official Gazette A'314/14.10.1977

<https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/314381/nomos-731-1977> e.t.:04.07.2023

²⁰⁴ Kerry O'Halloran, Conscientious Objection, **Dissent and Democracy in a Common Law Context**, 2022, s. 22.

Maragakis'in de kendisine eşlik ettiği yeni bir açlık grevine başladı ve hükümet Temmuz ayında bir yasa tasarısını açıklayınca açlık grevlerini tekrar iptal ettiler. Michalis Maragakis, ardı ardına 70, 53 ve 25 günlük üç ayrı açlık grevinin ardından Aralık 1988'de, Thanasis Makris ise 65 ve 43 günlük iki ayrı açlık greviden sonra Temmuz 1989'da serbest bırakıldı. 1989 yılından itibaren Ekolojik Alternatifler'in Meclis'e girmesi ve Koalisyon'un konuya olumlu yaklaşması vicdani reddi meclis gündemine taşıdı. Aynı dönemde Maragakis ve Makris Destek Komitelerinin bir uzantısı olarak Yunanistan Vicdani Retçiler Derneği kuruldu.²⁰⁵

2.3.6. 1990'lar

Nobel Barış Ödülünü alan Arjantinli Adolfo Perez Esquivel'in ödül töreninde yaptığı açıklama Yunanistan'da vicdani ret hakkını tekrar dünya gündemine soktu:²⁰⁶

“Vicdani ret, dünyada barışı ve adaleti teşvik eden bir insan hakkıdır. Yunanistan'ın, askerlik hizmetini reddeden gençleri alternatif bir sosyal hizmete teşvik etmeyen Avrupa Birliğindeki tek ülke olmasından endişeliyim”

Mayıs 1991'de Nikos Maziotis adlı vicdani retçi tutuklandı. Aralık'ta 57 gün açlık grevi yaptı ve protestoların ardından Ocak 1993'te serbest bırakıldı. 1992'de hükümet bir yasa tasarısının hazırlandığını duyurdu ancak yasa tasarısı Devlet Hukuk Konseyi tarafından anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle reddedildi. Uluslararası Af Örgütü 29 Mart 2006'da; Askerliği reddetme hakkı, Yunanistan'ın saygı göstermekle yükümlü olduğu düşünce özgürlüğü, vicdan özgürlüğü ve din özgürlüğü hakkının bir uzantısıdır, başlıklı bir açıklama yaptı.²⁰⁷

Yunanistan'da 27 Haziran 1997'de 2510 Sayılı Kanun kabul edildi ve zorunlu askerliğe alternatif olarak bir tür sivil sosyal hizmet getirildi. Böylece vicdani ret terimi, Yunanistan tarihinde ilk kez bir hukuk metninde geçmiştir.²⁰⁸

²⁰⁵ **Amnesty International**, Conscientious Objection To Military Service. <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/pol310011991en.pdf> e.t.: 09.12.2022

²⁰⁶ İnsan Hakları: İtirazlar ve Hukuk, **Metro Dergisi**, 10 Kasım 1993 tarihli sayısı.

²⁰⁷ Uluslararası Af Örgütü'nün 29 Mart 2006 tarihli basın açıklaması. <https://web.archive.org/web/20070928073625/http://www.amnesty.org.gr/news/2006-03-29-2.htm> e.t.: 09.12.2022

²⁰⁸ Dilan Mızrak, Zorunlu Askerlik Hizmetine Karşı Vicdani Ret, Ankara Üniversitesi, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2008, s. 53.

Yunanistan'da vicdani retçiler, büyük çaba ve direnç sonucunda yol kat edebilmiştir. Şüphesiz bu çaba ve direnç ancak uluslararası kamuoyu baskısı ile birleşince zorunlu askerliğe alternatif sivil hizmet seçeneği bir hak olarak sunulmuştur.

2.3.7. Günümüz

Yunanistan'da askerlik hizmeti Anayasa dışında 3421/2005, 3978/2011, 4278/2014, 4361/2016, 4494/2017, 4541/2018 ve 4609/2019 sayılı yasalar ile düzenlenmiştir. Zorunlu askerlik, Yunanistan Anayasasının 4. maddesinin 6. paragrafında yer almaktadır:

“Silah taşıyabilecek her Yunan, yasanın öngördüğü şekilde anavatanın savunmasına katkı sağlamakla yükümlüdür”.

Anayasa, zorunlu askerliğin uygulanıp uygulanmayacağını ve bunun yerine getirilmesiyle ilgili daha spesifik ayrıntıları düzenleme yetkisini yasa koyucuya bırakmıştır.²⁰⁹

Bugün Yunanistan'da silahlı kuvvetlerin tüm birimlerinde (Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri) zorunlu askerlik hizmet süresi 12 aydır. İstisna olarak, zorunlu askerlik hizmetini doğu sınırlarının belirli bölgelerinde, Kıbrıs'ta veya belirli askeri birliklerde yapanlar için askerlik süresi 9 aydır.²¹⁰

3421/2005 sayılı Kanunun 59. maddesinin 1. Fıkrasına göre, dini veya ideolojik inançları nedeniyle zorunlu askerlik görevini yerine getirmeyenler için vicdani ret statüsü verilebilir. 59. maddenin 2. Fıkrası ise vicdani ret sebeplerinin dini, felsefi veya ahlaki inançlara dayanabileceğini kabul eder. 59. maddenin 3. Fıkrasında ise vicdani retçi olarak kabul edilemeyecek kişiler belirlenmiştir.²¹¹

“a)Vicdani nedenlerle askerlik yapmaktan alıkoyan inançları benimsedikten sonra Yunan veya yabancı silahlı kuvvetlerde veya güvenlik kuvvetlerinde her ne kadar süre olursa olsun silahlı hizmette bulunmuş,

b)Silah, mühimmat veya yasa dışı şiddet kullanımıyla ilgili bir suçtan hüküm giymiş veya yargılanmış,

²⁰⁹ Hellenic Parliament, Ατομικά και κοινωνικά. <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/article-4/> e.t.: 09.12.2022

²¹⁰ War Resisters International, Country report and updates: Greece. https://wri-irg.org/en/programmes/world_survey/country_report/en/Greece e.t.: 09.12.2022

²¹¹ Kodiko, Nomos Fc No. 3421 Official Gazette A' 302/13.12.2005. <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/159282/nomos-3421-2005> e.t.: 09.12.2022

c)Ateşli silah ruhsatı almış veya bunun için dilekçe vermiş veya doğrudan silah kullanımı ile ilgili atıcılık sporları, avcılık veya benzeri faaliyetlere yönelik bireysel veya toplu faaliyetlere katılmış kişilerin vicdani ret hakkı kullanamayacağı hüküm altına alınmıştır.”

Yunanistan’da Vicdani Ret başvurusu ile birlikte sunulması gereken belgeler arasında şunlar yer almaktadır:²¹²

- Ateşli silah ruhsatı için dilekçe vermediğini onaylayan Polis ve Orman İdaresinden alınan belgeler.
- Yunan veya yabancı silahlı kuvvetlerde veya güvenlik kuvvetlerinde hiçbir zaman silahlı hizmette bulunmadığına ve atıcılık sporu, avcılık veya doğrudan ilgili benzer faaliyetlere ilişkin bireysel veya toplu faaliyetlere katılmadığına dair beyan.
- Vicdani nedenlerle askerlik yapmaktan alıkoyan inançları benimsedikten sonra silah kullanmadığına dair beyan.
- Silah, mühimmat veya yasa dışı şiddet kullanımıyla ilgili bir suçtan yargılanmadığına dair resmi belge.

Vicdani ret başvuruları; 3421/2005 sayılı Kanun'un 62. Maddesine göre felsefe, psikoloji, sosyal-politik bilimler veya hukuk alanında uzman olan üç üniversite profesöründen oluşan bir Özel Komite tarafından ve Silahlı Kuvvetler Müşterek Hukuk Birlikleri’nden bir üst düzey askeri yetkili tarafından incelenir. Daha önce komitenin çoğunluğu askeri üyelerden oluşmaktaydı. 2016 yılında AİHM, komitede yer alan üyelerin çoğunluğunun askeri yetkili olması nedeniyle bir vicdani ret davasında AİHS’nin 9. maddesinin ihlal edildiğine karar verdi. Bu karar sonrası Komitenin üyeleri sivilleştirildi.²¹³

3421/2005 sayılı Kanununun 59. maddesinin 2. Fıkrası uyarınca vicdani ret başvurusu yapanların; dini, felsefi veya ahlaki inançlara dayalı vicdani reddini kanıtlamaları için komite ile kişisel bir görüşme yapmaları istenebilir. Uygulamada ilgili belgeleri kiliselerinden temin edebilen vaftiz edilmiş Yehova Şahitleri görüşmeye çağrılmaz, otomatik olarak vicdani retleri tanınır. Yehova Şahitleri dışında kalan diğer tüm retçiler, ister dini ister ideolojik ister felsefi ister ahlaki inançlara dayanarak vicdani reddini ilan etmiş olsun, komitece görüşmeye çağrılır. Başvuruları reddedilenler; 30 gün içinde

²¹² **War Resisters' International**, Country report and updates: Greece.

https://wri-irg.org/en/programmes/world_survey/country_report/en/Greece e.t.: 09.12.2022

²¹³ **Antirrisies**, Refusing Conscription For Reasons Of Conscience In Greece. <https://antirrisies.gr/219/> e.t.: 07.07.2023

doğrudan Milli Savunma Bakanlığına veya 60 gün içinde Danıştay'a başvurabilir. Milli Savunma Bakanlığına ya da Danıştay'a başvuruda bulunulması halinde otomatik olarak askere alınma ertelenir.²¹⁴

Vicdani reddi kabul edilenler alternatif sivil hizmet yapmak zorundadır. Aile statüsü nedeniyle farklı alternatif sivil hizmet süreleri vardır. Bu süreler 5, 9 ve 12 aydır.²¹⁵

Yunanistan'da vicdani ret hakkı tanınanlar zorunlu askerlik yerine sivil hizmet yapmaktadır. Vicdani reddi komite tarafından tanınmayan hiç kimse sivil hizmet yapamaz. Vicdani Ret başvurularının özel bir komite tarafından incelenip Milli Savunma Bakanlığı tarafından onaylanması prosedürü, vicdani ret hakkının kullanımı ile ilgili sıkıntılara neden olmaktadır.

2.4. İngiltere

İngiltere, vicdani ret tarihi en eski olan ülkelerdendir. Quakerlar, 1600'lü yıllarda İngiltere'de vicdani ret mücadelesini başlatan ilk topluluktur. 1660'ta Kral II. Charles'a "Testimony To The Whole World" başlıklı "*Kanlı ilkeleri ve görüşleri bizler tümüyle reddediyoruz...*" dizeleriyle başlayan bir mektup göndermişlerdir.²¹⁶

Quakerlar²¹⁷ tarafından kaleme alınan bu mektup sürgünü, işkenceyi, kötü muameleyi beraberinde getirmiş ve Quakerler 1600'lü yılların sonlarından itibaren ABD'ye göç etmeye başlamıştır. Ancak hem ABD'de yaşamaya başlayan Quakerler hemde tüm baskılara rağmen İngiltere'de yaşamaya devam eden Quakerler yaşadıkları her bölgede vicdani ret konusunda aktif direniş göstermiştir. Birleşik Krallık, Quaker'ları askerlik hizmetine zorlaması nedeniyle büyük sorunlar yaşamış, bu nedenle 18. yüzyılda Quaker'ların savaşmama hakkını tanımıştır. 1757 tarihli Yasa ile Quaker'ların askeri hizmet dışı bırakılmasına izin verilmiştir. Yasanın yürürlüğe girdiği 1757 tarihinden itibaren İngiltere'de uzun yıllar vicdani ret hakkı ile ilgili hukuki bir düzenleme olmamıştır.²¹⁸

²¹⁴ **Antirrisies**, Refusing Conscription For Reasons Of Conscience In Greece. <https://antirrisies.gr/> e.t.: 09.12.2022

²¹⁵ **War Resisters' International**, Country report and updates: Greece.

https://wriirg.org/en/programmes/world_survey/country_report/en/Greece . e.t.: 09.12.2022

²¹⁶ Peter Brock, Essays on Conscientious Objection from the Radical Reformation to the Second World War, **University of Toronto Press**, 2006, s. 53.

²¹⁷ **Britannica Sözlük**, Society of Friends. <https://www.britannica.com/topic/Society-of-Friends> e.t.: 09.12.2022

²¹⁸ Brock, s. 60.

2.4.1. Dünya Savaşları Döneminde İngiltere’de Vicdani Ret

Ocak 1916'da, Birinci Dünya Savaşı'nın zirvesinde İngiliz hükümeti ilk kez zorunlu askerliği getiren askerlik yasasını kabul etti. Yasa, Britanya genelinde milyonlarca erkeğe askerlik hizmetini zorunlu hale getirdi ancak yasa da erkeklerin ahlaki gerekçelerle zorunlu askerliğe itiraz etmesine izin veren bir vicdan şartı da vardı. Britanya'daki çoğu vatandaş Birinci Dünya Savaşını desteklemedi ve zorunlu askerliği hoş karşılamadı. 1914'ten beri bir dizi dini ve siyasi grup savaşa karşı kampanya yürütüyordu.²¹⁹

Askerlik Yasası, zorunlu askerlikten muaf tutulmak için başvurulabilecek ulusal yerel mahkemeler sistemini uygulamaya koydu. Muafiyet; hastalık, eğitim, vicdani ret ve buna benzer sebeplere dayanılarak talep edilebiliyordu. Muafiyet için başvuranlar, hâkimlerden ve askeri temsilciden oluşan bir mahkeme önünde kendilerini savunmak zorunda kaldılar. Genellikle kısa ve bazen düşmanca bir sorgulama turundan sonra, mahkeme üyeleri muafiyet için başvuranların başvuru sebeplerinin gerçek olup olmadığını inceleyerek karar veriyordu. 1916-1918 arasında 20.000'den fazla kişi vicdani ret nedeniyle muafiyet için başvurmuştur.²²⁰

Birinci Dünya Savaşından sonra vicdani ret algıları yavaş yavaş değişmeye başladı. İkinci Dünya Savaşı sırasında vicdani ret, hem halk tarafından hem de yönetim tarafından çok daha kabul edilebilir hale geldi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Britanya genelinde 60.000'den fazla erkek vicdani retçi olmak için başvurdu. Ülkede savaş nedeniyle güçlü bir sivil savunma sisteminin oluşturulması gerekiyordu bu sebeple vicdani retçilerin çoğu itfaiyecilik, bomba imha, giyim-gıda işleri, ambulans hizmeti gibi işlerde görev alarak toplum tarafından saygı görmeyi başardı. Ancak yine de bu dönemde de vicdani retçi olma kararını almak kolay değildi. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaklaşık üç bin vicdani retçi Nazi yanlısı olduğu suçlaması nedeniyle hapis cezasına çarptırıldı. Buna rağmen, 20. yüzyılın ortalarında savaşa karşı tutum, giderek daha fazla kabul gören bir hal aldı.²²¹

²¹⁹ AJP Taylor, **İngiliz Tarihi 1914–1945**, Oxford University Press, Oxford 1990, s. 116.

²²⁰ Taylor, 117.

²²¹ Andres Speck, Savaş Karşıtı Uluslararası Hareket İçinde Ret, **Birikim Dergisi**, Sayı 207, 2006, s. 45.

2.4.2. Beyaz Tüylü Kadınlar: Birleşik Krallık'ta Kadın Militarizmi

Beyaz tüy, yaygın olarak bilinen bir propaganda sembolüdür. Korkaklığı ve pasifizmi temsil eder.²²²

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla İngiltere'de zorunlu askerliğin güçlü bir savunucusu olan Amiral Charles Fitzgerald, silahlı kuvvetlere katılım sayısını artırmak istedi. Bu nedenle 30 Ağustos 1914'te memleketi Folkestone'da üniformasız erkeklere beyaz tüyler dağıtmak için kadınlardan oluşan bir grup kurdu. Fitzgerald, askere katılmayan erkeklere kadınlar tarafından beyaz tüy verilmesinin erkekleri utandıracığını ve onurunu zedeleyeceğini bu nedenle birçok erkeğin zorunlu askerlik uygulamasına boyun eğmek zorunda kalacağına inanıyordu. Nitekim Fitzgerald'ın düşüncesi tamamıyla gerçekleşti. Hareket hızla ülke çapında yayıldı ve eylemler basında ün kazandı. Sokaklarda gördükleri erkeklere Beyaz Tüy dağıtan kadınlar bir süre sonra basında “Beyaz Tüy Tugayı” ve “Beyaz Tüy Tarikatı” olarak anılmaya başlandı. Çeşitli yerlerdeki kadınlar, vatandaşlık görevlerini ve yükümlülüklerini yerine getirmeyen erkekleri utandırmak için sokakta, caddede, parkta gördüğü erkeklere beyaz tüy dağıtmayı üstlendiler.²²³

Hareket büyüdü ve hükümet; izinli olan askerlere, askerlikten muaf olan erkeklere, gazilere, zorunlu askerlik görevi biten erkeklere 1916'dan itibaren özel olarak basılmaya başlanan “Gümüş Savaş Rozeti” dağıtmak zorunda kaldı. Böylece bu kişilere Beyaz Tüy verilerek toplum önünde rencide edilmesinin önüne geçilmeye çalışıldı. Beyaz Tüy hareketinin önde gelen üyeleri arasında ünlü İngiliz yazarlar Mary Augusta Ward, kadın hakları savunucusu Emmeline Pankhurst gibi isimler vardı.²²⁴

Zamanla İngiltere'de Beyaz Tüy Hareketi savunucularının cesareti daha da arttı, sosyal hayatta var olan her erkeğe hesap sormaya başladılar. Bir süre sonra Beyaz Tüy Hareketi çığırından çıktı. Genç erkekler sokağa ve caddeye çıkamaz hale geldi. Beyaz Tüy almak çok büyük bir utanç kaynağı haline geldi.²²⁵

²²² **English Etymology Dictionary**, White Feather.

<https://www.etymonline.com/search?q=white%20feather> e.t.: 09.12.2022

²²³ **Historic UK**, The White Feather Movement.

<https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/White-Feather-Movement/> e.t.: 09.12.2022

²²⁴ **Historic UK**, The White Feather Movement.

<https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/White-Feather-Movement/> e.t.: 09.12.2022

²²⁵ **Open Democracy**, Birleşik Krallık'ta Kadın Militarizmi.

<https://www.opendemocracy.net/en/5050/white-feather-girls-womens-militarism-in-uk/> e.t.: 09.12.2022

Sussex Belediye Başkanı olarak görev yapan politikacı Sir Roland Vaughan Gwynne, akrabası tarafından beyaz tüy verilmesi üzerine hemen görevini askıya alarak askere gitti. Bu dönemde erkekliğin vatanseverlik ile bağı çok kuvvetliydi ayrıca kadınlar her erkeğin vatansever bir asker olması gerektiğine dair güçlü inanç taşıyordu.²²⁶

Askere giden erkeklerin savaş sırasında hayatını kaybetmesi ya da yaralanması nedeniyle asker aileleri, Beyaz Tüy hareketine tepki gösterdi. İngiliz askeri sisteminin en yüksek ve en prestijli ödülü olan Victoria Cross ödülü sahibi asker George McKenzie Samson'a sivil kıyafetli iken sokakta beyaz tüy verilmesi büyük tepkilere neden oldu. Bu tarz olaylar fişleme ve onur kırma hassasiyetini geliştirdi, beyaz tüy hareketi zamanla ivmesini kaybetti.²²⁷

2.4.3. Non-Combatant Corps- NCC (Savaşçı Olmayan Kolordu)

Vicdani retçilerden oluşan İngiliz Ordusu'nun bir birliğidir. Bu kolordu Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki zorunlu askerlik döneminde orduda çeşitli muharip olmayan roller üstlenmiştir.²²⁸

Savaşçı Olmayan Kolordu (NCC), İngiltere'de zorunlu askerliği getiren 1916 Askerlik Yasası'nın bir sonucu olarak Kraliyet Emri tarafından aynı yıl kuruldu. NCC, zorunlu askerlik nedeniyle askere alınmayı kabul eden ancak yalnızca savaş dışı görevleri yapmaya hazır olan vicdani retçiler için oluşturulmuş bir askeri birliktir. NCC üyeleri ordu üniforması giyerdi ve ordu disiplinine tabiydi ancak silah taşımaz ve savaşa katılmazlardı. Görevleri esas olarak hem Britanya Adaları'nda hem de deniz aşırı ülkelerde ordu için inşaat, temizlik, mühimmat dışında herhangi bir şeyi yükleme ve boşaltma gibi işleri yapmaktı.²²⁹

2. Dünya Savaşı döneminde NCC Üyeleri; Kraliyet Ordusu Tabip Birliği (RAMC) ve Kraliyet Ordusu Mühendisleri (RE) gibi ordu içinde doğrudan çatışmaya girmeyen kurumlarda da görev aldılar. NCC, 1963'te İngiltere'de zorunlu askerliğin sona ermesi nedeniyle kapatılmıştır.²³⁰

²²⁶ Pamela Cullen, **A Stranger in Blood: The Story of Dr Bodkin Adams**, 1. Baskı, Elliott & Thompson Limited, 2006, s. 626.

²²⁷ Cullen, s. 627.

²²⁸ Felicity Goodall, **Bir Vicdan Sorusu: İki Dünya Savaşında Vicdani Ret**, 1. Baskı, UK Yayınları, 1997, s. 126.

²²⁹ UK Parliament, Conscientious Objectors. 13 Ağustos 1919 Avam Kamarası tartışması için bakınız; <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1919/aug/13/conscientious-objectors-non-combatant> e.t.: 26.12.2022

²³⁰ Rachel Barker, **Vicdan ve Savaş: Büyük Britanya'da Vicdani Ret 1939-1945**, Londra 1982, s. 24.

2.4.4. 1945 Sonrası

2. Dünya Savaşının bitmesi ile birlikte İngiltere’de 1948 yılında, barış zamanında zorunlu askerliği düzenleyen bir yasa çıkarıldı. 1 Ocak 1949’dan itibaren 17 ila 21 yaş arasındaki sağlıklı erkeklerin 18 ay silahlı kuvvetlerde hizmet etmesi zorunluluğu getirildi. Ordunun temel hizmetlerinden olan kömür madenciliği, çiftlikler ve ticaret donanması gibi kurumlarda sekiz yıl boyunca çalışanlar zorunlu askerlikten muaf tutuldular. Tabii bu dönemde de vicdani retçiler 1916 yılında çıkan askerlik yasasındaki şartların var olması halinde mahkeme sistemi ile askerlikten muaf olmaya devam etmiştir.^{231 232}

İngiltere’de zorunlu askerlik 1957’den itibaren kademeli olarak sona ermeye başladı. Zorunlu askerlik çağrılarını 31 Aralık 1960’ta resmen sona erdi.²³³

2.5. İsrail

Dünya vicdani ret hareketinin en aktif mücadelesi hala İsrail’de yürütülmektedir. İsrail’deki vicdani ret hareketi, özellikle İsrail-Filistin savaşı nedeniyle önem arz eder. Savaşın tek seçenek olmadığını bölge halklarına hatırlatarak şiddetin olmadığı sivil yollarla da toplumsal kazanımlar sağlamanın mümkün olduğunu kanıtlayacak vicdani ret politikaları ülkede gelişmeye devam etmektedir.

İsrail kurulduğu günden beri yüksek savaş ve çatışma tehdidiyle var olan bir yapıya sahiptir. Yetmiş yıldan beri İsrail halkı demek İsrail ordusunun bir parçası olmak demektir. 1900’lü yıllarda İsrail ordusuna hem erkeklerin hem de kadınların katılım oranı %100 oranındayken 2000 yılından itibaren bu oranlarda düşüşler yaşanmaktadır. Ülkede Filistin-İsrail çatışması nedeniyle yükselen bir vicdani ret düşüncesi baş göstermiştir. İsrail’de güçlü 2 vicdani ret hareketi vardır. Bunlar Yesh Gvul ve Shminizm hareketleridir.²³⁴

²³¹ Barker, s. 25.

²³² UK Parliament, Conscription: the Second World War. <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/private-lives/yourcountry/overview/conscriptionww2/> e.t.: 26.12.2022

²³³ Felicity Goodall, **Bir Vicdan Sorusu: İki Dünya Savaşında Vicdani Ret**, 1. Baskı, Stroud UK Yayınları, Stroud 1997, s. 127.

²³⁴ Barış Esmer, **Türkiye’de ve Dünyada Vicdani Ret**, 1. Baskı, Propaganda Yayınları, İstanbul 2012, s. 120.

2.5.1. Yesh Gvul Hareketi

Yesh Gvul terimi İbranice'de "sınır var" anlamına gelir. Yesh Gvul, İsrail'deki vicdani retçilerle destek olmak için kurulmuş ilk harekettir. Yesh Gvul hareketi üyeleri seküler eğitilmiş erkeklerden oluşmaktadır. 3000'e yakın askerın Lübnan savaşına karşı bildiri yayınlaması ilk eylemleridir. Bildiri kamuoyuna şu sözlerle duyurulmuştur:²³⁵

"...Filistin sorununu savaşla çözmeye çalışıyorsunuz... Lübnan'a yeni bir düzen dayatmaya çalışıyorsunuz... Bizim kanımızı ve başkalarının kanını dökmeye çalışıyorsunuz... Bu yüzden İsrail Savunma Kuvvetleri'nde askere gitmeyi reddediyoruz."

Bildiri imzalayan 168 kişi tutuklanmıştır. Yesh Gvul hareketi; tutuklanan askerlerin yakınlarına maddi ve manevi destekte bulunmuş, tutuklu askerler için cezaevi önlerinde nöbetler tutmuş, protestolar gerçekleştirmiştir. Hareket amacına 1984'te İsrail silahlı kuvvetlerinin Lübnan topraklarından geri çekilmesiyle ulaşmıştır. Nitekim dönemin İsrail Silahlı Kuvvetleri Başkanı Moshe Levy, aşağıdaki açıklamayı yaparak adeta Yesh Gvul hareketinin başarılı çalışmasını teyit etmiştir:²³⁶

"Geri çekilme kararı, özellikle üst düzey subaylar arasında artan ve yüzlere ulaşan vicdani ret hareketi ve bu hareketin giderek artacağı kaygısı sonucunda alınmıştır"

Grup, faaliyetlerine devam etmekte olup birçok eylemi dünya medyasında geniş yankı uyandırmıştır. Yesh Gvul hareketi üyeleri, savaş suçu ve insan hakları ihlali işlemekle suçladıkları bazı İsrail IDF Subaylarının tutuklanması için İngiliz mahkemelerine dilekçe dahi vermiştir.²³⁷

Yesh Gvul'un uzun süredir destekçisi olan Onbaşı Adam Keller, askeri aktif görevde iken 117 tank ve diğer askeri araçlarla "IDF askerleri, işgalci ve zalim olmayı reddedin", "İşgal altındaki topraklarda hizmet etmeyi reddedin!" şeklinde grafiti çalışması yapmıştır. Ayrıca görev yaptığı askeri kamptaki elektrik direklerine ve subay tuvaletlerine "Kahrolsun işgal" sloganlı çıkartmalar yapıştırılmış ve Filistin işgaline karşı çıkmıştır. Yakalanan Keller kendi başına hareket ettiğini belirtmiş ve 3 ay hapis cezasına çarptırılmıştır.²³⁸

²³⁵ Yesh Gvul Hareketi Resmi İnternet Sitesi. <http://www.yesh-gvul.org.il/english> e.t.: 26.12.2022

²³⁶ Yulia Zemlinskaya, Between Militarism and Pacifism: Conscientious Objection in Israel, **Central European Journal of International & Security Studies**, 2000, s. 21.

²³⁷ **Haaretz**, Denizaşırı savaş suçları kovuşturması: İsrail nasıl yanıt vermeli? <https://www.haaretz.com> e.t.: 26.12.2022

²³⁸ **The Guardian**, İsrail. <https://www.theguardian.com/world/2003/mar/11/israel> e.t.: 26.12.2022

2.5.2. Şminist Hareketi

Şminist terimi İbranice de "on ikinci sınıf öğrencileri" anlamına gelir. İlk olarak 62 lise öğrencisinden oluşan Shministler, İsrail'in ilk kadın Devlet Başkanı Golda Meir'e Ağustos 2001'de mektup göndererek orduya katılmayı reddettiklerini açıkladılar.^{239 240}

“İsrail hükümetinin ve IDF'nin saldırgan ve ırk temelli politikalarını reddediyoruz ve bu politikaları uygulama isteğimiz olmadığını ilan ediyoruz. İsrail hükümeti ve ordusunun insan hakları ihlallerine karşı ses çıkıyoruz. İsrail ordusu ve hükümeti toprak işgali, evlerin yok edilmesi, yargısız infaz, işgal, işkence, sağlık hizmetlerinin engellenmesi ve tutuklama gibi eylemlerle imzaladığı uluslararası metinleri ihlal etmektedir. Bu eylemler yasal değildir; aynı zamanda hükümetin ve ordunun söylediği gibi İsrail vatandaşların güvenliğini sağlamak amacıyla yapılmamaktadır. Vicdanımızı dinliyoruz operasyonlara katılmayacağımızı beyan ediyoruz.”

Bildirinin altında imzası olan Sminist gençler, belirtmiş oldukları gibi askeri kurumlara gitmeyince Shminist hareketinin önde gelen beş ismi askerlik yasasına muhalefetten tutuklandı. Beş aktivist 5 ile 10 ay arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldı. Beş Şiministin tutuklanması dünya basınında geniş tepkiye neden olmuş, serbest bırakılmaları için İsrail büyükelçiliklerine 40 binden fazla mektup gönderilmiş, beş Şiminist'in özgürlüğü için dünya çapında bir kampanya başlatılmıştır.²⁴¹

Hapse giren Şiministlerden biri Omer Goldman'dır. Omer Goldman'ın babası Mossad Başkan Yardımcısı Naftali Granot'dur. Ömer Goldman'ın davası bu nedenle medyada özel ilgi görmüştür.²⁴²

Shminist Hareketi, İsrail'de ki Yesh Gvul ve Courage to Refuse gibi diğer vicdani ret hareketlerinden farklılıklar içerir. İsrail hükümetinin ve İsrail ordusunun askeri harekâtlarına açıkça karşı bir duruş sergilenmiştir. Bir adım daha ileri giderek İsrail hükümetinin ve İsrail ordusunun açıkça terör eylemleri yaptığı ifade edilmiştir. Bu kadar net ve açık duruş İsrail vicdani ret tarihinde bir ilktir.²⁴³

Shminist Hareketi, 2005'de 250 kişinin imzasıyla ikinci bir mektup yayınlamıştır. İkinci mektupta, İsrail'in savaş politikalarının sosyal refahı ve ekonomiyi derinden

²³⁹ **Yahudi Kadınlar Ansiklopedisi**, Golda Meir. <https://jwa.org/encyclopedia/article/meir-golda>
e.t.: 26.12.2022

²⁴⁰ **INN**, Şiministler Zorunlu Askerlik Aleyhine 1200 Dilekçe Verdi. <https://www.inn.co.il/news/195330>
e.t.: 26.12.2022

²⁴¹ Barış Esmer, **Türkiye'de ve Dünyada Vicdani Ret**, Birinci Baskı, Propaganda Yayınları, İstanbul 2012, s. 94.

²⁴² **Hürriyet**, 12'nci Sınıfın Asileri <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/12-nci-sinifin-asileri-10749100>
e.t.: 26.12.2022

²⁴³ Esmer, s. 95

baltaladığı üzerinde durulmuştur. Shminist Hareketi, 2009'da üçüncü mektubunu yayınlamıştır. Üçüncü mektup, İsrail devletine ve İsrail ordusuna karşı çok ağır ifadeler içermektedir. Nitekim bu mektup; İsrail'in yönetim biçimi demokrasiden çok diktatörlüğe benzemektedir, dünyada özgürlük mücadelesi veren hiçbir grup ve halk militarist yöntemlerle yenilgiye uğratılamamıştır gibi cümleler içerir.²⁴⁴

2.5.3. Unit 8200 (Birim 8200)

Unit 8200, İsrail Savunma Kuvvetleri'nin sinyal istihbaratı ve kod çözmeden sorumlu bir İsrail İstihbarat Kolordusu birimidir. Unit 8200, esas olarak 18-21 yaşındaki gençlerden oluşmaktadır. Askerlik görevini bu birimde yapan birçok genç, askerlik hizmetini tamamladıktan sonra birçok uluslararası bilişim şirketinde kurucu ve üst düzey yönetici olarak yer almıştır.²⁴⁵

Unit 8200 teşkilatı; televizyon, radyo, gazete ve internetten askeri istihbaratla ilgili bilgileri izler ve toplar. Fransız gazetesi Le Monde Diplomatique, Unit 8200'ün Ortadoğu ve Avrupa genelinde telefon görüşmelerini, e-postaları ve diğer iletişimleri izleyebilen dünyanın en büyük dinleme üslerinden biri olan SIGINT üssüne sahip olduğunu yazmıştır. Ayrıca gazete, Unit 8200 teşkilatı tarafından tüm dünyadaki gemilerin takip edildiğini, yurtdışındaki İsrail büyükelçiliklerine gizli dinleme noktaları konulduğunu, denizaltı kablolarının dinlendiğini ve bu teşkilatın elektronik gözetleme ekipmanlarıyla donatılmış Gulfstream jetlerine sahip olduğunu yazmıştır.²⁴⁶

Unit 8200'ün 2010 yılında Stuxnet adlı bilgisayar solucanı oluşturarak İran'ın nükleer çalışmalarını sekteye uğrattığı basında yer almıştır.²⁴⁷

Unit 8200 birimi, dünyadaki elektronik siber savaşın en önemli merkezlerindedir. Böylesine önemli bir teşkilatta çalışan 43 kıdemli subay, vicdani gerekçelerle dünyadaki Filistin nüfusuna zarar vermek için tasarlanmış herhangi bir eyleme katılmayı reddettiklerini İsrail'in en çok okunan gazetesi Yedioth Ahronoth'a mektup yazarak açıkladılar. 43 kişi, siviller arasında can kaybına neden olan askeri casusluk

²⁴⁴ Esmer, s. 95.

²⁴⁵ **Globes**, 8200 graduates aren't like 23 year-olds in Texas or Norway. <https://en.globes.co.il/en/article-8200-graduates-are-not-like-23-year-olds-in-texas-or-norway-1001191294> e.t.: 26.12.2022

²⁴⁶ **Le Monde Diplomatique**, Israel's omniscient ears. <https://mondediplo.com/2010/09/04israelbase> e.t.: 26.12.2022

²⁴⁷ **The Guardian**, Stuxnet Solucanı Ulusal bir devlet kurumunun işidir. <https://www.theguardian.com/technology/2010/sep/24/stuxnet-worm-national-agency> e.t.: 26.12.2022

destekli hava saldırılarının düzenlenmesini kınamış ve cinsel tercihler hakkında bilgi arayan casusluk uygulamalarının Filistin halkının mahremiyetini ihlal ettiğini belirtmiştir. Bu olay, askeri istihbarat memurları tarafından yapılan ilk toplu reddetme olarak kabul edilmektedir.²⁴⁸

2.5.4. Breaking the Silence (Sessizliği Boz)

Breaking the Silence (BtS); 2004 yılında İsrail Savunma Kuvvetleri gazileri tarafından kurulan bir İsrail sivil toplum kuruluşudur. Breaking the Silence; İsrail Savunma Kuvvetlerinde halen görev yapan veya daha önce görev yapmış askeri personelin Filistin'in işgali ile ilgili deneyimlerini gizli bir şekilde kamuoyuna anlatabilmelerini amaçlamıştır. Sivil toplum kuruluşu, anonim hesaplarla bu deneyimleri yayınlamıştır. Breaking the Silence (BtS); www.shovrimshatika.org adlı bir web sitesini kullanmaktadır.²⁴⁹ 2016 yılında savcılık, tanıklıklarını anlatan bazı BtS üyelerinin kimliğini ortaya çıkarmak için girişimde bulunmuş ancak mahkeme ifade özgürlüğü ve gizlilik nedeniyle savcılığın talebini reddetmiştir.²⁵⁰

BtS, uzun süre İsrail'in siyasi gündeminde büyük tartışma konusu olmuş ve ana akım medya tarafından büyük ilgi görmüştür. Birçok Yahudi ve Filistinli kuruluş tarafından desteklenen BtS'e 2008'de Tel Aviv'deki İngiliz Büyükelçiliği 40.000 €, Hollanda Büyükelçiliği 19.999 €, Avrupa Birliği 43.514 € finansal destek sağlamıştır.²⁵¹

BtS halen anonim hesaplardan asker tanıklıklarını yayınlamaya devam etmektedir.

2.5.5. Tal Yasası

Yeshiva; geleneksel dinî metinlerin özellikle Talmud ve Tevrat'ın okutulmasına odaklanan Yahudi eğitim kurumudur. Teknik olarak askerlik hizmetinden muaf olmasa da İsrail kurulduğundan bu yana Yeshiva öğrencilerinin askere alınmaları her yıl

²⁴⁸ **New York Times**, Veterans of Elite Israeli Unit Refuse Reserve Duty. <https://www.nytimes.com/2014/09/13/world/middleeast/elite-israeli-officers-decry-treatment-of-palestinians.html> e.t.: 26.12.2022

²⁴⁹ **Wikipedia**, Breaking The Silence. [https://en.wikipedia.org/wiki/Breaking_the_Silence_\(organization\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Breaking_the_Silence_(organization)) e.t.: 26.12.2022

²⁵⁰ **Haaretz**, Mahkeme İsrail'in Kaynaklarını Açıklamak İçin Sessizliği Bozmaya Zorlayıp Zorlayamayacağına Karar Verecek. <http://www.haaretz.com/israel-news/premium-1.720135> e.t.: 26.12.2022

²⁵¹ **Jerusalem Post**, Avrupalılar, Sessizliği Son Ver projesini finanse ediyor. <https://www.jpost.com/International/Europeans-funding-Breaking-the-Silence> e.t.: 27.09.2023

ertelenmiştir. Bu durum bir nevi askerlik muafiyeti haline gelmiş olup bir bakanlık emrine dayanmaktadır ve kanuni bir dayanağı yoktur.²⁵²

1974'te, o yıl orduya katılan askerlerin yalnızca %2,4'ü Yeshiva üyesi oldukları için muaf tutuldu. 1999'da bu sayı %9,2'ye ulaştı. 2025 yılında bu muafiyet oranının %22.4'e ulaşacağı öngörülmektedir. 1999'da muaf tutulan 30.414 Yeshiva öğrencisi vardı, 2005'te bu sayı 41.450'ye yükseldi. Bir Yeshiva öğrencisinin askerlikten muaf olması için iki koşulu yerine getirmesi gerekir: Tüm zamanını Yeshiva Enstitüsünde Tora eğitimi için ayırması ve maaşlı herhangi bir işte çalışmaması.²⁵³

Yeshiva öğrencilerine bakanlık kararı ile uzun yıllardır uygulanan bu muafiyet İsrail Yüksek Mahkemesine konu oldu. Yüksek Mahkeme, bakanlık kararı ile Yeshiva öğrencilerine askerlik hizmetinden muafiyet imkânı verilemeyeceğini ve konunun tüm yönleriyle ele alınan yasal bir çözüme ihtiyaç duyduğunu belirtti. Yüksek Mahkeme kararı sonrası Tal Komitesi kuruldu. Komite çalışmaları sonucunda hazırlanan Tal Yasası olarak da adlandırılan Yeshiva Öğrencileri için Askerlik Hizmetinin Ertelenmesi Yasası, 2002 yılında Knesset (İsrail Yasama Organı) tarafından kabul edildi. Yasa, Yeshiva öğrencilerine belirli koşullara bağlı olarak muafiyet sağlamaya devam etti.²⁵⁴

Yasanın geçmesinin ardından Nitelikli Hükümet Hareketi, yasanın iptali için Yüksek Mahkeme'ye dilekçe verdi. 21 Şubat 2012'de Yüksek Mahkeme, Tal Yasası'nın anayasaya aykırı olduğuna karar verdi.²⁵⁵

Başbakan Benjamin Netanyahu, İsrail toplumunun tüm kesimlerinin yükünün daha eşit paylaşımını garanti edecek yeni bir yasa tasarısı hazırlayacağını duyurdu. Savunma Bakanı Ehud Barak, tüm vatandaşların toplumun yükünü eşit olarak paylaşması için yeni bir yasanın çıkarılması gerektiğini belirtti. İçişleri Bakanı Eli Yishai, Savunma ve Adalet bakanlıklarıyla birlikte, Yahudi halkına ve İsrail Devletine katkısı herkes için aşikâr olan yeshiva öğrencilerinin durumunu düzenlemek için yeni bir yasa çıkaracağız dedi.²⁵⁶

²⁵² **Haaretz**, Tal Yasası 2.0, İlki Gibi Ama Daha Yeni. <https://www.haaretz.com/2012-05-13/ty-article/tal-law-2-0-like-the-first-one-but-newer/0000017f-efcd-df98-a5ff-efedcbf00000> e.t.: 26.12.2022

²⁵³ Esmer, s. 96

²⁵⁴ **Haaretz**, Israel's High Court Rules Tal Law Unconstitutional, Says Knesset Cannot Extend It in Present Form. <https://www.haaretz.com/2012-02-21/ty-article/israels-high-court-rules-tal-law-unconstitutional-says-knesset-cannot-extend-it-in-present-form/0000017f-e03e-d804-ad7f-f1fe9f040000> e.t.:27.09.2023

²⁵⁵ **Israel National News**, Mahkeme Dini Muafiyetler Nedeniyle Tal Yasasını Yasakladı. <https://www.israelnationalnews.com/news/153020> e.t.:27.09.2023

²⁵⁶ **Haaretz**, İsrail Yüksek Mahkemesi, Tal Yasasının Anayasaya Aykırı Olduğunu Söyledi. <https://www.haaretz.com/2012-02-21/ty-article/israels-high-court-rules-tal-law-unconstitutional-says-knesset-cannot-extend-it-in-present-form/0000017f-e03e-d804-ad7f-f1fe9f040000> e.t.:27.09.2023

2017 senesinde yürürlüğe giren yeni yasa, Yeshiva öğrencileri için askerlik şartı getirdi. Neredeyse devletle yaşıt olan Yeshiva muafiyeti ortadan kaldırıldı.²⁵⁷ Bunun üzerine 30 Mart 2014 tarihinde 600.000 civarında Yeshiva öğrencisi ve muhafazakâr Haredi Yahudisi Kudüs'te toplanarak zorunlu askerliğe karşı İsrail tarihinin en büyük protestosunu gerçekleştirmiştir. 2019'da İsrail'de zorunlu askerlik yasası siyaseti kilitlemiş ve bu nedenle hükümet kurulamamıştır.²⁵⁸

Yeshiva öğrencileri ve mecliste yer alan muhafazakâr sağ kesim partileri zorunlu askerlik muafiyeti için halen protesto gösterileri düzenlemektedir.²⁵⁹ Örneğin 13 Eylül 2023 tarihinde İsrail Ordusunda askere alınmaktan kaçan yeshiva öğrencisi tutuklanmış, 3 şehirde yapılan birkaç saat süren protestoların ardından 23 yaşındaki yeshiva öğrencisi serbest bırakılmıştır.²⁶⁰

2.5.6. Günümüz

İsrail'de askerlik kadınlara da erkeklere de zorunludur. Erkekler 32 ay, kadınlar 24 ay askerlik yapmaktadır. Bu zorunluluk ülke içindeki ve ülke dışındaki tüm İsrail vatandaşları için geçerlidir.²⁶¹

Tıbbi nedenlerle muafiyet mümkündür. Yeni göçmenler ve bazı dini gruplar muafiyet alabilmektedir. Bazı özel durumlarda sporcular daha kısa süreli askerlik yapmaktadır. Tali Lerner, İsrail'de Vicdani Ret adlı eserinde gençlerin muafiyet için psikolojik rapor aldığını vurgulamaktadır.²⁶²

“Zorunlu askerlik hizmetinden muaf olmak için psikolojik rapor almak, İsrail’de en çok yapılan işlemlerdendir.

²⁵⁷ **Ortadoğu Araştırmaları Merkezi**, Bir Siyonizm Pratiği: Ultra Ortodoksların Zorunlu Askerlikle İmtihan. <https://www.orsam.org.tr/tr/bir-siyonizm-pratigi-ultra-ortodokslarin-zorunlu-askerlikle-imtihani/> e.t.:27.09.2023

²⁵⁸ **Wikipedia**, Yeshiva Öğrencilerinin Askerlik Karşıtı Protestoları.

https://en.wikipedia.org/wiki/Protest_against_conscription_of_yeshiva_students e.t.:27.09.2023

²⁵⁹ **Anadolu Ajansı**, Ortodoks Yahudiler İsrail'in zorunlu askerlik politikasını protesto etti. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ortodoks-yahudiler-israilin-zorunlu-askerlik-politikasini-protesto-etti-/1512380> e.t.:27.10.2023

²⁶⁰ **Haaretz**, İsrail Ordusundan Askere Alınmaktan Kaçan Yeshiva Öğrencisi Ultra-Ortodoks Protesto Tutuklandı. <https://www.haaretz.com/israel-news/2023-09-13/ty-article/.premium/ultra-orthodox-protesting-arrest-of-yeshiva-student-for-draft-dodging-israeli-army/0000018a-8e94-d077-a7da-ef9fc33e0000> e.t.:07.09.2023

²⁶¹ **İndyurk**, İsrail ordusu, yapay zekâya yöneldi.

<https://www.indyurk.com/node/639821/d%C3%BCnya/i%CC%87srail-ordusu-f%C3%BCzelerden-asker-al%C4%B1m%C4%B1na-kadar-t%C3%BCm-alanlarda-yapay-zekaya-y%C3%B6neldi> e.t.:02.06.2023

²⁶² Tali Lerner, **Çarklardaki Kum: İsrail'de Vicdani Red**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 201.

Psikolojik rapor alan kişilere Profil 21 kodu verilir ve bu kod iş ararken, üniversiteye girerken, banka kredisi çekerken, kamuda çalışmak için başvururken problemlere neden olmaktadır.”

Bugün İsrail’de dini sebeplerle askere gitmeyi reddeden Haredi Yahudileri, 9 milyon civarı bir nüfusa sahip olup ülkenin yaklaşık yüzde 12'sini oluşturmaktadır. Haredi Yahudileri, "Ultra Ortodoks" adıyla anılmaktadır. Ülkede iki yıl içerisinde dört kez seçim yapılmasının sebebini oluşturan koalisyon krizlerinin temelinde bazı koalisyon üyelerinin Haredi Yahudilerini zorla askere almak istemesi yatmaktadır. Siyah giyimleri ve saçlarının yan tarafını uzatmalarıyla bilinen Haredi Yahudileri, erkekler için 32 ay kadınlar için 24 ay olan askerlik hizmetine karşı protestolar düzenlemektedir.²⁶³

2.6. Rusya

Devletlerin askeri gücünün insan sayısı ile orantılı olduğu 17. Yüzyılda Büyük Petro, Rusya’nın büyük nüfus potansiyelini kullanarak Rus nüfusunun yaklaşık %4,4’üne denk gelen yaklaşık 200.000 kişilik bir ordu oluşturmuştur. 18. Yüzyıl başlarında ordu mensubu sayısı 450.000’i geçmiştir. Erkeklerin yüksek oranda askere alınması nedeniyle ülkede doğurganlık düşmüş, ülke tarımı çökmüş, hayvan sayısı ciddi şekilde azalmıştır.²⁶⁴

Rusya’da askerlik 1874 yılında zorunlu hale gelmiştir. 22 yaşına giren 800.000 gencin arasından her sene 200.000 kişi uygulanan kura sistemi ile askere çağrılmaya başlanmıştır. Askerliğin zorunlu hale gelmesiyle Rusya’da zorunlu askerliğe karşı direnen ilk topluluk Menonitler olmuştur. Zorunlu askerliği reddeden Menonitler, kilisece işletilen ormancılık kamplarında çalıştırılmıştır.²⁶⁵

Erken dönem Rusya’da zorunlu askerliği reddeden bir diğer topluluk Doukhaborlar olmuştur. Rusya’da uygulanmaya başlanan zorunlu askerlik nedeniyle büyük çoğunluğu topluca Kanada’ya göç etmiştir. Kanada, zorunlu askerlik nedeniyle ülkesine kaçan Doukhaborlara toplam 773.400 dönüm arazi dağıtmıştır.²⁶⁶

²⁶³ Anadolu Ajansı, Dindar Haredi Yahudileri <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dindar-haredi-yahudilerine-sorduk-neden-israil-ordusunda-askerlik-yapmaya-karsisiniz/2250803> e.t.:22.09.2023

²⁶⁴ John Keep, **Soldiers of the Tsar: Army and Society in Russia 1462-1874**, 1. Baskı, Oxford Yayınları, 1985, s. 88.

²⁶⁵ Keep, s. 90.

²⁶⁶ Doukhabor, Stories. <https://doukhabor.org/stories/> e.t.:22.09.2023

2.6.1. Dünya Savaşı Dönemi

I. Dünya Savaşı döneminde İngiltere'den sonra en fazla vicdani retçinin yer aldığı ülke Rusya İmparatorluğudur. Rusya İmparatorluğu'nda vicdanî retçilerin genelini Baptist ve Evanjelik olarak adlandırılan Hıristiyan gruplar oluşturmuştur. Vicdani retçilerin bir kısmı da Tolstoyculardan oluşmaktadır. Bu dönemde çok sayıda vicdanî retçi 15 yıla varan hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Vicdani reddini açıklayarak alternatif sivil hizmette bulunmayı da reddeden çoğu Tolstoycu total retçi, karşı devrimci ilan edilerek öldürülmüştür.²⁶⁷

2.6.2. Tolstoy ve Vicdani Ret Hareketi

Ünlü Rus Yazar Lev Tolstoy, yaşadığı dönemde zorunlu askerlik sistemi hakkında cesaretle ağır eleştiriler getirmiş ve onun bu eleştirileri genç topluluklar üzerinde etki yaratmıştır. Tolstoy, her milletten herkesin vicdani ret ilanı sonucu dünyanın mutlak barışa kavuşabileceğine inanıyordu.²⁶⁸ Bu dönemde vicdani retçilerin büyük kısmı Tolstoy'un görüşlerinden etkilenerek vicdani ret kararı almıştır. Tolstoy, o dönemde tutuklanan vicdani retçi gençlerle mektuplaşmış, onlara moral vermiştir ayrıca vicdani retçilere alternatif sivil hizmet hakkı verilmesi için siyasileri ikna etmeye uğraşmıştır. Tolstoy'un ölümüyle Rus Ordusu emekli subayı Vladimir Chertkov 1918'de Tolstoycu hareketin liderliğini üstlenmiş, vicdani ret hakkını desteklemek için çeşitli mezhep liderlerinin de desteğini almış, hareketi büyütmüş ve organize etmiştir.²⁶⁹

2.6.3. 130 Numaralı Genelge

1917'de Rusya'da Çarlık rejimi sona ermiş ve vicdanî retçilerin de içinde bulunduğu tüm siyasî mahkûmlar serbest bırakılmıştır. Geçici Hükümet Başkanı Kerensky, zorunlu askerliğe karşı olanlar için sivil hizmet imkânı veren bir kararname düzenlemiştir. Kısa süre sonra Kerensky, Bolşevikler tarafından devrilmiştir bu sebeple kararnamenin uygulanması mümkün olmamıştır. 1918'de Troçki, 130 numaralı genelgeyi yayınlayarak vicdanî retçilerin silahsız askerî alanlarda çalışmalarını

²⁶⁷ Peter Brock, Tolstoy and the Imprisonment of Conscientious Objectors in Imperial Russia, **Canada University of Toronto**, Press Incorporated, 2006, s. 155.

²⁶⁸ Yıldırım Türker, **KAOSGL**, Tolstoy'dan bu yana reddin vicdanî. <https://kaosgl.org/gokkusagi-forumu-kose-yazisi/tolstoyrsquodan-bu-yana-reddin-vicdani> e.t.:22.09.2023

²⁶⁹ Brock, s. 165.

sağlamıştır. 130 numaralı genelge pasifist dini liderler tarafından mutlulukla karşılanmış ve yeterli görülmüştür. Ancak Tolstoycular bu genelgeyi yeterli görmeyerek yeni bir yasal düzenleme daha yapılması için mücadele başlatmıştır. Bu mücadele başarılı olmuş, 1919'da yeni bir genelge yayınlanmıştır. Genelgede dikkat çekici üç önemli konu vardır. Birincisi; dinî saiklerle vicdani reddini açıklayanlar, askerlik hizmeti süresi ile eşit sürede olan alternatif sivil hizmette bulunabilecektir. İkincisi; Dinî Topluluklar ve Gruplar Birleşik Konseyi'nin Moskova merkez ofisi, vicdanî ret başvurularını değerlendirecek örgüt olacaktır. Üçüncüsü; dinî ya da seküler saiklerle askerlik hizmetini ve askerlik hizmetine alternatif sivil hizmeti de reddeden vicdani retçilerin samimi olduğu tespit edilirse tüm zorunlu hizmetlerden muaf tutulacaklardır. Üçüncü husus son derece önemli bir gelişmedir.²⁷⁰

Vicdani ret açısından 1919'da çıkan genelge çok önemli kazanımlar sunmuş olsa da genelgenin 1918'de çıkan Rus İç Savaşı dönemine denk gelmesi uygulamada sıkıntılar doğurmuştur. İç savaşın büyümesi nedeniyle alternatif sivil hizmet imkânları daraltılmış, Dinî Topluluklar ve Gruplar Birleşik Konseyi kapatılmış, Tolstoy Topluluğu yasaklanmıştır. 1919 tarihli Vicdanî ret yasası; vicdanî ret hakkını kullanmak isteyen hiç kimse olmadığı gerekçesiyle 1939 yılında Stalin Hükümeti tarafından feshedilmiştir.²⁷¹

2.6.4. Günümüz

Rusya'da zorunlu askerlik 1993 Anayasası'nın 59. maddesinde yer almaktadır. 1998 tarihli Askerlik Mecburiyeti ve Askerlik Kanunu ile de askeri kurallar düzenlenmiştir. 18-27 yaş arasındaki tüm erkekler askerlik hizmetinden sorumludur. Tüm erkek vatandaşlar 17 yaşında askeri sicile kaydedilir, 18 yaşında tıbbi muayene için yerel askerlik komisyonuna görünmek üzere bir çağrı alırlar. Yılda iki çağrı dönemi vardır: İlkbahar (Nisan-Haziran) ve sonbahar (Ekim-Aralık). Zorunlu askerlik sürecine ilişkin esaslar, 1998 tarihli Askerlik Hizmeti Kanununda ve buna bağlı olarak 1 Haziran 1999 tarihli 587 sayılı hükümet yönetmeliğinde belirtilmiştir. Zorunlu hizmet süresi 2008'de iki yıldan bir yıla düşürülmüştür.²⁷²

²⁷⁰ Gökhan Dönmez, Demokrasi İndeksine Göre Bazı Dünya Ülkelerindeki Vicdani Ret Uygulama Örnekleri, **Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi**, 2019, s.169.

²⁷¹ Dönmez, s. 169.

²⁷² **RBC**, Devlet Duması askerlik süresini kısalttı.

<https://www.rbc.ru/politics/21/04/2006/5703bc029a7947afa08c9cd3> e.t.:22.09.2023

Askerlikten kaçınmak Rus ceza kanununa göre bir suçtur ve 2 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.²⁷³

1993 Anayasası'nın 59 Maddesinin 3. Fıkrası gereği inancı askerlik hizmetiyle çelişen vatandaş, askerlik hizmetinin yerine alternatif sivil hizmeti ikame etme hakkına sahiptir. Ayrıca Anayasa'nın 17. Maddesi uluslararası hukukun yaygın olarak tanınan ilke ve normlarını tanıma zorunluluğunu içerir. Vicdani ret hakkı 1993 Anayasası'na dâhil edilmiş olsa da vicdani ret ile ilgili mevzuat Devlet Duması tarafından ancak 2002 yılında kabul edilmiştir. Kabul edilen Alternatif Sivil Hizmete İlişkin Federal Yasa, Ocak 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁷⁴

Açıkça görüleceği üzere vicdani ret hakkı, 1993 yılında Rusya Anayasası'na dâhil edilmiş olsa da hakkın uygulanması 2004 tarihidir. 1993 ve 2004 yılları arasında vicdani retçilerin yasal konumu belirsizdi. Bu dönemde binlerce genç, anayasal vicdani ret haklarını talep etti ve silahlı kuvvetler dışında sivil hizmet için başvuruda bulundu. Bu taleplere karşı yetkililer herhangi bir söylem birliği içinde olmadı. Bazı askeri komisyonlar ve mahkemeler zorunlu askerlik yerine sivil hizmet yapmak isteyen retçilerin talebini kabul ederken bazı askeri komisyonlar ve mahkemeler vicdani ret hakkını öne sürenleri para cezası hatta hapis cezası ile cezalandırmıştır.²⁷⁵

Rusya'da halkın büyük kısmı zorunlu askerliğe karşı antipati duyar. Özellikle Yuri Poliakov'un 1987 tarihli "Yüz Gün" adlı romanı, askerlerin psikolojik yaşamını Sovyet halkına göstermesi açısından önemlidir. Roman, yetersiz beslenme ve yetersiz tıbbi bakım da dâhil olmak üzere silahlı kuvvetlerdeki korkunç koşulları betimlemiştir. Günümüzde Rusya'da zorunlu askerlik kurumu nedeniyle yapılan askeri intiharlar ve sık sık firar etme girişimleri zaman zaman tartışma konusu olmaktadır.²⁷⁶

Bugün zorunlu askerlik süresinin 12 ay olduğu Rusya'da alternatif sivil hizmet süresinin 21 ay olması nedeniyle genel olarak sivil hizmet tercih edilmiyor. Askerlik çağındaki birçok Rus erkeği silahlı kuvvetlerde hizmet etmek istemiyor. Pek çoğu, eğitim programlarına kaydolarak veya zorunlu askerlik hizmetini ertelemelerine izin veren devlet işlerine girerek veya bir doktordan rapor alarak askerlik hizmetinden

²⁷³ Rusya Federasyonu Ceza Kanunu'nun 328. Maddesi. Askeri ve Alternatif Sivil Hizmetten Kaçınma <https://www.zakonrf.info/uk/328/> e.t.:02.02.2023

²⁷⁴ **European Bureau for Conscientious Objection**, Russian Federation <https://ebco-beoc.org/russia> e.t.:08.09.2023

²⁷⁵ **War Resisters' International**, Country report and updates: Russia. https://wri-irg.org/en/programmes/world_survey/reports/Russian%20Federation e.t.:08.09.2023

²⁷⁶ Vladimir Mukhin, Minoborony: po Rossii guliaet dva batal'ona desertirov, **Strana**, 2002.

geçici veya kalıcı olarak kaçmıyor. Çoğu genç erkek ise askere alınmaktan kaçınmak için asker alma kurulu üyelerine, doktorlara veya diğer yetkililere rüşvet vermek gibi meşru olmayan yollara başvuruyor.²⁷⁷ Rusya’da homoseksüellik, psikiyatrik rahatsızlık ya da yeni baba olmak gibi nedenlerle muafiyet almak için başvuruda bulunanların, gerekçelerini kanıtlamaları durumunda muafiyetleri söz konusu olabilmektedir.²⁷⁸

Günümüzde Rusya’da güçlü bir vicdani ret hareketi yoktur. Zorunlu askerliğin geleceği Rusya’da çok tartışılan bir konudur ancak yakın gelecekte zorunlu askerliğin kaldırılması öngörülmemektedir. Ordu zorunlu askerliği sürdürmekten yanadır ve kısa vadede askere alınanların profesyonel askerlerle değiştirilmesi mali açıdan imkânsız görünmektedir.

2.7. İran

İran topraklarında askere alma düşüncesi, milattan önce 400’lü yıllara kadar uzansa da o dönemdeki siyasi ve sosyal durum nedeniyle askere alma işlemlerinde yasal bir prosedür uygulanmamış ve sınırlı tutulmuştur. Paralı ve gönüllü askerlik ön plandadır. İran tarihi boyunca “Koruyucu”, “Ebedi Muhafız”, “Qazalbaş”, “Yerel Kuvvetler”, “Qoller”, “Nasqchiler”, “Eilat Birlikleri”, “Eyalet Kuvvetleri” gibi birçok farklı adlarda askeri sistemler kurulmuştur.²⁷⁹

2.7.1. İran’da Bunişah Askeri Sistemi

İran’da modern anlamda zorunlu askerlikle ilgili ilk deneme 1800’lü yılların ilk yarısında Prens Abbas Mirza tarafından yapılmıştır. Osmanlı Devletinin etkisinde kalan Abbas Mirza “Bunişah” adıyla bilinen sistemi geliştirmiş ve Rusların güneye gelmesini önlemek için modern sürekli bir ordu oluşturma girişiminde bulunmuştur.²⁸⁰

Abbas Mirza, Bunişah reformları ile askeri alanda ün kazanmıştır. İngiltere ile sıkı işbirliği yaparak ülkeye askeri öğrenci göndermiştir. Ruslar’ın güneye inmesini engellemek amacıyla Azerbaycan ordusunu modern bir orduya dönüştürmek için çabalamıştır.²⁸¹

²⁷⁷ **Human Rights Watch**, Rusya’da Zorunlu Askerliğe İlişkin Arka Plan.

https://www.hrw.org/reports/2002/russia/russia1102-01.htm#P74_10330 e.t.:03.04.2023

²⁷⁸ Guy Chazan: Alternativniks Challenge Russia’a Conscript Army, **The Wall Street Journal**, 2002.

²⁷⁹ Erik Jan Zürcher, **Devletin Silahlanması: Ortadoğu’da ve Ortasya’da Zorunlu Askerlik 1775-1925**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 162.

²⁸⁰ Zürcher, s. 163.

²⁸¹ **İslam Ansiklopedi**, Abbas Mirza. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abbas-mirza> e.t.:03.04.2023

Stephanie Cronin, Bunişah Sisteminin yaklaşık 200 yıl devam ettiğini belirtirek şu açıklamayı yapar:²⁸²

“Bunişah askeri sistemi, Şah Nasreddin'in reformist başbakanı Emir-i Kebir tarafından da ele alındı. Emir-i Kebir, 1848-1851 yılları arasında askeri reformlar yaparak süreklilik arz eden modern bir ordu oluşturmak için çaba sarf etti. Abbas Mirza'nın başaramadığını Emir-i Kebir de başaramadı ancak Emir-i Kebir İran genelinde zorunlu askerlik sisteminin tesis edilmesi için ilk kez önyak olmuştur.”

2.7.2. Zorunlu Askerliğin İlk Uygulanışı: Rıza Şah Pehlevi Dönemi

1920'li yıllarda Sovyetler Birliği'nin desteği ile oluşan ve kendilerine Jangali (Orman Adamı) adını veren savaşçılar başkent Tahran'ı işgal etmek için harekete geçti. Bu durum başkent Tahran başta olmak üzere ülkenin birçok şehrinde ekonomik, siyasi ve askeri kaos yarattı. Bu kaostan yararlanan Rıza Şah, 21 Şubat 1921'de Seyyid Ziyaeddin Tabatabai ile birlikte darbe yaptı. Rıza Şah, kan dökmeden hükûmeti istifaya zorladı.²⁸³

O dönemde tümenler birkaç bin askeri personelden oluşuyordu. 1925 yılının başında ordu 50.000 kişiden azdı. Darbeden hemen sonra askeri yenilikler uygulanmaya başlandı. Rıza Şah, Bunişah Askeri Sistemini kaldırarak yeni bir zorunlu askerlik yasası için çalışmalara başladı. Bu yasa İran'daki milliyetçi entelektüellerden özellikle Hasan Takizade tarafından büyük destek aldı. Rıza Şah yeni çıkacak zorunlu askerlik yasasının, ulusal egemenliğin sağlanması ve milli bir kimliğin oluşturulması için gerekli bir adım olduğunu düşünüyordu.²⁸⁴

Zorunlu askerlik ilk olarak Haziran 1925'te Rıza Şah Pehlevi tarafından tanıtıldı ve Ulusal Danışma Meclisi tarafından yasa onaylandı. Ülkenin 100.000 erkeğe ihtiyacı olduğu ve nitelikli nüfus 1.000.000 olduğu için her 10 erkekten sadece birinin askerlik yapması gerektiği açıklandı.^{285 286}

²⁸² Stephanie Cronin, **Creation on the Pablavi State in Iran 1920-1926**, New York Press, New York 1997, s. 1.

²⁸³ Cyrus Ghani ve Sîrûs Ghani, Iran and the Rise of Reza Shah: From Qajar Collapse to Pahlavi Power, **Bloomsbury Academic**, 2000, s. 448.

²⁸⁴ Ghani, s. 450.

²⁸⁵ Nisan 1923 tarihinde Meclis'e sunulan Kanun teklifinin orjinal çevirisi 28 Nisan 1923 F0371/9021/E5823/71134 no'lu belgede bulunabilir.

²⁸⁶ İSNA Haber Ajansı, İran'ın zorunlu askerlik incelemesi. <https://www.isna.ir/news e.t.29.10.2022>

32 maddeden oluşan Askerlik Yasasının ilk maddesine göre, İran'ın kentsel ve kırsal nüfusu ile yurt dışında yaşayanlar dâhil tüm erkek vatandaşlarının 21 yaşından itibaren askerlik yapması gerekiyordu. Hizmet süresi iki yıldır. Bu şekilde, tüm erkeklerin bölge veya kabile gözetmeksizin askerlik yapmaları istendi. Askere çağrılacak kişileri belirlemek için ülke nüfusu ve nüfus yapısı hakkında bilgi edinmek gerekiyordu. Bu sebeple İstatistik ve Sivil Kayıt Genel Dairesi adı verilen bir daire kuruldu, ülke nüfusunu belirlemek ve kayıt altına almak için Millet Meclisi tarafından bir yasa kabul edildi.²⁸⁷

1925'te kabul edilen zorunlu askerlik yasası başarı sağlayamamıştır. Erik Jan Zürcher, konu ile ilgili şu tahlili yapar:²⁸⁸

“Kanun meclisten kabul edilir edilmez hükümet kanunun uygulanması için hazırlığa başladı. Kasım ayında her yere ilanlar asıldı, özellikle Tahran'da 1905 doğumlu olan tüm sağlıklı erkeklerin asker alma komisyonlarına başvurmak zorunda olduğu ilan edildi. Asker alma komisyonlarına başvurmamayanlar ve geç başvuranlar 2 yıl değil, 3 yıl askerlik yapacaktı. Muafiyet iddiasında bulunanlar, ilgili makamlardan aldığı resmi evrakı asker alma komisyonlarına vermekle yükümlüydü.

Askere alma komisyonları Tahran'daki işini bitirdiğinde sonuçlar oldukça kötüydü. Kura ile belirlenen 1468 kişiden 1160'ı komisyona hiç başvuru yapmamıştı, askere alınan kişi sayısı sadece 326'ydı. Zaten zorunlu askerlik uygulamasının çok sıkı takip edildiği yerler Tahran, Kazvin ve Hemedan gibi birkaç şehirdi, bu şehirlerden alınan sonuçlar büyük bir umutsuzluk yarattı.”

2.7.3. İran'da Zorunlu Askerlik Karşıtı Eylemler

1927 yılının ortalarında hükümet kanunun tüm ülkede sert tedbirler alınarak uygulanması için emirler çıkardı. Zorunlu askerliğin uygulanması için çıkarılan sert emirler halkta huzursuzluk yarattı ve askerlik karşıtı eylemler baş gösterdi. Bir anda zorunlu askerlik karşıtı güçlü bir muhalefet oluştu. 1928 yılının Ocak ayında Sultanabad'a askere alma memurlarının gelmesi şehirde kaos yarattı. Çarşılar kapandı, askerlik komisyonunun büroları saldırıya uğradı. Bu karışıklıklar Sultanabad'a ek asker sevki ile bastırılabilirdi. Zorunlu askerliğe en sert direnişin yaşandığı şehirlerden olan

²⁸⁷ Donyaeeqtesad, Zorunlu askerlik yasasının onaylanması 1905. <https://donya-e-eqtesad.com/e.t.29.10.2022>

²⁸⁸ Zürcher, s. 166.

İsfahan ve Şiraz da çarşılar üç ay boyunca kapalı kaldı. Özellikle meslek örgütleri zorunlu askerliğe çok sert şekilde karşı çıktı. Bu örgütler birçok şehirde genel grev ilan ederek marangozların, duvarcılarının, tuğlacıların ve benzerlerinin işi bırakmalarını sağladı. Reşd kentindeki protestolara kadınlar liderlik etti. Kentdeki protestolarda yirmi kişi hayatını kaybetti. Kentte olağanüstü hal ilan edildi. Rıza Şah, zorunlu askerliğin meclis tarafından getirildiğini ve kendisinin de anayasa gereği meclis kararlarına uymak zorunda olduğunu belirten mesajlar yayınladı. İsfahan'da olağanüstü hal ilan edildi, takviye birlikler yerleştirildi fakat birçok şehirde grev ve protestoların önü alınmadı.²⁸⁹

Karışıklıkların ardından hükümet, bir bildiri yayınlarak gelecek yasama döneminde askerlik kanununu gözden geçireceğini duyurdu. Askere alma işlemleri, görünür olmayan şekilde ve gönüllülük esasına dayalı yürütülmeye başlandı. 1928 yılının ortalarında Rıza Şah, zorunlu askerliği tekrar uygulamaya karar verdi. Tüm ülkedeki komutanlıklara zorunlu askere alım işinin başarıya ulaşması için yetkiler verdi. İçişleri Bakanlığı tüm valilere, asker alma komisyonunda görev alan memurlara her türlü yardımda bulunmalarını emretti. Ulusal ve yerel medyada askerliğin yurt savunması olduğu ve yapılması gerektiğini içeren metinler yayımlandı. Zorunlu askerlik karşıtı ulemalar; halkı yetkililere karşı isyana teşvik etmekle ve düşmanla işbirliği yapmakla suçlandı. Bir kısmı hapse girdi, bir kısmı falaka cezasına çarptırıldı. İran'da zorunlu askerliğe karşı örgütlü direniş bu şekilde kırıldı.²⁹⁰

2.7.4. Ruhullah Humeyni Dönemi

Ruhullah Humeyni, Ayetullah Humeyni olarak da bilinir. Rıza Şah Pehlevi'ye karşı düşman tavrı ve yönetimde İslami ilkelerin olması gerektiği görüşleriyle tanındı. Rıza Pehlevi yönetimine son vererek ülkede İslami rejimi kurdu. Devrim sonrası tüm dinî ve siyasi gücü kendinde topladı.²⁹¹

Humeyni döneminde İran'da zorunlu askerlik katı bir şekilde uygulanmıştır. Humeyni'nin zorunlu askerlik ile ilgili görüşü tamamen din temellidir. Ona göre;²⁹²

²⁸⁹ Zürcher, s. 172.

²⁹⁰ Zürcher, s. 174.

²⁹¹ **Wikipedia**, Ruhullah Humeyni. https://tr.wikipedia.org/wiki/Ruhullah_Humeyni e.t.29.10.2022

²⁹² **Brill Online**, Encyclopaedia Iranica, Khomemî. https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-iranica-online/*-COM_12401?lang=de e.t.29.10.2022

“Askerlik İslam'ın ibadetlerindedir. Vatanseverlik ve fedakârlık ruhu, dindarlık ruhundan ve gayba imandan gelir. Askerin mutlu olmasını, işini ve vatana hizmet etmesini sonuna kadar sağlayan bu inançtır. Askerin ve herkesin tek başına da olsa vatana ihanet etmesini sağlayan bu inançtır. Sen İslam askerisin, her şeyi İslamlaştırmalısın. İslam devletinde asker, İslam'ın ilk askerleri gibi Allah ile beraberdir. İslami rejimde iş Allah'ın işidir ve asker Allah'ın askeridir ve güçlüdür.”

2.7.5. İran'da Kadınların Askerlik Yükümlülüğü

1979 İran Devrimi öncesi Rıza Şah Pehlevi döneminde, kadınlarda askerlik yapıyordu. Bu dönemde İran'da kadınlar her alanda vardı. 1933'de Marzieh Arfai, yüzbaşı rütbesiyle silahlı kuvvetlere katıldı ve İran ordusunda korgeneral rütbesine sahip ilk kadın oldu. 1939'da Efat Tejaratchi, pilot lisansı alan ilk kadın oldu. İlk helikopter lisansı alan kadın Rıza Şah Pehlevi'nin eşi Prenses Fatima Pehlevi'dir.²⁹³ 1979 Devrimi sonrası İran'da çok şey değişti. Değişen askerlik yasası sonucu kadınlar zorunlu askerliğe tabi tutulmadı.²⁹⁴

Bugün İran İslam Cumhuriyeti Ordu Kanunu'nun 32. maddesine göre, ordu sadece kadınları tıbbi ve sağlık işleri için işe alabilir. Kadınların nakilleri mümkün olduğu kadar kocalarının hizmet şartlarına tabidir.²⁹⁵

2.7.6. Mevcut Zorunlu Askerlik Yasası

İran'da zorunlu askerliğin mevcut yasal dayanağı, 1984 tarihli Askerlik Yasası ve o zamandan beri çıkarılan çeşitli kararnamelerdir. İran Silahlı Kuvvetleri, İran Devrim Ordusu olarak bilinmektedir. İran Anayasası'na göre ordunun görevi; iç düzeni sağlama, devrimi koruma ve sapkın hareketleri önlemedir.²⁹⁶

İran Devrim Muhafızları Ordusu dışında hükümet tarafından “Aşura” adlı radikal İslamcı milis kuvveti ve çoğunluğu gençlerden oluşan “Besic” adlı milis kuvveti kurulmuştur. Bu milis kuvvetlerine emir verebilecek tek makam dini liderdir. Milis kuvvetlerinin temel görevleri; resmî ve dini törenleri yapmak, sosyal hizmetle ilgili

²⁹³ BBC, İran'ın farklı alanlardaki ilk kadınları.

https://www.bbc.com/persian/iran/2013/10/131010_100women_first_nm e.t.:09.09.2023

²⁹⁴ Pasokhgoo, İran'da kadınlar neden askere gitmiyor? <https://www.pasokhgoo.ir/node/972> e.t.:09.09.2023

²⁹⁵ İran İslam Cumhuriyeti Ordu Kanunu. <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/91404> e.t.:09.09.2023

²⁹⁶ Thierry Lalevee, Iran's Revolutionary: Guards in power bid, **Larouchepu Press**, 1984, s 44.

görevleri yerine getirmek, ahlak polisliği, muhalif birleşmeleri engellemek gibi faaliyetlerdir. İç güvenlikte kolluk kuvvetlerine yardımcı kuvvet olarak görev yapmaktadırlar.²⁹⁷

Askerden kaçanlar ve firar edenler, 1992 Silahlı Kuvvetlere İlişkin Suçların Cezalandırılması Hakkında Kanun uyarınca cezalandırılır. Askere çağrılmaktan kaçınanlar kaçak olarak kabul edilir. Dr. Mustafa Şimşek, İran'da askerlikten kaçma ve firar etme suçunun müeyyidesi ile ilgili şu açıklamayı yapar:²⁹⁸

“İran’da, savaşın olmadığı dönemde yoklama kaçağı olmanın cezası alt sınırı 6 ay üst sınırı 2 yıl olan hapis cezasıdır. Savaş zamanında yoklama kaçağı olmanın cezası ise 10 yıl zorunlu askerlik yapmak veya hâkim tarafından verilecek cezaya razı olmaktır. Firar etmenin cezası da hapidir. Vicdani ret itirazında bulunmak mümkün değildir. İran, 2002 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna gönderdiği mektupla vicdani reddi bir hak olarak tanımayacağını açıkça beyan etmiştir.”

2.7.7. İran Kışlarında Eşcinsellik, Tecavüz ve İntihar İddiaları

Dünyanın her yerinde askerlerin intiharı bir hikâyeye değil, acı bir gerçektir. İran'da katı askerlik kuralları, kışla içinde asker intiharlarının ve tecavüz iddialarının nedenini oluşturmaktadır. İran'da asker intiharlarıyla ilgili medya haberlerine rağmen yetkililer herhangi bir resmi açıklama yapmaz. İran'da asker intiharları ile ilgili resmi istatistik ve veri yayınlanmaz. Askerlerin intiharı ile ilgili her şey gizli kalır.²⁹⁹

Akıl hastalıkları, psikolojik sorunlar, sınır görevi yapma korkusu, operasyonlarda öldürülme endişesi, aile güvenliğinin belirsizliği, halkın askere karşı olumsuz tutumu, amir baskısı İran'da askerlerin intihar nedenleri arasındadır. Bir iç rapora göre, İran'da her ay yaklaşık 16 asker intihar etmektedir.³⁰⁰

İran'da zorunlu askerlik nedeniyle gündeme gelen sorunlar arasında ülkenin bazı bölgelerinde bazı erkek askerlerin cinsel saldırıya uğraması da yer alıyor. İran askerleri arasındaki eşcinsellik zaman zaman medyada da tartışma konusu olmaktadır. Ancak İran İslam Cumhuriyeti yetkilileri tarafından bu ihlallerin üstü kapatılır. Erkeklerin

²⁹⁷ War Resisters International, Country report and updates: Iran.

https://wri-irg.org/en/programmes/world_survey/country_report/en/Iran e.t.:09.09.2023

²⁹⁸ Mustafa Şimşek, Asya ve Ortadoğu Ülkelerinde Askeri Hizmetten Kaçma Suçları, **Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Mersin 2010, s. 61.

²⁹⁹ **Khabar Online**, İntiharın Perde Arkası. <https://www.khabaronline.ir/news/1580297/> e.t.:09.09.2023

³⁰⁰ **IUS News**, Artan Asker İntiharlarına Karşı Uyarı. <https://iusnews.ir/fa/news-details/198245/e.t.:09.09.2023>

askerlik sırasında tecavüzüne dair herhangi bir istatistik yoktur ancak ülkede kadınlara tecavüz oranı yüzde bir ile dört arasında iken erkeklere tecavüz oranı yüzde bir ile altı arasında olduğu söylenmektedir. Bu istatistik göz önünü alınarak erkeklere yönelik cinsel taciz oranının kadınlara oranla daha yüksek olduğu söylenebilir.³⁰¹

Farsça yayın yapan medya organları askerlik sırasında cinsel saldırının çokça meydana geldiğine inanmaktadır ve bazıları bunu askerlerin seksten mahrum bırakıldığı gerçeğiyle ilişkilendirmektedir. İranlı askerler arasında eşcinselliğin yaygın olduğuna dair medyada birçok rapor yer almıştır.³⁰²

2.7.8. Günümüz

İran dünyada aktif asker sayısı en fazla olan 7. ülkedir.³⁰³

Uygulanan katı zorunlu askerlik yasası nedeniyle İran, Ortadoğu'nun en kalabalık ordusuna sahiptir. Ordudaki asker sayısı bölgedeki bazı ülkelerin nüfusundan bile fazladır. İran ordusunun bu büyük insan gücü bölgesel rakiplerine verdiği bir gözdağıdır. Öte yandan İran uzun yıllardır ciddi bir askeri ambargo ile karşı karşıyadır bu sebeple teçhizat sorunları yaşamaktadır. Dünyada neredeyse hiçbir ülke resmi olarak İran'a silah satmaz bu sebeple İran kendi askeri ihtiyaçlarını kendi karşılamak zorundadır. Buna rağmen İran silahlı kuvvetlerinin asker sayısı, bölgesel rakiplerine göre bir avantaj olarak görülmektedir.³⁰⁴

İran'da erkeklerin askere alınması, Millet Meclisi tarafından onaylanan Askerlik Yasasına dayanarak 16 Haziran 1925'te zorunlu hale getirilmiş o tarihten günümüze kadar İran tarihinin kanıtladığı üzere birçok erkek silahlı kuvvetlerde hizmet ederek ülkeyi savunmak için hayatlarını feda etmiştir. Günümüzde İran'da vicdani ret, bir hak olarak tanınmamaktadır.³⁰⁵

³⁰¹ **Iran Wire**, Birkaç kurbanın anlatımıyla erkeklere yönelik cinsel saldırı. <https://web.archive.org/web/20160317144213/https://iranwire.com/features/8183> e.t.:16.11.2022

³⁰² **BBC**, Askerin Anıları "Unutmak İmkânsız". https://www.bbc.com/persian/iran/2016/06/160627_nm_soldier_army e.t.:16.11.2022

³⁰³ **Veri Kaynağı**, Aktif Askeri Personel Sayısı En Fazla Olan Ülkeler. <https://www.verikaynagi.com/grafik/aktif-askeri-personel-sayisi-en-fazla-olan-ulkeler-ilk-15/> e.t.:16.11.2022

³⁰⁴ War Resisters' International, Iran. https://wriirg.org/en/programmes/world_survey/reports/Iran e.t.:16.11.2022

³⁰⁵ War Resisters' International, Iran. https://wriirg.org/en/programmes/world_survey/reports/Iran e.t.:16.11.2022

2.8. Çin

Çin Halk Kurtuluş Ordusu, asker sayısı bakımından dünyanın en büyük ordularından biridir. Bunun nedeni Çin'in nüfus yoğunluğu ve Çin şartlarında askerlik mesleğinin avantajlı olmasıdır.³⁰⁶

Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası 55. Maddesine göre:³⁰⁷

"Çin Halk Cumhuriyeti'nin her vatandaşı için vatan savunmasına katılmak ve işgale karşı çıkmak kutsal bir görevdir. Bu, Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşlarının onurlu bir ödevidir."

Anayasaya uygun olarak 1984 tarihli Askerlik Kanununu da zorunlu askerlik hizmetinin herhangi bir ayırım gözetmeden tüm vatandaşlar için ödev olduğunu söyler. Teknik olarak 18 ile 22 yaş arasındaki vatandaşlar 24 aylık hizmet yükümlülüğü ile zorunlu askerlik hizmetine girerler.³⁰⁸

Çin Cumhuriyeti'nin Özel İdari Bölgeleri olan Hong Kong ve Makao sakinleri orduya katılmaktan muaftır. Bunun dışında muafiyet; tıbbi nedenler (1984 Askerlik Yasası Madde 2), ceza gerektiren suçlardan hüküm giyenler (Madde 16) ve ailenin geçimini tek sağlayan kişiler (Madde 15) için mümkündür. Bu son hüküm, Çin'in tek çocuk politikası göz önüne alındığında özellikle önemlidir.³⁰⁹

Çin'in silahlı kuvvetleri, nüfusun yüzde 0.23'ü olan 2.840.000 kişiden oluşmaktadır. Her yıl yaklaşık 10.731.000 erkek zorunlu askerlik yaşına ulaşmaktadır. Çin Halk Kurtuluş Ordusu, 1985'te 4.2 milyon askerden oluşurken bu sayı 1994'te 2.8 milyona düşmüştür. Son yıllarda da asker sayısı önemli ölçüde düşürülmüş, yedek kuvvetler iyileştirilmiş ve profesyonelleştirilmiştir. Çin artık maliyetli olması nedeniyle büyük ve sürekli bir orduya gerekli görmemektedir.³¹⁰

Uygulamada ise Çin Halk Kurtuluş Ordusu her yıl gönüllü olarak yeteri kadar asker toplamayı başardığı için Çin'de zorunlu askerlik 1949'dan beri hiç uygulanmamıştır. Çin'de vicdani ret hakkı yoktur, alternatif hizmet hakkında da herhangi bir yasal metin bulunmamaktadır.³¹¹

³⁰⁶ NTİ, China. <https://www.nti.org/countries/china/> e.t.:16.11.2022

³⁰⁷ Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası.

https://en.wikisource.org/wiki/Constitution_of_the_People%27s_Republic_of_China e.t.: 03.12.2022

³⁰⁸ Xinhua Haber Ajansı, Çin Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı Personel Alım Dairesi Başkanlığı. http://news.xinhuanet.com/politics/2017-01/11/c_1120290676.htm e.t.: 03.12.2022

³⁰⁹ Oskar Weggel, Yeni askerlik yasası yeni zorluklara cevap veriyor, Çin Araştırmalar Enstitüsü Dergisi, 1984, s. 61.

³¹⁰ War Resisters' International, China Report. https://wri-irg.org/en/programmes/world_survey/country_report/en/China e.t.: 03.12.2022

³¹¹ Uluslararası Af Örgütü, Askerlik Hizmetine Karşı Vicdani Ret Raporu. <https://www.amnesty.org.tr/> e.t.: 03.12.2022

2.9. İspanya

İspanya'da vicdani ret hakkınınuzun bir tarihi yoktur. Buna rağmen vicdani ret mücadelesinin dikkate değer kazanımları, vicdani reddin İspanya'daki tarihini incelemeyi zorunlu hale getirir. 1936 yılında İspanya'da General Francisco Franco komutasındaki milliyetçi kanat, Cumhuriyetçi hükümete karşı büyük bir isyan başlatmıştır. İsyen zamanla iç savaşa dönüştü. 3 yıl süren bu iç savaş sonucu yaklaşık 1 milyon vatandaş hayatını kaybetmiştir. İç savaşın sonunda milliyetçi kanat İspanya'da kontrolü ele geçirmiş ve Franco Rejimi diktatörlük dönemi başlamıştır. 1939'da İspanya antimilitarist hareketinin önde gelen isimleri sürgüne gönderilmiştir.³¹²

Franco rejiminin son yıllarında başlayan vicdani ret hareketi, zorunlu askerlik hizmetini vicdani veya ahlaki gerekçelerle yerine getirmeme hakkının yasal olarak tanınmasını isteyen bir hareketti. İspanya Silahlı Kuvvetlerine katılmayı reddeden vicdani retçiler, yargılandılar ve çoğu askeri hapishanelere gönderildi. İspanya tarihinde bilinen ilk vicdani retçi 1971'de diktatörlükle yönetilen bu ülkede askerlik yapmayacağını bildiren Pepe Beunza'dır. Yaptığı vicdani ret açıklaması sonrası tutuklanmış ve 1 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Pepe Beunza için hapiste olduğu süre boyunca İspanya'nın birçok şehrinde destek eylemleri yapılmıştır. Cenevre'den Pepe Beunza'nın yattığı Valencia'da bulunan cezaevine kadar yapılan yürüyüş uzun süre gündemde kalmıştır. Eylemler, benzer görüşlere sahip küçük grupların birleşmesine ve görünürlüklerinin artmasına neden olmuştur. Nitekim 1972 tarihinde silahsız askeri hizmete izin veren bir yasa tasarısı hazırlanmışsa da diktatörlükle yönetilen İspanya'da Generaller Konseyi (Les Cortes) tarafından bu yasa reddedilmiştir. 36 yıllık Franco rejimi döneminde Generaller Konseyi tarafından kabul edilmeyen tek yasa, silahsız askeri hizmete izin veren bu yasa olmuştur.³¹³

Franco'nun 1975 tarihinde ölümü sonrası hapisteki vicdani retçiler için af çıkarılmış ve hemen ardından dini gerekçelerle yapılan vicdani reddin tanınması için yasa yürürlüğü konulmuştur. 1977'de İspanya Vicdani Ret Hareketi, farklı vicdani retçi grupları koordine etmek amacıyla kurulmuştur. 1978 Anayasasında, zorunlu askerlik hizmetinden muafiyet ve alternatif sosyal hizmet kanunla belirtilir hükmü yer almıştır. 1980'de bir kısım vicdani retçi orduya hakaret etme gerekçesiyle tutuklanmış, bu tutuklama sonrası İspanya'nın her şehrinde vicdani retçilere destek eylemi

³¹² Cthuchi Zamorra, **İspanya'da Vicdani Red: İtaatsizlik, Çarklardaki Kum**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 193.

³¹³ Zamorra, s. 194.

gerçekleştirilmiştir. 1981 yılında İspanya'da 23-F olarak bilinen (Tejerazo olarakta bilinir) başarısız bir darbe girişimi gerçekleştirilmiş, bu darbe girişimi İspanyol halkının askere ve askerliğe bakışının değişmesinde büyük rol oynamıştır. 1982'de Endülüs Şiddetsizlik Meclisi askeri harcamalara karşı vergi vermeme çağrısında bulunmuş, 1984'te Vallvidrera Meclisi askerlik hizmetine karşı topyekûn bir itiraz kampanyası başlatmıştır.³¹⁴

1984'te Temsilciler Meclisi (Congreso de los Diputados), vicdani retçilerin haklarını tanıyan bir vicdani ret yasası çıkardı ve Prestación Social Sustitutoria (İkame Sosyal Hizmet) adlı program yayınladı. Bu program ile birlikte 18 ay zorunlu askerlik yapmak istemeyen vicdani retçilere 12 ay sivil hizmet yapma alternatifi sunuldu. Aynı zamanda 1984'te çıkarılan yasayla vicdani ret mücadelesi nedeniyle ceza alanlar affedildi ve askeri yükümlülüklerden muaf tutuldu. Bununla birlikte bir kısım vicdani retçi, alternatif sivil hizmetinde bir nevi askerlik hizmeti olduğunu bu nedenle askerliğin tamamen kaldırılmasını talep etti. Bu dönemde alternatif sivil hizmeti reddetmenin ceza kanununda hapis cezası müeyyidesi vardı. İspanya'da vicdani retçiler alternatif sivil hizmetin zorunlu olması ve bu hizmeti yapmayanlar için hapis cezası öngörülmesi nedeniyle eylem yapmaya başladı. 1990'lı yıllarda İspanya'da vicdani retçiler gündemi belirleyen eylemler yapmaya başladı. Alternatif sivil hizmeti kabul etmeyen vicdani retçilere karşı açılan davalara vicdani retçiler boksör şortları ile gitmiş, duruşma çıkışı kışla işgalleri yapılmış, bir yandan binlerce kişinin katıldığı açık grevleri başlatılmıştır. Yine binlerce kişinin katılımı ile cezaevlerinden kışlalara insan zinciri oluşturulmuştur. Vicdani retçilerin en büyük başarısı basını etkin kullanmaları olmuştur.³¹⁵

Sonraki yıllarda da orduya katılmayı reddeden ya da sivil alternatif hizmet yapmayı reddeden gençlerin sayısı katlanarak arttı. Herri Batasuna, Unitarian Candidacy of Workers Galician, Valencian Nationalist Bloc, Popular Unity Candidates, Republican Left of Catalonia, Socialist Party-Galician Left, United Left, Communist Movement, LCR gibi birçok siyasi parti ve örgüt bu talepleri desteklediğini açıkladı. İspanya'da vicdani ret mücadelesi tabandan gelen ve merkezi olmayan bir mücadeledir. Tabandan gelen vicdani ret mücadelesi zamanla bazı siyasi parti ve örgütler tarafından desteklenerek büyümüştür.³¹⁶

³¹⁴ Zamarra, s. 195.

³¹⁵ Zamarra, s. 196.

³¹⁶ Zamarra, s. 197.

Bugün İspanya’da zorunlu askerliği savunan herhangi bir siyasi parti yoktur. Zorunlu askerlik 2003 yılında resmen kaldırılmasına rağmen İspanyol Antimilitarist Hareketi, ülkenin siyasi aktörlerinden olmaya devam etmektedir. Bu hareket günümüzde özellikle askeri harcamalar nedeniyle “Vergi Reddi” üzerine çalışmalar yapmaktadır. Nitekim 2005 yılında Savunma Bakanlığı, vergi ödemelerinin 84 Euro’sunun ordu giderlerine ayrılacağını açıklamış bunun üzerine vicdani ret örgütleri kampanyalar yapmış, on binlerce vergi mükellefi vergilerini 84 Euro eksik yatırmıştır. Bu eylem nedeniyle vergi mükelleflerine ciddi bir yaptırım uygulanmamıştır.³¹⁷

2.10. Meksika

Meksika’da zorunlu askerlik hizmeti açısından çıkan ilk mevzuat 1942 tarihinde çıkarılan Ulusal Askerlik Hizmeti Yasasıdır. Yasaya göre 18 yaşına giren fiziken ve zihnen askerlik yapmaya uygun her erkek, pazar günleri askeri eğitime tabi tutulurdu. 1942 yılında yürürlüğe giren bu yasa üzerinde bazı eklemeler ve çıkarmalar yapılsa da hala yürürlükte olup Meksika’da zorunlu askerliğin temelini oluşturmaktadır. Askerlik kanununa göre 17 yaşına giren her erkek kura çeker. Kura da beyaz toplar ve siyah toplar vardır. Beyaz topu çekenler 18 yaşına geldiklerinde bir yıl zorunlu askerlik yapar, siyah topu çekenler ise askerlikten muaf olurlar. Beyaz top çekenlerin üçte biri sivil hizmet yapar, geriye kalanlar ise zorunlu askerlik yapmak mecburiyetinde kalır. Sonuç olarak Meksika’da 18 yaşını dolduran her erkek vatandaşın sadece 1/6’sı Meksika ordusunda zorunlu askerlik yapar. 1985 yılında 130.000 askeri personelin olduğu Meksika ordusunun bugünkü asker sayısı yaklaşık 240.000 civarındadır.³¹⁸

Meksika vatandaşı erkekler kanunen askerlik hizmeti yapmak zorundaysa da askerlik hizmeti fazla askeri disiplin ve eğitim içermemektedir. Bu durumu Meksika ordusunda görev yapan bir general şu şekilde ifade etmektedir:³¹⁹

“Meksika, tarihi geleneklerine uyan antimilitarist bir devlettir. Bu sebeple zorunlu askerlik yapan vatandaşlar sadece onur ve yurttaşlık gibi ilkeleri öğrenmek ve sivil yaşama döndüğünde bu ilkelerden faydalanmak için askeri kurumlarda kısa bir misafirlik yapar.”

³¹⁷ Esmer, s. 86.

³¹⁸ Matthew Gutmann, **Kast Orduları: Kuzey ve Güney Amerika’da Zorunlu Askerlik, Vicdanî Ret ve Demokratik Yurttaşlık**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 178.

³¹⁹ Alain Rouquie, **Latin Amerika’da Askeri Devlet**, 1. Baskı, Alan Yayınları, İstanbul 1986, s. 213.

Meksika'da vicdani ret hakkı yoktur. Meksika devleti vicdani ret hakkını tanımamakla birlikte bu zamana kadar hiçbir vatandaşın vicdani ret başvurusunda bulunmadığını bildirmektedir. Meksika devletine göre Meksika halkı yurttaşlık bilincine sahiptir, bu bilinç nedeniyle zorunlu askerliği inkâr etmemektedir. Meksika devleti açıkça vicdani reddi bu şekilde inkâr etme politikası izlemektedir. Bugün Meksika vatandaşı bir birey, vicdani reddini ilan edip kabul ettirebilmek için Meksika mevzuatının uluslararası yasaları çiğnediğini kanıtlamak zorundadır.³²⁰

2.11. Hollanda

Hollanda Anayasası'nın 97. maddesinde Hollanda Silahlı Kuvvetleri'nin görevleri belirtilmiştir. Anayasaya göre Silahlı Kuvvetlerin görevi; Hollanda Krallığı ve bu krallığa bağlı devletlerin haklarını ve uluslararası hukuku korumaktır.³²¹

Hollanda'da halen zorunlu askerlik vardır. Zorunlu askerlik kaldırılmış değildir ancak 1 Mayıs 1997 tarihinden itibaren resmi olarak askıdadır. Zorunlu askerliğin askıda olması, güvenlik durumu gerektirmediği sürece vatandaşların yasal olarak askerlik hizmetini yapmakla yükümlü olmadığı anlamına gelir.³²²

17 yaşını dolduran her erkek, Milli Savunma Bakanlığı'ndan askerlik hizmetine kayıtlı olduğunu belirten bir mektup alır. Ancak, vatandaşların askere gitme zorunluluğu yoktur. Mektup alan kişi isterse askerlik için kayıt yaptırır. Yakın zamana kadar Hollanda'da zorunlu askerlik sadece erkekler için geçerliydi. 2018'de Temsilciler Meclisi, daha önce kadınların gönüllü olarak askerlik yapmasına izin verilmiş olmasına rağmen fırsat eşitliğini vurgu yapmak için hem kadınlara hem de erkeklere zorunlu askerlik için mektup gönderilmesini kabul etmiştir. 2018 yılından itibaren kadınlara da zorunlu askerlik için Milli Savunma Bakanlığı tarafından mektup gönderilir, isteyen kadın askerlik için kayıt yaptırır.³²³

³²⁰ War Resisters' International, Mexico Reports.
https://wriirg.org/en/programmes/world_survey/reports/Mexico e.t.: 03.12.2022

³²¹ **Mindef**, Hollanda'da askerlik hizmeti.
<https://web.archive.org/web/20071031190952/http://www.mindef.nl/> e.t.: 03.12.2022

³²² **Rijksoverheid**, Hollanda zorunlu askerlik tarihi.
<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/krijgsmacht/vraag-en-antwoord/bestaat-er-een-dienstplicht-in-nederland.html> e.t.: 03.12.2022

³²³ **Forces Net**, Which countries still have conscription?
<https://www.forces.net/world/which-countries-still-have-conscription> e.t.: 03.12.2022

2.12. Kuzey Kore

Kore topraklarının Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılması sebebiyle Kore toplumu parçalanmış bir yapıya sahiptir. Kuzey Kore toplumu Güney Kore'yi, Güney Kore toplumu Kuzey Kore'yi tehdit olarak algılamakta olup her iki ülkede devlet politikalarını toplumun militarizasyonu üzerine kurmuştur. Milliyetçilik, devlet ve toplum tarafından yüceltilmiştir. Ulusal güvenlik gerekçeleri nedeniyle silahlı kuvvetler ülke yönetiminde etkin ve söz sahibidir.

2021 yılı verilerine göre Kuzey Kore Halk Ordusu, yaklaşık 8 milyonaskeri personel ile dünyanın en kalabalık askeri ordusudur. Ordudaki asker sayısı nüfusun % 30,8'idir. Kuzey Kore'de vicdani ret hakkı yoktur, askerlik hizmeti zorunludur. Kuzey Kore Anayasasının 86. Maddesinde askerliğin zorunlu olduğu açıkça yazmaktadır. Kuzey Kore'de askerlik süreleri hava, kara ve deniz kuvvetleri komutanlıklarına göre değişim arz eder. Kuzey Kore'de kadınlar 7 sene, erkekler 10 sene askerlik hizmeti yapar. Dünyadaki en uzun zorunlu askerlik hizmeti süresi bu ülkededir. 18 ile 25 yaş arası kadınların yaklaşık yarısı orduda görev almaktadır. Spor alanında başarı gösteren öğrenciler askerlikten muaf olabilmektedir.³²⁴

Kuzey Kore'de vicdani ret hakkının tanınmadığı bilinmektedir. Ülkede zorunlu askerlik hizmeti ve muafiyetler açısından değerlendirme yapabilmek çok zordur çünkü ülke dünyaya kapalı bir politika anlayışını benimsemiştir. Yabancıların ülkeye giriş ve çıkışı kısıtlanmıştır. Kuzey Kore yetkililerinin resmî açıklamalarına göre turistlere ülkenin bazı bölgelerini ziyaret etmeleri için izin verilmektedir.³²⁵

2.13. Güney Kore

Güney Kore Askeri İnsan Gücü İdaresi, zorunlu askerliğin Goryeo hanedanlığının başladığı 1918 yılından beri devam ettiğini belirtmektedir. O zamanlar ülkenin hem düzenli ordu mensupları hem de başka bir ülkenin saldırması ihtimaline karşı yedek kuvvetleri vardı. Orduya 16 ila 60 yaş arasındaki erkek ya da kadınlar katılabiliyordu. Ancak normal hayatlarına devam etmekte özgürdüler sadece acil durumlarda yardım etmeleri isteniyordu. Choson Hanedanlığı döneminde kurallar değiştirilerek, herhangi bir saldırı olmasa bile 16 ila 60 yaş arasındaki erkeklerin hizmet etmesi zorunlu hale getirildi. Yıllar geçtikçe birkaç değişiklik daha yapıldı ve 1900'lerin başında Kore'nin

³²⁴ BBC, Kuzey Kore'de askerlik <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42056606> e.t.: 03.12.2022

³²⁵ Wikipedia, Kuzey Kore. https://tr.wikipedia.org/wiki/Kuzey_Kore e.t.: 03.12.2022

modern zorunlu askerlik sisteminin ana parçaları yürürlüğe konuldu. Güney Kore Askerlik Hizmeti Yasası, 1948 anayasasının bir parçasıdır. Buna göre, Kore Cumhuriyeti'ndeki her erkek, Kore Cumhuriyeti Anayasası'nın gerektirdiği şekilde askerlik hizmeti yapmak zorundadır.³²⁶

Tüm sağlıklı Koreli erkeklerin donanma, ordu ya da hava kuvvetlerinde en az 18 ay hizmet etmesi gerekmektedir. Bu kişiler 18 yaşına girer girmez orduya katılabilirler ancak hizmet sürelerini tamamlamaları için 28 yaşına kadar süreleri vardır. Öte yandan, kadınlar aktif ya da yedek kuvvetlere gönüllü olarak katılabilirler. Çoğu erkek 20'li yaşlarının başındayken zorunlu askerlik hizmetini tamamlamayı seçer ve bunu yapmak için üniversiteye ara verir. Bazıları ülkelerine karşı görevlerini yerine getirmeden önce okullarını bitirmeyi tercih etmektedir. Güney Kore'de zorunlu askerlik yapabilmenin bazı şartları vardır. Orduya katılmak için gereken şartlardan biri fiziksel muayenedir. Hasta olduğu tespit edilen kişi aktif olmayan göreve alınır, kişinin sağlık durumunun riskli olması durumunda tamamen muafiyet verilir. Milli sporcular askerlik yapmak zorunda değildir. Örneğin, dünya çapında ödülleri kazanmış profesyonel sporcular ve ülkeye saygınlık kazandırmış klasik eğitilmiş müzisyenler gibi bazı gruplar orduya katılmaktan muaf tutulur.³²⁷

Resmi kayıtlara göre 1950'lerden bu yana yaklaşık 19.000 Güney Koreli zorunlu askerliğe karşı çıkararak askere gitmemiştir. Açıklanan sayı resmi rakam olup gerçek rakamın çok daha fazla olduğu bilinmektedir. Askere gitmeyenler yasalara uymadıkları gerekçesiyle uzun yıllar boyunca kanunun öngördüğü 18 ay hapis cezasına çarptırıldılar. Askerliği reddedenlerin çoğu Yehova Şahitleri gibi inançları nedeniyle orduya katılmayı reddeden kişilerdir. Ancak bu durum 2019'da sona ermiş, inançları nedeniyle askere alınmak istemeyen kişiler için alternatif sivil hizmet seçeneği sağlanmıştır. 18 ay hapis cezası yerine üç yıl boyunca hapisane, okul gibi idari binaların mutfak, çamaşırhane gibi bölümlerinde çalışmak mümkündür. Gallup Kore'nin 2021'de yaptığı bir ankete göre Güney Korelilerin %43'ü kendi istekleriyle askerlik yapmak istediklerini, %42'si ise zorunlu askerliğin devam etmesini istediklerini söyledi. Diğer %15 ise ankete cevap vermek istemedi.³²⁸

³²⁶ Güney Kore Cumhuriyeti Askeri İnsan Gücü Başkanlığı, Askerlik Hizmeti Sisteminin Kronolojisi. <https://www.mma.go.kr/eng/contents.do?mc=mma0000842> e.t.: 03.12.2022

³²⁷ Kore Cumhuriyeti, Askeri İnsan Gücü İdaresi Başkanlığı <https://www.mma.go.kr/eng/index.do> e.t.: 03.12.2022

³²⁸ UNGO, Güney Kore'deki zorunlu askerliğin ilginç tarihçesi <https://ungo.com.tr/2022/10/guney-koredeki-zorunlu-askerligin-ilginç-tarihçesi/> e.t.: 03.12.2022

Speck Andreas, Güney Kore’de vicdani reddin gelişmeme nedenini ve bugünkü durumu şu şekilde anlatır:³²⁹

“Bugün Güney Koreli vicdani retçiler bir kısır döngü şeklinde hapis cezalarına çarptırılmakta adeta sivil ölüme tabi tutulmaktadır. Yavaş yavaş ilerleme kat eden vicdani ret hareketi broşürler ve dergiler basarak hapiste bulunan yüzlerce vicdani retçinin adlarını duyurmaktadır. Güney Kore’de vicdani ret hakkının ve hareketinin gelişmesindeki en büyük engellerden biri Marksist sol toplulukların çatışma ve şiddeti benimseyerek anti militarist vicdani retçilere karşı çıkmasıdır.”

Güney Kore, uzun süredir zorunlu askerliğin devam edip etmemesi gerektiğini tartışmaktadır. Bazı kişiler askerliğin ülkeye karşı bir görev ve geleneğin önemli bir parçası olduğunu söylemektedir. Öte yandan bazı kişiler bunun değiştirilmesi gereken eski bir yasa olduğunu dile getirmektedir.

³²⁹ Speck Andres; Savaş Karşıtı Uluslararası Hareket İçinde Ret, **Birikim Dergisi**, S. 207, 2006, s. 45.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI KURUMLARDA VE SÖZLEŞMELERDE VİCDANİ RET

3.1. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu İçtihatları

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, 1954-1999 yılları arasında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalayan devletlerin sözleşme ile getirilen yükümlülüklerine uyup uymadığını denetlemiştir. 1 Kasım 1998 tarihinde Komisyon feshedilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu var olduğu dönemde bazı vicdani ret başvurularını incelemiş ve karara bağlamıştır. Komisyon, vicdani ret hakkının sözleşme tarafından koruma altına alınan temel haklar arasında olmadığını belirterek özgürlükçü bir yaklaşım sergilememiştir.³³⁰

Dönemin vicdani ret hakkı anlayışını görmek amacıyla Avrupa İnsan Hakları Komisyonu kararlarının bir kısmı bu bölümde incelenecektir.

3.1.1. Grandrath / Federal Almanya Cumhuriyeti Kararı

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, vicdani ret kavramı ile ilk defa Grandrath/Federal Almanya Cumhuriyeti başvurusunda karşılaşmıştır. Grandrath/ Federal Almanya Cumhuriyeti kararı, Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun vicdani ret konusunda verdiği ilk karardır.³³¹

Başvurucu Albert Grandrath bir Yehova Şahidi'dir. Zorunlu askerlik hizmetini reddetmiştir. Ayrıca başvuran, dini görevlerini yerine getirmesini engelleyeceği ve zamanının büyük çoğunluğunu alacağı gerekçesiyle askerlik yerine geçecek alterantif sivil hizmet görmeyi de reddetmiştir. Albert Grandrath askerlikten ve sivil hizmetten muaf olmak isteyen topyekûn itirazcıdır. Hakkında açılan ceza davası sonucunda hapis cezasına mahkûm olmuştur. Kararı Almanya temyiz mahkemelerine götüren Grandrath, ülke içerisinde sonuç alamadığı için Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna başvurmuştur.³³²

³³⁰ Faruk Bilir, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yapısı ve 14 Nolu Protokol, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2006 Sayısı, s. 136.

³³¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Grandrath/Almanya Başvurusu, Başvuru No: 2299/64, 12.12.1966. https://wriirg.org/sites/default/files/public_files/Grandrath_v._Germany_Report_of_the_Commission.pdf e.t.:27.09.2023

³³² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Grandrath/Almanya Başvurusu, p. 26.

Grandrath, sözleşmenin din ve vicdan özgürlüğünü içeren 9. Maddesinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Ancak Komisyon başvuruyu hem 9. Madde hemde kölelik ve zorla çalıştırma yasağını içeren 4. Madde çerçevesinde incelemiştir.³³³

Komisyon, başvuranın sıradan yaşamında yerine getirdiği dini gerekleri alternatif sivil kamu hizmetini yerine getirirken yapabileceği; bu nedenle alternatif sivil hizmetin dinini açığa vurma hakkını sınırlandırmayacağı sonucuna ulaşmıştır.³³⁴

Sonuç olarak Komisyon; sözleşmeci devletin vicdani retçilerden alternatif sivil hizmeti yerine getirmesini talep edebileceğini, başvuranın sıradan yaşamında yerine getirdiği dini gerekleri alternatif sivil hizmeti yerine getirirken de yapabileceğini belirterek bu durumun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 4. ve 9. Maddeleri açısından bir ihlal oluşturmadığı sonucuna varmıştır.³³⁵

12 Aralık 1966 tarihli Grandrath/Almanya kararı Vicdani Ret kavramı ile ilgili Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi doğrultusunda verilen ilk karar olması açısından önem arz etmektedir.

3.1.2. G. Z. / Avusturya Kararı

G. Z. / Avustralya başvurusunda başvuru, Roma Katoliklerinden olduğunu ve dinî inancı nedeniyle zorunlu askerlik hizmeti görevini reddettiğini, bu ret sonucunda Avusturya mahkemelerince mahkûm edildiğini dile getirerek komisyona başvurmuştur. Başvuru, zorunlu askerlik uygulamasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. Maddesine aykırı olduğunu iddia etmiştir. Komisyon, başvuruyu reddetmiştir. Kararın gerekçesinde sözleşmenin 4/3(b) maddesi gereğince devletlerin vicdani retçileri tanıyıp tanımama konusunda özgür olduğu ayrıca vicdani reddi tanıyan devletlerin alternatif sivil hizmet önerisi sunabileceklerini dile getirmiştir.³³⁶

Sonuç olarak Komisyon, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin vicdani ret konusunda sözleşmeci taraf devletlere herhangi bir zorunluluk getirmediğine hükmetmiştir. Bir nevi vicdani reddi tanımayan devletin, askerlik hizmetini reddeden kişileri cezalandırabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

³³³ Basri Bülbül, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Vicdani Ret, **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1 (2), 2015, s. 111.

³³⁴ Bülbül, s. 111.

³³⁵ Bülbül, s. 112.

³³⁶ G. Z. / Avusturya, Başvuru No. 5591/72, 2 Nisan 1973 Komisyon Kararı.

<file:///C:/Users/LENOVO/Downloads/Bilgi%20Notu%20-%20Vicdani%20Ret.pdf> e.t.:06.09.2023

3.1.3. X. / Almanya Kararı

Başvurucu, Yehova Şahididir. Yetkili idari makam başvurusunun vicdani ret hakkını tanımakta, zorunlu askerlik hizmetini reddetmesini kabul etmektedir. İdare, başvurucuya zorunlu askeri hizmet yerine alternatif sivil hizmet önerisi sunmuş ve bir kamu kurumunda hizmet sözleşmesi ile çalışması gerektiğini bildirmiştir. Başvuran, alternatif sivil hizmeti kabul etmemiş ve mahkeme başvurusunu 4 ay hapis cezasına mahkûm etmiştir. Ceza, Aralık 1976'da infaz edilmiştir. Başvuran, komisyona şikâyetle bulunmuştur. Komisyon, davanın kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Komisyon G. Z. / Avusturya Kararı'na benzer şekilde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin vicdani ret konusunda sözleşmeciler taraf devletlere herhangi bir zorunluluk getirmediğini ve Sözleşmenin 4/3 (b) maddesi gereğince devletlerin vicdani retçilere zorunlu askerlik hizmeti yerine alternatif hizmet ifa etme zorunluluğu koyabileceğini ifade etmiştir.³³⁷

3.1.4. N. / İsveç Kararı

Başvuran barış yanlısı bir Yehova Şahididir. Zorunlu askerlik hizmetini reddetmiş, alternatif sivil hizmet talebinde de bulunmamıştır. Bu tutumu nedeniyle İsveç mahkemelerince mahkûm edilmiştir. Başvuran, Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna şikâyetle bulunmuştur.³³⁸

Komisyon, başvurunun kabul edilemez olduğunu tespit etmiştir. Komisyon kararında, Yehova Şahitleri inancının askerlik karşıtı tutumunun açıkça bilindiği ve kişilerin oldukça katı kurallar içeren bu dini inancı sırf askerlikten kaçmak için benimsemesinin mümkün olmadığı üzerinde durmuştur. Ancak vicdani ret hakkının Sözleşme tarafından korunan hak ve özgürlükler arasında olmaması nedeniyle başvurunun kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir.³³⁹

Ayrıca N./ İsveç Kararında dini sebeplerle yapılan vicdani ret açıklamalarının kabul edilmesi buna karşın dini nitelikten yoksun felsefi düşünce tarzı nedeniyle yapılan başvuruların kabul edilmemesinin Sözleşmeye aykırılık oluşturup oluşturmayacağı da incelemiştir. Komisyon, felsefi düşünce tarzı nedeniyle yapılan vicdani ret açıklamalarının da İsveç devleti tarafından askerlikten muaf tutulması durumunda

³³⁷ X / Federal Almanya Kararı, Başvuru No:7705 / 76, 05.07.1977 Tarihli Komisyon Kararı.
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Conscientious_objection_TUR e.t.:27.09.2023

³³⁸ N. / İsveç Kararı, Başvuru No: 10410/83, 11 Ekim 1984 (Komisyon Kararı)
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Conscientious_objection_TUR e.t.:27.09.2023

³³⁹ N / İsveç Kararı, p. 3-15.

askerlikten kaçma düşüncesi ile başka gruplarında bu hususu kullanabileceği görüşünü savunmuş ve ayrımcılık olmadığına hükmetmiştir.³⁴⁰

3.1.5 Autio / Finlandiya Kararı

Finlandiya hukukuna göre zorunlu askerlik hizmet süresi 8 aydır ancak zorunlu askerliğe alternatif olarak sunulan sivil hizmet süresi 12 aydan başlayıp 16 aya kadar uzayabilmektedir. Başvuran Tomi Autio, zorunlu askerlik süresi olan 8 aydan daha uzun süre alternatif sivil hizmet yapmaya zorlandığı ve bunun ayrımcılık yasağını ihlal ettiğini ileri sürerek komisyona başvurmuştur.³⁴¹

Komisyon, zorunlu askerlik hizmetinin alternatif sivil hizmete göre daha ağır şartlar barındırdığını ve daha ağır görevler yüklediğini bu nedenle alternatif olarak sunulan sivil hizmet süresinin zorunlu askerlik süresinden daha uzun olmasının ayrımcılık teşkil etmeyeceğine karar vermiştir.³⁴²

3.1.6. Trisril ve Koulaumpas / Yunanistan Kararı

Başvurucular, zorunlu askerlik hizmetini reddettiği için hapis yatmış tutukluluk süresinin uzunluğundan yakınmışlardır. Ayrıca Yunanistan iç hukukunca sadece “tanınmış dinlere” vicdani ret hakkı tanınırken Yehova Şahitlerine vicdani ret hakkının tanınmamasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı olduğunu ileri sürerek Komisyona başvurmuşlardır.³⁴³

Taraf devlet olan Yunanistan, Sözleşmenin hiçbir hükmünün taraf devletlere zorunlu askerlikten muaf tutma yükümlülüğü getirmediğini bu nedenle başvurunun kabul edilemez olduğunu savunmuştur.³⁴⁴

Komisyon söz konusu başvuruda şikâyetin esas nedeninin, başvuranın askerlik hizmetini reddetmesi nedeniyle tutukluluk yaşaması olduğunu tespit etmiştir. Komisyon, tutukluluk süresinin uzunluğundan dolayı ihlal kararı vermiştir. Komisyon, Sözleşmenin 9. Maddesi ya da 14. maddesi ile ilgili bir inceleme yapmamıştır.³⁴⁵

³⁴⁰ Kazım Karagöz, Komisyon ve Mahkeme Kararları Işığında Avrupa Konseyinde Vicdani Ret Hakkı, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XII, Sayı 1-2, 2008, s. 884.

³⁴¹ Tomi Autio / Finlandiya Kararı, Başvuru No: 17086/90.
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Conscientious_objection_TUR e.t.:27.09.2023

³⁴² Karagöz, s. 883.

³⁴³ Tsirlis and Koulaumpas / Yunanistan Kararı, Başvuru no. 19233/91.
<https://app.lexploria.com/document/863663-tsirlis-and-koulaumpas-v-greece> e.t.:03.07.2023

³⁴⁴ Tsirlis and Koulaumpas / Yunanistan Kararı, p. 2-13.

³⁴⁵ Tsirlis and Koulaumpas / Yunanistan Kararı, p. 14-25.

3.1.7. Raninen / Finlandiya Kararı

Finlandiya vatandaşı olan başvuran hem zorunlu askerlik hizmetini hem de alternatif sivil hizmeti reddeden total retçidir.³⁴⁶

Raninen, askerlik hizmeti için askerlik şubesine davet edilir, burada askerliğini erteletir ancak askerlik şubesinde askerliğe karşı olduğunu sözlü- yazılı olarak beyan eder. Bu beyanı üzerine askerlik görevini yerine getirmeme suçu nedeniyle gözaltına alınır. Mahkûm olur, serbest bırakılır tekrar mahkûm olur. Yakalama işlemlerinde kelepçelenir. Tutukluluğu boyunca diğer tutuklulardan ayrı bir yerde izole edilir.³⁴⁷

Komisyona, başvurunun hem askerlik hizmetini hem de alternatif sivil hizmeti reddetmesi durumunu incelemiştir. Komisyonun başvurunun kabul edilebilir olduğuna karar vermiştir. Komisyonun bu kararı vicdani ret hakkı ile doğrudan ilgili olarak verdiği ilk hak ihlali kararıdır.³⁴⁸

3.1.8. Peters / Hollanda Kararı

Başvuran, felsefi eğitim görmekte olan bir öğrencidir. Vicdani retçi olması sebebiyle zorunlu askerlik hizmeti yerine alternatif sivil hizmet görmeye mecbur bırakılmıştır. Hollanda da ilahiyat öğrencilerinin askerlik hizmetinden ve alternatif hizmetten muaf olduğunu kendisine ayrımcılık yapıldığını ileri sürerek İnsan Hakları Komisyonuna başvurmuştur.³⁴⁹

Komisyon, başvuru hakkında kabul edilemez kararı vermiştir. Komisyon kararında G. Z. / Avusturya Kararı, X. / Almanya Kararı, N. / İsveç Kararı gerekçelerine benzer ifadeler kullanarak Sözleşme'nin 9. Maddesinde düzenlenen düşünce, vicdan ve din özgürlüğü ile bağlantılı olarak 14. Maddenin (ayrımcılık yasağı) ihlal edilmediğine karar vermiştir.³⁵⁰

³⁴⁶ Raninen / Finlandiya Kararı, Başvuru No: 20972/92

https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Conscientious_objection_TUR.pdf e.t.:27.09.2023

³⁴⁷ Seda Yıldırım, Raninen Kararı, **Fasikül Hukuk Dergisi**, Cilt: 2, Sayı10, 2010, s. 46.

³⁴⁸ Yıldırım, s. 47.

³⁴⁹ Peters / Hollanda Kararı, Başvuru No: 22793 / 93, 30.11.1994 tarihli Komisyon Kararı.

https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Conscientious_objection_TUR.pdf e.t.:27.09.2023

³⁵⁰ Peters / Hollanda, Komisyon Kararı, p. 5-18.

3.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İctihatları

Avrupa Komisyonunu 1 Kasım 1998 tarihinden itibaren yerini Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bırakmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, birçok davada vicdani reddi incelemiş ve vicdani reddi bir hak olarak kabul etmiştir.

3.2.1. Teliatnikov / Litvanya Kararı

7 Haziran 2022'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesi uyarınca vicdani ret hakkının korunmasına ilişkin önemli bir karar vermiştir. Litvanya vatandaşı Teliatnikov'un başvuru olduğu davada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, alternatif ulusal savunma hizmetinin doğası gereği askerlik hizmetiyle bağlantılı olduğunu ve bu nedenle ayrı bir sivil hizmet olarak görülemeyeceğini tespit etmiştir.³⁵¹

Mahkemeye göre Litvanya devletinin ulusal mevzuatı gereği; Alternatif milli savunma hizmeti veren kişiler, Askere Alma Kanunu ve Yönetmelik gereği "askeri erler" olarak anılır. Yapılacak işin türü ordu tarafından belirlenir. Sivil görevlendirmenin bulunmaması halinde, milli savunma sistemi kurumlarında alternatif hizmet yapmak üzere zorunlu asker görevlendirilecektir hükmü yer alır. Alternatif milli savunma hizmeti veren kişiler, ordu tarafından kendisine tahsis edilen çalışma yerine götürülür ve askerlik hizmetindeki askerler ile aynı erzağı, yaşama odalarını (giyim hariç) paylaşır.³⁵²

Litvanya Hükümeti savunmasında, Teliatnikov'un askere çağrıldığını ve vicdani ret başvurusunun reddedildiğini ancak askeri veya alternatif savunma hizmeti yapmadığı için yargılanmadığını veya mahkûm edilmediğini dile getirmiştir. Mahkeme, mevcut davada başvuranın hiçbir zaman mahkûm edilmediğini kabul etmiş yine de başvuranın vicdani retçi statüsünün reddedilmesinin başvuru sahibinin düşünce özgürlüğü hakkına bir müdahale olarak görülebileceği yönünde içtihat belirtmiştir.³⁵³

³⁵¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Teliatnikov / Litvanya Kararı.

<https://ojs.uc.cl/index.php/bjur/article/view/51175/41759> e.t.:27.09.2023

³⁵² **War Resisters International**, AİHM'den askerlik hizmetine vicdani retle ilgili önemli karar. <https://wri-irg.org/en/story/2022/important-judgement-ecthr-relation-conscientious-objection-military-service> e.t.:27.09.2023

³⁵³ **Bitter Winter**, Yehova'nın Şahitleri ve Vicdani Ret: AİHM Litvanya'yı Kınadı. <https://bitterwinter.org/jehovahs-witnesses-and-conscientious-objection/> e.t.:27.09.2023

3.2.2. Papavasikilas / Yunanistan Kararı

Ocak 2013'te Papavasilakis, vicdani retçi olması nedeniyle zorunlu askerlik hizmeti yerine alternatif sivil hizmet yapıp yapamayacağını öğrenmek için Yunanistan devletine resmi başvuru yaptı. Talebini açıklamak için Yunan Ordusu Özel Komisyonu huzuruna çıktı, Yehova Şahidi olan annesinden aldığı din eğitiminden bahsetti, savaşın ve şiddetin her türlüünü reddettiğine değindi. Talebi, Yunan Ordusu Özel Komisyonu tarafından reddedildi. Yüksek İdare Mahkemesi'ne yaptığı itirazda başarısızlıkla sonuçlandı ve itaatsizlik nedeniyle para cezasına çarptırıldı. Para cezasına itiraz etti ve bu dava halen Midilli İdare Mahkemesi önünde derdestken yetkililer, banka hesabındaki bir miktar paraya el koydu. Bu olaylar üzerine Papavasilakis, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurdu.³⁵⁴

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararında askerlik hizmetine alternatif kamu hizmeti talebinin, yetkili komisyon üyelerinin tarafsızlığı ve bağımsızlığına ilişkin usulü güvenceler ışığında incelenmesi gerektiğini vurguladı. Mahkeme, alternatif sivil hizmet talebinin yalnızca askeri personelden oluşan bir komisyon tarafından incelenmesini Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. Maddesine aykırılık oluşturduğu kararını vermiştir.³⁵⁵

3.2.3. Adyan ve Diğerleri / Ermenistan Kararı

Artur Adyan, Garegin Avetisyan, Harutyun Khachatryan ve Vahagn Margaryan; Dört Yehova Şahidi Ermenistan vatandaşıdır. 2011'de askere alındıklarında, yerel yetkililere mektup yazarak askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddettiler. Ermenistan'da alternatif hizmetin, askeri yetkililerin kontrolü altında olması nedeniyle alternatif hizmeti de reddettiler. Ancak, askeriye hizmet etmeyen alternatif bir hizmet için hazır olduklarını belirttiler. Talepleri kabul edilmedi ve başvuranlar hapis cezasına çarptırıldı. Cezalarını çektikten sonra genel af ile serbest bırakıldılar. Daha sonra Sözleşme'nin 9. maddesi kapsamındaki haklarının ihlal edildiğini iddia ederek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurdular. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre, bu

³⁵⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Papavasikilas / Yunanistan Kararı <https://lawandreligionuk.com/2016/09/15/conscientious-objection-to-military-service-papavasilakis-v-greece/> e.t.:16.06.2023

³⁵⁵ **Law and Religion United Kingdom**, Askerlik hizmetine vicdani ret: Papavasilakis / Yunanistan Kararı İncelemesi. <https://lawandreligionuk.com/2016/09/15/conscientious-objection-to-military-service-papavasilakis-v-greece/> e.t.:16.06.2023

kişilerin hem askerlik hizmetini hem de alternatif hizmeti reddetmesi dini inançlarının bir tezahürüdür. Bu nedenle, onları hapsedmek Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 9 kapsamında korunan, inançlarını açıklama özgürlüklerinin ihlali anlamına gelmektedir. Mahkeme, Ermenistan'daki alternatif hizmetin gerçek anlamda sivil bir hizmet niteliği taşımadığını da vurgulamıştır. Ayrıca ülkede zorunlu askerlik hizmet süresinin 24 ay iken alternatif sivil hizmet süresinin 42 ay olması mahkemece, cezalandırıcı bir uygulama olarak görülmüştür. Mahkeme bu durumun demokratik toplumdaki uygulamalarla uyumsuz olduğunu belirtmiştir.³⁵⁶

3.2.4. Thlimmenos / Yunanistan Kararı

Thlimmenos v. Yunanistan davası, Mahkeme'nin vicdani ret ile ilgili dolaylı olarak karar verdiği davalardan biridir. Davada Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. Maddesi olan İnanç Özgürlüğü ile sözleşmenin 14. Maddesi olan Ayrımcılık Yasağının ihlal edildiğine karar verilmiştir. Bir Yehova Şahidi olan Thlimmenos, 1983 yılında askeri üniforma giymediği için dört yıl hapis cezasına çarptırılmış ve mahkûm edilmiştir. Thlimmenos cezasının iki yılını tamamladıktan sonra serbest bırakılmıştır.³⁵⁷

1988 yılında yeminli mali müşavirlik sınavına girmiş ve altı kişi arasında ikinci olmuştur. Yunanistan Yeminli Mali Müşavirler Enstitüsü Yürütme Kurulu, daha önce kasten işlenen bir suçtan mahkûmiyet aldığını ve Devlet Memurları Kanunu'nun 22. Maddesi gereğince kasten işlenen bir suçtan hüküm giymiş hiç kimsenin kamu hizmeti yapamayacağını belirterek yeminli mali müşavir olamayacağına karar vermiştir. Thlimmenos, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmuş ve vicdani reddi nedeniyle yetkili makamların mesleğini icra etme hakkını engellediğini belirtmiştir. Yunan hükümeti bu iddiaya itiraz etmiştir. 1997 yılında kabul edilen yeni bir yasa ile vicdani retçilere sivil hizmet hakkının tanındığını ayrıca daha önce itaatsizlikten hüküm giymiş olanların geriye dönük olarak vicdani retçi olarak tanındığını ve bu tanıma ile vicdani retçilerin askerlikle ilgili önceki suçlarının kişinin sicilinden silinebileceğini beyan etmiştir.³⁵⁸

³⁵⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Adyan ve Diğerleri / Ermenistan, Başvuru No: 75604/11. <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%22itemid%22:%22002-11715%22> e.t.:23.10.2022

³⁵⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Thlimmenos / Yunanistan Kararı. Başvuru No:34369/97, p. 3-12. <https://minorityrights.org/2000/04/06/thlimmenos-v-greece-2/> e.t.:23.10.2022

³⁵⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Thlimmenos / Yunanistan Kararı, p. 15-23.

Mahkeme, davayı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesi ve 14. maddesi kapsamında incelemiştir. Mahkemeye göre devletlerin, işlenen bazı suçlar nedeniyle bazı mesleklerin yapılmasını yasaklaması makul olabilir. Ancak Thlimmenos'un dini veya felsefi gerekçelerle askeri üniforma giymeyi reddetmesi, mesleğini icra etmesini engelleyemez. Çünkü Thlimmenos, askeri üniforma giymeyi reddettiği için zaten hapis cezasını çekmişti. Dolayısıyla Thlimmenos'un meslekten men edilmesi ikinci bir ceza anlamına geliyordu ki bu orantısız bir müdahaleydi. Sonuç olarak mahkeme sözleşmenin 9. madde ile birlikte 14. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu dava ile mahkeme, vicdani ret ile ilgili alınan mahkûmiyet kararlarının devlet memurluğu ya da özel mesleklerin yapılmasını engelleyen nitelikte olmadığını kabul etmiştir.³⁵⁹

3.2.5. Mammadov ve Diğerleri / Azerbaycan Kararı

Müşfig Faig oğlu Memmedov, Samir Asıf oğlu Hüseyinov, Farid Hasan oğlu Memmedov, Fakhraddin Ceyhun oğlu Mirzayev ve Kamran Ziyafaddin oğlu Mirzayev, sırasıyla 1983, 1984, 1987, 1993 ve 1994 doğumlu ve Bakü'de yaşayan beş Azerbaycan vatandaşıdır. Beşi de Yehova Şahidi olduklarını belirtmektedir. Askerlik hizmetine çağrılacak yaşta olan başvuranlar, yerel askeri komiserliklere veya askere alma bürolarına zorunlu askerlik hizmetinden muaf tutulmak istediklerini ve alternatif sivil hizmet yapmak istediklerini bildirmişlerdir. Hepsi Ceza Kanunu'nun 321.1 maddesi uyarınca yargılanmış ve hapis cezasına çarptırılmıştır. Hapis cezalarına yaptıkları itirazlar da reddedilmiştir.³⁶⁰

Dava, başvuranların dini gerekçelerle orduda hizmet etmeyi reddetmesiyle ilgilidir. Mahkeme, başvuranların askerlik hizmeti yapmaya yönelik itirazlarının, askerlik hizmeti yükümlülükleriyle aşılabilir bir çelişki oluşturan samimi dini inançlara dayandığını gözlemlemiştir. Mahkemeye göre düşünce, vicdan ve din özgürlüğü sözleşme anlamında demokratik toplumun temel taşlarından biridir. Bu özgürlük, diğerlerinin yanı sıra, bir dine bağlı kalma veya bağlı kalmama özgürlüğünü ve bu dini uygulayıp uygulamamaya karar verme hakkını gerektirmektedir.³⁶¹

³⁵⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Thlimmenos / Yunanistan Kararı, p. 25-27.

³⁶⁰ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ilgar Mammadov / Azerbaycan Hak İhlali Kararı.

<https://www.barobirlik.org.tr/ilgar-mammadov-azerbaycan-ihlal-karari-80693> e.t.:04.11.2023

³⁶¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ilgar Mammadov / Azerbaycan Hak İhlali Kararı, p. 9-18.

Ek olarak mahkeme, başvuranlar hakkında askerlik hizmetini yapmayı reddetmeleri nedeniyle açılan cezai kovuşturmaların ve mahkûmiyet kararlarının, bireylerin vicdani ret statüsünden yararlanabilecekleri alternatif bir hizmet sisteminin bulunmamasından kaynaklandığını gözlemlemiştir. Mahkeme Azerbaycan'da zorunlu askerlik hizmetine alternatif sivil hizmete ilişkin mevzuat eksikliğini vurgulamıştır. Azerbaycan Anayasası'nın 76. maddesi, kanaatleri aktif askerlik hizmetinin yerine getirilmesiyle bağdaşmayan kişilere, zorunlu hizmet yerine alternatif hizmet yapma yetkisi vermektedir. Mahkeme buna rağmen, alternatif hizmete ilişkin henüz bir yasanın çıkarılmadığını vurgulamıştır. Bu sebeple davada hak ihlali kararı verilmiştir.³⁶²

3.2.6. Aghanyan ve Diğerleri / Ermenistan Kararı

Dava, 22 Ermenistan vatandaşının (Bay Sergey Aghanyan ve diğer 21 kişi) Ermenistan Devleti'ne karşı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 34. maddesi uyarınca mahkemeye yaptıkları başvurulardan kaynaklanmıştır. Başvuruların benzer konularını göz önünde bulunduran Mahkeme, başvuruları tek bir kararda incelemeyi uygun bulmuştur.³⁶³

Başvuranların hepsi Yehova Şahidi olup 2012 yılında çeşitli tarihlerde hem askeri hizmeti hem de alternatif sivil hizmeti yerine getirmeyi reddetmelerinin ardından mahkûm edilmişlerdir. Başvuranlar, haklarında yürütülen ceza yargılamalarının ve hizmetten kaçma suçlarından mahkûm edilmelerinin Sözleşme'nin 9. maddesinde öngörülen haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle şikâyetçi olmuşlardır. Mahkeme, mevcut davada başvuranların askerlikten kaçma ve alternatif hizmet nedeniyle mahkûm edilmelerinin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü haklarını ihlal ettiğine karar vererek şikâyeti kabul edilebilir bulmuştur.³⁶⁴

3.2.7. Bayatyan / Ermenistan Kararı

Vahan Bayatyan, Yehova Şahidi olan bir Ermenistan vatandaşıdır. Dostlar Cemiyeti tarafından 1999 yılında henüz 16 yaşındayken vaftiz edilmiştir. Kanun gereği 2000

³⁶² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Ilgar Mammadov / Azerbaycan Hak İhlali Kararı, p. 18-25.

³⁶³ Aghanyan ve Diğerleri / Ermenistan Kararı, No. 58070/12, AIHM Birinci Bölüm Komitesi, 5 Aralık 2019 tarihli kararı. <https://www.lawpluralism.unimib.it/en/oggetti/217-aghanyan-and-others-v-armenia-nos-58070-12-and-21-others-e-ct-hr-first-section-committee-5-december-2019> e.t.:17.11.2022

³⁶⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Aghanyan ve Diğerleri / Ermenistan Kararı, p. 1-5. <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-205830> e.t.:17.11.2022

yılında askerlik hizmeti için kayıt yaptırmış, 2001 yılında ise askere alınmak için kendisine celb gönderilmiştir. 2001 yılında Cumhuriyet Başsavcısına, Ermenistan Askeri Komiserine ve İnsan Hakları Ulusal Meclis Komisyonu'na mektup göndererek içtenlikle bağlı olduğu dini inançları gereği vicdani kanaatine göre askerlik hizmetine karşı olduğunu ve alternatif sivil hizmet yapmak istediğini belirtmiştir. Mektuptan kısa süre sonra 4 Mayıs tarihinde bir askeri yetkili ev adresine gelerek annesini sorgulamış, bunun üzerine Bayatyan evden gizlice kaçmıştır. 29 Mayıs 2001 yılında Millet Meclisi Devlet ve Hukuk İşleri Komisyonu, Bayatyan'ın gönderdiği mektubu cevaplayarak, ülkede Alternatif Hizmet Yasası bulunmadığından Ermenistan ordusunda görev yapmanın bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir.³⁶⁵

Bayatyan, askeri görev yapmayı reddettiği için cezalandırıldığını iddia ederek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmuştur. Başvuru AİHM 3. Dairesi tarafından incelenmiş ve 9. maddenin ihlal edilmediğine karar verilmiştir. Başvuru sahibi davanın Büyük Daire'ye havale edilmesini talep etmiş ve bu talep Büyük Daire tarafından kabul edilmiştir. Büyük Daire, zorunlu askerlik hizmetinin düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü ihlal ettiğine karar vermiştir. Zorunlu askerlik; düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne orantısız bir müdahale olarak görülmüştür.³⁶⁶

Mahkeme, gelecekteki davalara ışık tutacak bazı önemli ayrıntıların altını çizmiştir. Her şeyden önce Mahkeme, Avrupa Konseyi'ne üye devletlerin büyük çoğunluğunun vicdani ret hakkını tanıdığını belirtmiş ancak sadece iki üyenin vicdani ret kavramını iç hukukuna dâhil etmediği üzerinde durmuştur. Bu iki üyeden biri olan Azerbaycan vicdani ret hakkını tanımıştır ancak vicdani ret yasası henüz kabul edilmemiştir. Diğer üye devlet ise vicdani ret hakkını hiç tanımayan Türkiye'dir. Birçok ülkede dini inançların yanı sıra dini olmayan inançlar nedeniyle de vicdani ret geçerli kabul edilmektedir.³⁶⁷

Mahkemeye göre; Avrupa Konseyi, birliğe üye olmak için üç yıl içinde alternatif hizmetlere ilişkin bir yasanın kabul edilmesi gerektiğini ve bu konuda bazı yükümlülükleri yerine getirme zorunluluğu olduğunu Ermenistan hükümetine bildirmiş, Ermenistan Hükümeti de bu koşulları kabul etmiştir. Buna rağmen yıllar geçmesine rağmen alternatif sivil hizmet yasası çıkarmayarak vicdani retçileri cezalandırmak

³⁶⁵ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bayatyan / Ermenistan Kararı, p. 5-7.

³⁶⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bayatyan / Ermenistan Kararı, p. 8-15.

³⁶⁷ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Bayatyan / Ermenistan Kararı, p. 17-29.

kabul edilemez. Mahkeme, Sözleşmenin yaşayan belge olduğunu, bugünün koşulları ve demokratik ilerlemeler doğrultusunda baskın görüşlere uygun olarak yorumlanması gerektiği hususunu yinelemiştir. Ayrıca başvuranın askeri hizmet görevine başlamamasını, dini inancını açıkça göstermek olarak kabul etmiştir. Mahkemeye göre, askerlikten kaçma sebebiyle verilen mahkûmiyet kararı, sözleşmenin 9. Maddesinde garanti altına alınan dini inanç özgürlüğüne yapılan bir müdahaledir.³⁶⁸

Bu dava Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin, vicdani ret başvurusunu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmenin 9. Maddesi açısından incelediği ilk davadır. Bu davadan önce komisyon ve mahkeme, bir dizi kararla sözleşmenin 9. maddesini vicdani retçilere uygulamayı reddetmişti. Özellikle komisyon, vicdani ret başvurularını sözleşmenin 4. Maddesinin de düzenlenen “zorla çalıştırma veya zorunlu çalışma” kavramı çerçevesinde değerlendirmekte ve bu değerlendirme sonucunda karar vermekteydi. Bu durum, vicdani ret hakkını ne tanıyor ne de dışlıyordu. Bu sebeple Bayatyan Davası, vicdani ret konusunda tarihi bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu davayla birlikte Mahkeme, 9. Madde'yi açıkça vicdani ret davalarını değerlendirmek için kullanmaya başlamıştır. Karar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarihinde bir ilk teşkil etmektedir. İlk defa bir ülke, vicdani retle ilgili bir davada 9. maddeden mahkûm edilmiştir.³⁶⁹

3.2.8. Kanatlı / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kararı

Başvuran Murat Kanatlı, 1973 yılında doğmuştur. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti şehri olan Lefkoşa'da ikamet etmektedir. Başvuran, Avrupa Vicdani Retçiler Bürosu (European Bureau for Conscientious Objection - EBCO) Kıbrıs Temsilciliği ve EBCO Yönlendirme Komitesi Üyeliği görevlerinde bulunmuştur.³⁷⁰

Murat Kanatlı, 20 Aralık 2005 tarihinde Kıbrıs Türk güvenlik güçleri komutasında bir yıllık zorunlu askerlik hizmetini yapmıştır. Ancak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti mevzuatında yer alan 17/1980 Sayılı Seferberlik Hakkında Kanun kapsamında her erkek vatandaşın yılda 1 gün askerlik yapma yükümlülüğü devam etmektedir. Murat

³⁶⁸ **Sivil Toplum Geliştirme Merkezi**, AIHM'den tarihi 9. madde kararı.

<https://www.stgm.org.tr/aihm-den-tarihi-9-madde-karari> e.t.:01.09.2022

³⁶⁹ **Bianet**, AIHM'den tarihi 9. madde kararı. <https://bianet.org/haber/aihm-den-tarihi-9-madde-karari-131312> e.t.:01:10:2022

³⁷⁰ Murat Kanatlı / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kararı, Başvuru No: 18382/15. <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22fulltext%22:%5B%22murat%20kanatli%20C4%B1%22%5D%22%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%22CHAMBER%22%5D%22itemid%22:%5B%22001-231540%22%5D%7D> e.t.: 18.04.2024

Kanatlı; 1 Kasım 2006, 31 Ekim 2007 ve 5 Kasım 2008 tarihlerinde Dikmen lojistik destek Komutanlığı'nda 1 günlük askerlik yükümlülüğünü yerine getirmiştir. Ancak 4 Kasım 2009'da yapması gereken 1 günlük askerlik hizmetini reddetmiştir.³⁷¹

17/1980 Sayılı Seferberlik Hakkında Kanun uyarınca Murat Kanatlı, para cezasına çarptırılmıştır. Para cezasını ödememesi üzerine 6 Nisan 2011 tarihinde savcılık, Seferberlik Kanununa uymayı reddettiği gerekçesiyle hakkında soruşturma başlatmış akabinde kovuşturma evresine geçilmiştir.³⁷²

Murat Kanatlı, 24 Kasım 2011 tarihinde mahkemeye giderek ifade vermiştir. Pasifist ve anti-militarist inançları nedeniyle 1 günlük askeri hizmeti yerine getirmeyi bilerek reddettiğini ilan etmiş, vicdani ret hakkı ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Alternatif sivil hizmet vermeye hazır olduğunu, Kıbrıs'ın iki yakası arasındaki anlaşmazlıklara barışçıl bir çözüm arayışı gibi birçok pasifist gösteriye katıldığını belirtmiştir. Murat Kanatlı, askerlik hizmetinin zorunlu niteliğine itiraz etmiş ve alternatif hizmetin bulunmamasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı olduğunu savunarak Seferberlik Kanunu'nun ilgili maddelerinin Anayasa Mahkemesi tarafından anayasaya uygunluğunun incelenmesini talep etmiştir. Mahkeme talebi kabul ederek dosyayı Anayasa Mahkemesine göndermiştir.³⁷³

Anayasa Mahkemesi, 10 Ekim 2013 tarihli bir kararla Seferberlik Kanununun ilgili hükümlerinin Anayasaya uygun olduğuna karar vermiştir. Mahkeme, silahlı kuvvetlerde zorunlu askerlik hizmetini öngören 59/2000 Sayılı Askerlik Kanununda askerlik hizmetinin yerine geçebilecek alternatif hizmet tesis eden bir maddenin bulunmadığını belirtmiştir. Anayasa Mahkemesine göre; itiraz edilen Seferberlik Kanunu hükümleri ile Anayasa arasında bir çelişki yoktur, bu sebeple itiraz edilen yasal hükümler anayasaya aykırı değildir.³⁷⁴

Anayasa Mahkemesi kararı sonrasında ceza kovuşturması devam etmiştir. Mahkeme vicdani retçi Murat Kanatlı'ya daha önce 1 yıllık zorunlu askerlik hizmetini yerine getirmesine rağmen yılda 1 günlük askeri hizmeti neden reddettiği ile ilgili sorular sormuştur. Murat Kanatlı bu soruyu şu şekilde cevaplamıştır:³⁷⁵

“İnsan doğası değişiyor ve gelişiyor. Bu bir süreçtir... Kuruluşundan sonra Avrupa Vicdani Retçiler Bürosu ile bir ilişkiye girdik.

³⁷¹ Murat Kanatlı / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kararı, p. 4.

³⁷² Murat Kanatlı / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kararı, p. 6.

³⁷³ Murat Kanatlı / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kararı, p. 7.

³⁷⁴ Murat Kanatlı / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kararı, p. 9.

³⁷⁵ Murat Kanatlı / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kararı, p. 12.

Vicdani reddin bir hak olduğunu ve bu hakkın tanınmamasının sadece Kuzey Kıbrıs'ta olduğunu öğrendim. 15 Mayıs 2009'da Avrupa Vicdani Retçiler Bürosu yönlendirme komitesine seçildim. BEOC üyesi iken 1 yıllık zorunlu askerlik görevimi yaptım. BEOC üyesi iken askeri üniforma giymek hayatımda bir çelişki oluşturdu...”

Kovuşturmayı yürüten mahkeme, Murat Kanatlı'nın daha önce zorunlu askerlik hizmetini yerine getirdiğini bu sebeple vicdani retçi olduğu konusunda içten ve samimi bir kanat oluşturmadığını, orduda hizmet etme yükümlülüğü ile vicdani veya dini veya başka nitelikteki samimi ve derin inançları arasındaki ciddi ve aşılmaz bir çatışma olmadığını değerlendirmiştir. Mahkeme, Murat Kanatlı'nın geçmişte zorunlu askerlik hizmetini ve yedek hizmetlerini tamamlamış olduğunu belirtmiştir. Mahkeme ilgili kişinin siyasi amaç güderek yılda 1 günlük yedek hizmeti yerine getirmediği kanaati oluştuğunu belirtmiş, Murat Kanatlı'nın vicdani retçi olarak nitelendirilemeyeceği sonucuna varmıştır.³⁷⁶

Murat Kanatlı, 26 Şubat 2014 tarihinde temyiz başvurusunda bulunmuştur. 9 Ekim 2014 tarihinde Temyiz Mahkemesi itirazı reddetmiş ve para cezası kesin olarak onanmıştır. Kesinleşen para cezasını ödemeyi reddeden Murat Kanatlı, on günlük hapis cezasına çarptırılmıştır.³⁷⁷

Murat Kanatlı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmuştur. Mahkemede savunma yapan KKTC vekili, başvuranın vicdani retçi olduğunu kanıtlayamadığını ve dolayısıyla 9. maddenin ihlal edildiğine ilişkin şikâyetin Sözleşme hükümleriyle kişi bakımından bağdaşmadığını ileri sürmüştür. Başvuranın kendi adına değil bir nevi tüm vicdani retçiler adına şikâyette bulunmaya çalıştığını belirtmiştir.³⁷⁸

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, askerlik hizmetine karşı çıkmanın, askerlik hizmeti yükümlülüğü ile kişinin vicdani veya dini veya başka türden samimi ve derin inançları arasındaki ciddi ve aşılmaz bir çatışmadan kaynaklanması nedeniyle Sözleşme'nin 9. maddesindeki güvencelerin uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Mahkemeye göre başvuran Avrupa Vicdani Ret Bürosunda uzun zamandır aktif görevler almaktadır, bu sebeple başvuranın vicdani ret hakkı isteği samimi bir istektir. Başvuranın vicdani ret savunucusu olarak yaptığı eylemlilik, ciddiyet ve tutarlılık arz eder. Hükümetin siyasi amaç güdümlere yapılan bir başvuru olduğu iddiası mahkemece yersiz bulunmuştur.³⁷⁹

³⁷⁶ Murat Kanatlı / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kararı, p. 13.

³⁷⁷ Murat Kanatlı / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kararı, p. 17.

³⁷⁸ Murat Kanatlı / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kararı, p. 28.

³⁷⁹ Murat Kanatlı / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kararı, p. 33.

Mahkeme, Seferberlik Kanunu nedeniyle yılda 1 gün süren zorunlu askerliğin mevzuat gereğince yılda 30 gün süreye yayılması muhtemel olan bir hizmet olduğu değerlendirilmesinde bulunmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. maddesi düşünce ve vicdan özgürlüğüne veya bunları benimseme özgürlüğüne herhangi bir kısıtlama getirilmesine izin vermez. İç hukuk düzeninde, başvuruların yararlanmasını sağlayacak etkili ve erişilebilir bir alternatif sivil hizmetin bulunmaması nedeniyle başvuru hakkında oybirliği ile ihlal kararı vermiştir.³⁸⁰

3.3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye Başvuruları

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bir yargı organı olup Avrupa Konseyince kurulmuştur. Mahkeme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesince koruma altına alınan hakların ihlal edilmesi halinde, bireylerin ve devletlerin bazı prosedürleri takip ederek başvurabileceği uluslararası bir yargı organıdır. Türkiye'nin de dâhil olduğu 46 Avrupa Konseyi üyesinin tamamı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yargılama yetkisini tanımıştır.³⁸¹

3.3.1. Ülke / Türkiye Başvurusu

Osman Murat Ülke, İzmir Savaş Karşıtları Derneği üyesidir ve 1994'ten 1998'e kadar bu derneğin başkanlığını yapmıştır. 1995 yılında zorunlu askerlik hizmeti için çağrıldığında pasifist olması sebebiyle askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddetmiştir, vicdani reddini bir basın toplantısıyla kamuoyuna açıklamıştır. Kamuoyu açıklaması sonrası Türk Ceza Kanunu'nun 155. maddesi uyarınca, askere alınanları kışkırtmak suçlamasıyla tutuklanmıştır. Ayrıca askerlik hizmetinden kaçma suçu nedeniyle de yargılanmış ve 6 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Askeri birliğine gönderilen Osman Murat Ülke, askeri üniforma giymeyi ve emirleri yerine getirmeyi reddettiği için kendisine ısrarlı emre itaatsizlik suçundan 5 ay hapis cezası verilmiştir. Bu itaatsizlik ve ceza davası döngüsü birçok kez tekrarlanmıştır. Osman Murat Ülke, vicdani reddini açıkladığı için onlarca soruşturma ve kovuşturma geçirmiş, çeşitli zaman dilimlerinde

³⁸⁰ Murat Kanatlı / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kararı, p. 52.

³⁸¹ Faruk Bilir, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yapısı ve 14 Nolu Protokol, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2006 Sayısı, s. 136.

toplam 701 gün hapis yatmıştır. Osman Murat Ülke, bu kovuşturmalar ve cezalar nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmuştur.³⁸²

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin 161. Genel Yorumuna atıfta bulunarak, vicdani retçilerin askerlik hizmeti için belirli periyotlarda yinelenen emre itaat etmemeleri nedeniyle tekrarlanan cezalandırmaları, aynı suçtan dolayı birden fazla cezalandırma anlamına geleceğini belirtmiştir. Bu durum bir kişinin bir fiilden dolayı bir kez yargılanması gerektiği ilkesine (ne bis in idem) aykırı olacaktır. Mahkeme, Ülke'nin uzun kovuşturma süreçlerine tabi tutulmasına ve kovuşturma süreçlerinden hapis cezaları almasına rağmen söz konusu cezalandırmaların başvuruca zorunlu hizmetinden muaf tutmadığını vurgulamıştır. Mahkemeye göre Osman Murat Ülke, üniforma giymeyi reddetmesi nedeniyle sekiz kez hapis cezası almıştır. Hapis cezalarını tamamladıktan sonra her seferinde birliğine teslim edilmiş, kısır bir döngü şeklinde teslim edilen birlikte de askerlik hizmetini yapmayı reddetmesi üzerine tekrar cezaevine girmiştir. Osman Murat Ülke, askerlik hizmetini yapmayı kabul etmemesi sebebiyle hayatı boyunca cezaevine girme riski ile yaşamak zorunda kalmıştır.³⁸³

Osman Murat Ülke, "sivil ölüm" olarak tabir edilebilecek bir yaşamı sürmeye zorlanmış ve bunu kabul etmek zorunda bırakılmıştır. Bu demokratik bir toplumdaki cezalandırma rejimine aykırıdır. Mahkeme, olayların ciddi anlamda süreklilik arz ettiğini belirterek ard arda yapılan soruşturma ve kovuşturmaların aşağılayıcı muamele olduğunu belirtmiş, başvuru hakkında kabul edilebilirlik kararı vermiştir.³⁸⁴

3.3.2 Erçep / Türkiye Başvurusu

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Yunus Erçep, İstanbul'da yaşamaktadır. Başvuran, 13 yaşındayken kilise tarafından vaftiz edilmiştir, Yehova şahididir. Başvuru evrağında İncil'e inandığını, Hz. İsa'nın "Artık savaş yapılmayacaktır" kuralına uyduğunu ve bu sebeple askerlik görevini yapamayacağını bildirmiştir. 1998 senesinin Mart ayındaki celp döneminde Şişli askerlik şubesine giderek Rize'de askerlik şube müdürlüğüne başvurmadığını söylemiştir. Rize Askeri Mahkemesi Hâkimi, ilgilinin

³⁸² Osman Murat Ülke/Türkiye Kararı. <https://hudoc.echr.coe.int/> e.t.:17.11.2022

³⁸³ Osman Murat Ülke/Türkiye Kararı, p. 3-10.

³⁸⁴ Osman Murat Ülke/Türkiye Kararı, p. 12.

askerlik şubesine kendisinin başvurması ve akabinde 35.000 TL idari para cezası ödemiş olması nedeniyle dava hakkında takipsizlik kararı vermiştir.³⁸⁵

1999 yılının Mart ayındaki celp döneminde yine Şişli askerlik şube müdürlüğüne giderek Rize’de bulunan askerlik şube müdürlüğüne gitmediğini süresi geçmiş olsa da bildirmiştir. Rize Askeri Mahkemesi Hakimi, Şişli askerlik bürosuna geç gitmesinden dolayı bakaya kaçağı olması nedeniyle 3 yıl hapis cezasına hükmetmiş, ceza 45.000 TL idari para cezasına çevrilmiştir. 2000 yılının Mart ayında celp döneminde yine askere gitmemiş, yine mahkeme karşısına çıkmıştır. Bu sefer Rize Askeri Mahkemesi, suç oluşturucu unsurların bir araya gelmediği gerekçesiyle suçsuz olduğuna karar vermiştir. 2000 yılının Temmuz ayında celp döneminde Şişli askerlik bürosuna gitmiş ve vicdani sebeplerden ötürü askerlik hizmetini yapmayacağını söylemiştir.³⁸⁶

Rize Askeri Mahkemesi, celp çağrısına uymaması nedeniyle 2 ay 15 gün hapis cezasına hükmetmiştir. 10 Temmuz 2002 tarihinde, akli dengesinin yerinde olup olmadığını tespit etmek amacıyla bir askeri hastanede 2 gün tutulmuş, psikiyatristler kişinin akli durumu yerindedir raporu vermiştir. 26 Ekim 2002 tarihinde Rize Askeri Mahkemesi, bakaya kalma suçunu işlediği gerekçesiyle 2 ay 15 gün hapis cezası vermiştir. Bu ceza yine idari para cezasına dönüştürülmüştür. 25 Ağustos 2003 tarihinde akli dengesinin yerinde olup olmadığını belirlenmesi için tekrar bir askeri hastanede 11 gün boyunca gözetim altına alınmıştır.³⁸⁷

18 Aralık 2003 tarihinde Rize Askeri Mahkemesi, bakaya kalması nedeniyle para cezası vermiş, bu ceza Askeri Yargıtay tarafından onaylanmıştır. Yine 2003 tarihinde Rize Askeri Mahkemesi, bakaya kalma suçundan dolayı 2 ay 15 gün hapis cezası vermiştir. Bu karar Askeri Yargıtay tarafından onaylanmıştır. 2005 yılında hapis cezasını çekmek için infaz evine götürülmüş, 5 ay sonra şartlı olarak tahliye edilmiştir. Sonuç olarak Yunus Erçep, vicdani reddi nedeniyle birçok kez hapis cezası almış ve cezaevine girmiştir. 1998 yılından bu yana 25’ten fazla kovuşturma geçirmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yaptığı başvuru sırasında da çoğu davası devam etmektedir.³⁸⁸

³⁸⁵ Yusuf Erçep /Türkiye Kararı, p. 4-13. <https://hudoc.echr.coe.int> e.t.:17.12.2022

³⁸⁶ Yusuf Erçep /Türkiye Kararı, p. 14-15.

³⁸⁷ Yusuf Erçep /Türkiye Kararı, p.16-18.

³⁸⁸ Yusuf Erçep /Türkiye Kararı, p. 20-21.

Türkiye’de askeri hizmete uygundur raporu verilen tüm erkek vatandaşlar Anayasa’nın 72. maddesi ve askeri mevzuat uyarınca askerlik görevini yapmak zorundadır. Türkiye’de alternatif sivil kamu hizmeti de olmadığından vicdani retçilerin askere gitmemekten başka seçeneği yoktur. Türkiye Hükümetince sürdürülen pek çok cezai kovuşturma ve soruşturmanın ardından verilen mahkûmiyetler ve bu soruşturma-kovuşturma-ceza durumunun her celp dönemi için tekrar etmesi “sivil ölüm” olarak tabir edilebilecek bir yaşamı teşkil etmektedir. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Osman Murat Ülke kararında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 3 uyarınca demokratik bir hukuk devletinde bu durumun cezalandırma rejimine aykırı olduğu kanısına varmıştır.³⁸⁹

Ayrıca AİHM, zorunlu askerlik hizmetinin var olduğu Avrupa Konseyi’ne üye ülkelerin büyük kısmının kişisel inançları nedeniyle vicdani reddini açıklayanlar için bir çözüm yolu sunmak amacıyla alternatif sivil kamu hizmeti seçeneğini ortaya koyduğunu ancak Türkiye’nin bu konuda hala herhangi bir çalışma yapmadığını vurgulamıştır. Yehova Şahidi Yusuf Erçep, askerlik konusunda bir çıkar gütmeyeceğini, samimi dini inançlarına dayanarak askerlik hizmetinden muaf tutulmak istediğini söylemiştir. AİHM, Yusuf Erçep’in başvurusunu sağlam ve ikna edici bulmuş, samimi dini inancı nedeniyle başvuru yapıldığı konusunda herhangi bir şüphe duymamıştır. Ayrıca Mahkeme, Yusuf Erçep’in alternatif sivil kamu hizmeti yapmak için her zaman hazır olduğunu da vurgulamıştır. Oysaki başvurusuna alternatif sivil kamu hizmeti yapma olanağı verilmemiş, üstelik hapis cezasına karar verilmiştir.³⁹⁰ Yukarıda açıklanan gerekçelere dayanarak AİHM, başvurunun kabul edilebilir olduğuna AİHS’nin 3. maddesinin ihlal edildiğine oybirliği ile karar vermiştir.³⁹¹

3.3.3. Aydemir / Türkiye Başvurusu

Enver Aydemir, 1977 doğumlu olup İstanbul’da ikamet etmektedir. Aydemir, 2007 yılında askeri birliğine katıldıktan sonra asker altındayken vicdani reddini ilan etmiş ve dini inancı nedeniyle askerlik yapmayacağını bildirmiştir. Aydemir askerlik görevini yapması için Bilecik Jandarma Komutanlığına götürülmüş, burada askeri üniformayı

³⁸⁹ Yusuf Erçep /Türkiye Kararı, p. 23-28.

³⁹⁰ Yusuf Erçep /Türkiye Kararı, p. 29-31.

³⁹¹ Yusuf Erçep /Türkiye Kararı, p. 32.

giymeyi reddetmiştir. Bu olayın üzerine 31 Temmuz 2007 tarihinde tutuklanmıştır. İddianameye göre Enver Aydemir şu açıklamayı yapmıştır:³⁹²

"Buraya zorla getirildim. Laiklik ilkesine göre yönetilen Türkiye Cumhuriyeti'ne ait askeri üniformayı giymeyi reddediyorum. Ben şahsen, şeriatı savunuyorum."

Serbest bırakılmasının ardından askeri birliğe dönmesi gerekirken evine dönmüştür. Gerçekleştirilen kimlik kontrolü sırasında asker kaçağı olması nedeniyle gözaltına alınmış, 24 Aralık tarihinde tutuklanarak Maltepe Askeri Cezaevine götürülmüştür. Enver Aydemir'in anlatımına göre 24 Aralık gecesini cezaevi gardiyanları kendisini tehdit ve darp etmiş, 25 Aralık günü ise cezaevi komutanının talimatı üzerine beş veya altı asker tarafından askeri üniforma giymeye zorlanmış ve üniforma giymeyi reddettiği gerekçesiyle çeşitli kötü muamelelere maruz kalmıştır. Bu olay üzerine Enver Aydemir avukatıyla görüşmüş, kıyafetlerini çıkarmaya zorlanması ve şiddete maruz kalması nedeniyle açlık grevine girdiğini bildirmiştir. Enver Aydemir, avukatıyla yaptığı görüşmede sağ gözündeki morluğun cezaevi gardiyanlarının uyguladığı şiddet nedeniyle oluştuğunu söylemiş, bu beyan avukat tarafından bir kâğıda not alınmış ve not Enver Aydemir ile avukatı tarafından imzalanmıştır.³⁹³

Olaydan sonra Eskişehir Asker Hastanesi Psikiyatri Kliniğine yatırılmış, yapılan muayene sonucunda askerliğe elverişli olduğu ve cezai ehliyetinin bulunduğu raporu verilmiştir. Hastane raporu sonucunda Askeri Mahkeme, 24 ve 27 Temmuz tarihlerinde üniformayı giymeyi reddetmesi nedeniyle Enver Aydemir'e her itaatsizlik eylemi için 2 ay 15 gün hapis cezası vermiştir. Ayrıca kararda dini inançlar nedeniyle zorunlu askerlik hizmetinden muaf tutulmanın Anayasa'nın 10. maddesi gereğince kanun önünde eşitlik ilkesine aykırı düştüğü belirtilmiştir. Verilen hapis cezalarından sonra Enver Aydemir hakkında 6 Ekim 2007 ve 24 Aralık 2009 tarihleri arasındaki firar suçlaması nedeniyle başka kovuşturmalar da yapılmıştır. Enver Aydemir bu davalarda askerlik yerine alternatif kamu hizmeti yapabileceğini, Türkiye'de alternatif kamu hizmeti seçeneğinin olmamasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı olduğunu belirtmiştir. Askeri Mahkeme, yargılama sonunda firar nedeniyle 10 ay hapis cezası vermiştir. Enver Aydemir, bu olayların üzerine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine

³⁹² Enver Aydemir/Türkiye Kararı, Başvuru No.26012/116, p. 2-7.

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-169942%22%7D> e.t.:17.12.2022

³⁹³ Enver Aydemir/Türkiye Kararı, p. 8-12.

başvurmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Enver Aydemir'in 24 ve 25 Aralık 2009 tarihleri arasında Maltepe Cezaevinde tutuklu kaldığı sırada gördüğü şiddetin, fiziksel ve ahlâki direnci kırmak için yapıldığına kanaat getirmiştir. Mahkemeye göre kişi hakkında birden fazla ceza soruşturması ve kovuşturması yürütülmesi ve bunların akabinde mahkûmiyet kararlarının verilmesi, kişinin fikri kişiliğini baskı altına alacak niteliktedir.³⁹⁴

Mahkeme, Sözleşme'nin 9. maddesinin ihlal edildiğine dair baktığı davalardan Bayatyan/Ermenistan, Erçep/Türkiye, Demirtaş/Türkiye, Buldu ve diğerleri/Türkiye kararlarının dini bir grup olan ve bu sebeple askerliğe karşı çıkan Yehova Şahitleri ile ilgili olduğunu ve Enver Aydemir'in başvurusunun bu davalar ile benzerlik göstermediğini belirtmiştir. Mahkemeye göre bu dava Savda/Türkiye ve Tarhan/Türkiye davaları ile benzerlik göstermektedir. Savda ve Tarhan davalarında verilen kararlara rağmen hükümet zorunlu askerlik hizmetini yapmayanları cezalandırmaya devam etmiştir. Mahkeme, laiklik ilkesine göre yönetilen Türkiye Cumhuriyeti için askerlik hizmeti yapmak istemediğini belirten Aydemir'in inancını dikkate almıştır ancak mahkemeye göre her görüş veya inanç Sözleşme'nin 9. maddesinin 1. fıkrası kapsamına girmez. Sözleşme'nin 9. maddesinin 1. Fıkrası vicdan ile gerekçelendirilen her türlü eylemi kapsamamaktadır. Dolayısıyla Aydemir'in itirazının Sözleşme'nin 9. maddesinin uygulanmasına yol açacak nitelikte olmadığına kanaat getirmiştir. Enver Aydemir'in başvurusu Sözleşme'nin 3. maddesi olan kötü muamele yasağı uyarınca mahkeme tarafından kabul edilebilir bulunmuş, kendisine 15.000 Euro tazminat ödenmesine karar verilmiştir.³⁹⁵

3.3.4. Buldu ve Diğerleri / Türkiye Başvurusu

Dört Yehova Şahidi; Çağlar Buldu, Barış Görmez, Ersin Ölgün ve Nevzat Umdu 2008 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmuş, vicdani retçi statüsü kazanma çabaları sırasında karşılaştıkları ceza ve muameleden şikâyetçi olmuşlardır. Mahkeme, Ülke davasındaki sivil ölüm durumunun bu dava içinde geçerli olduğunu vurgulamış; tekrarlanan kovuşturmaları aşağılayıcı, ağır cezaları ise insanlık dışı olarak nitelmiştir. Mahkeme, Sözleşmenin 9. Maddesince inanç özgürlüğünün koruma altında

³⁹⁴ Enver Aydemir/Türkiye Kararı, p.13-19.

³⁹⁵ Enver Aydemir/Türkiye Kararı, p. 24.

olduğuna vurgu yaparak hak ihlali kararı vermiştir. Türkiye’de zorunlu askerliğe karşı bir alternatif sivil hizmet seçeneğinin olmaması ve bu sorunu çözmek için Türkiye devletinin henüz bir karar almayıp çalışma dahi yapmaması demokratik toplumun gereklilikleri ile bağdaşmayan bir tutum olarak görülmüş ve eleştiri konusu olmuştur.

396

3.3.5. Baydar / Türkiye Başvurusu

Başvuran Çağatay Baydar, 1983 doğumlu bir Türk vatandaşıdır ve Kocaeli’nde yaşamaktadır. 1 Ocak 2002 tarihinde askere alınmak için uygun hale gelmiş ve yetkili makamlarca celp gönderilmiştir. Akabinde 1 Aralık 2003 tarihinde askerlik için orduya katılmış, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetindeki bir askeri kışlaya gönderilmiştir. 25 Mart 2004 tarihinde sağlık nedenlerinden dolayı izin verilmiş ancak izni bitmesine rağmen kışlaya dönmemiştir. 25 Ocak 2011 tarihinde, KKTC Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı Askeri Mahkemesi, iznin kötüye kullanılması nedeniyle tutuklama emri çıkarmıştır. Çağatay Baydar, 16 Ağustos 2011 tarihinde Gölcük’te polis tarafından yakalanmış ve ifade vermek üzere savcılığa götürülmüştür. İfadesinde ailevi ve maddi nedenlerden dolayı izninin ardından kışlaya dönmediğini belirtmiştir. Annesinin kalp rahatsızlığı nedeniyle hastaneye kaldırıldığını ve tedavi masraflarını karşılamak için çalışması gerektiğini söylemiştir. 17 Ağustos 2011 tarihinde, askerlik hizmetini tamamlamak üzere Denizli’deki askeri kışlaya gitmiştir. KKTC Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı Askeri Mahkemesi, ifadesinin alınması için Denizli Asliye Ceza Mahkemesi’ne bir talep yazısı göndermiştir. Çağatay Baydar, Denizli Ağır Ceza Mahkemesi önünde ifade vererek maddi durumunun kötü olması ve annesinin hastalığı nedeniyle kışlaya geri dönmediğini ve bu eyleminin kasıtlı olmadığını zaruriyet hali olduğunu söylemiştir.³⁹⁷

22 Kasım 2011 tarihinde KKTC Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı Askeri Mahkemesi, izninin ardından birliğine dönmek için geçerli mazeret sunmadığını ve annesinin hastalığını kanıtlamak için sunulan sağlık raporlarının 2010 ve 2011 tarihli olduğunu belirterek Askeri Ceza Kanununa göre izni kötüye kullanma suçundan

³⁹⁶ Çağlar Buldu ve Diğerleri/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye Kararı. Başvuru No: 14017/08. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-150921> e.t.:07.12.2022

³⁹⁷ Çağatay Baydar/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye Kararı. Başvuru No: 25632/13. <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-184882> e.t.:27.11.2022

Çağatay Baydar'a 10 ay hapis cezası vermiştir. Çağatay Baydar, Sözleşme'nin 9. maddesi uyarınca Türkiye'de vicdani ret hakkının bulunmaması sebebiyle askerlik hizmetine karşı olmasına rağmen zorunlu askerlik hizmetini yerine getirmek durumunda kaldığını belirterek Avrupa İnsan Haklar Mahkemesine başvurmuştur. Dini görüşlerinin yanı sıra vicdanının da insanların öldürülmesini veya insanların nasıl öldürüleceğinin öğretilmesini kabul etmediğini ileri sürmüştür.³⁹⁸

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde yapılan duruşmada hükümet, başvuranın iddialarını ulusal düzeyde dile getirmediğini, ne askere alım prosedürünün idari aşamasında ne de müteakip soruşturma ve kovuşturmada vicdani retçi olduğunu söylemediğini, 22 Kasım 2011 tarihli mahkeme kararına itiraz etmediğini, iç hukuk yollarını tüketmediğini, vicdani retçi olması nedeniyle askerlik hizmetine karşı olduğuna ilişkin iddialarının güçlü ve ikna edici olmadığını ileri sürmüştür. Bu nedenle, Sözleşme'nin 9. maddesi ile korunan haklarına herhangi bir müdahalede bulunulmadığını ve başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğunu belirtmiştir. Çağatay Baydar, askerlik hizmetine karşı vicdani reddin Türkiye'de tanınmadığını ve vicdani retçi olduğunu beyan etmiş olsaydı daha fazla cezai yaptırıma maruz kalacağını ileri sürmüştür. Bu bağlamda, Ülke/Türkiye ve Erçep/Türkiye davalarına atıfta bulunarak 22 Kasım 2011 tarihli karara karşı temyiz başvurusunda bulunmasının da boş çaba olacağını ifade etmiş, Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvurunun 29 Ağustos 2013 tarihinde reddedildiğini Mahkeme'ye bildirmiştir.³⁹⁹

Mahkeme, orduda hizmet etme zorunluluğu ile kişinin vicdanı arasında ciddi ve aşılmaz bir çatışma olması halinde, sözleşmenin 9. maddesinin güvencelerinden yararlanmak için yeterli anlamlılık, ciddilik, tutarlılık ve öneme sahip bir inanç veya kanaat oluşturması gerektiği kanaatindedir. Askerlik hizmetine itirazın ilgili hüküm kapsamında ele alınıp alınamayacağı her davanın özel şartları ile somut olarak değerlendirilmelidir. Mahkeme, somut olayda Çağatay Baydar'ın dini inancı ile ilgili nedenlerden dolayı askerlik hizmetine karşı çıktığını ancak ne ilgili askeri makamlar önünde ne de takip eden ceza yargılamaları sırasında vicdani ve dini inançlarıyla ilgili nedenlerden dolayı zorunlu askerlik hizmetine karşı olduğu iddiasını dile getirmediğini gözlemlemiştir. Hatta mahkeme, başvuranın yerel mahkemeler önünde maddi

³⁹⁸ Çağatay Baydar / Türkiye Kararı, p. 7-12.

³⁹⁹ Çağatay Baydar / Türkiye Kararı, p. 13-17.

durumunun kötü olması ve annesinin hastalığı nedeniyle askerlik hizmetini tamamlamak için geri dönmediğini vurgulamıştır. Bu sebeple mahkeme, Çağatay Baydar'ın yaptığı başvurunun Sözleşme'nin 9. maddesi kapsamına girmek için yeterli mantıklılık, ciddiyet, tutarlılık ve öneme sahip bir kanaat veya inanç oluşturmadığını belirterek başvuruyu reddetmiştir.⁴⁰⁰

3.3.6. Savda / Türkiye Başvurusu

Halil Savda, 1974 doğumlu olup İstanbul'da yaşamaktadır. Savaş Karşıtları Platformu'na üye içinde Halil Savda'nın da bulunduğu beş kişiden oluşan bir grup, İsrail Konsoloslugu önüne giderek "İsrailli vicdani retçilerin yanındayız" başlıklı bir metin okumuştur. Okunan basın açıklaması şu şekildedir:⁴⁰¹

"Amir Paster, Lübnan'da sivillere zarar veren operasyonlarda görev almak istemiyorum dediği için 28 gün hapis cezasına çarptırıldı. Dünyanın her yerinde, insanlar egemenlerce birbirini öldürmeye zorlanıyor ve vicdani retçiler hapis cezalarıyla korkutulmaya çalışılıyor.

Daha iki gün önce onlarca çocuk İsrail'in yaptığı uçak bombardımanı ile öldürüldü. Sürmekte olan çatışma, savaş ve işgale antimilitarist başkaldırıyla son verilebilir. Savaşları durdurmak, savaşın insan kaynaklarını yok etmeden mümkün değildir. İtzik Shabbat ve Amir Paster'in her zaman arkasında olacağımızı bildiriyoruz. Savaş karşıtları susmadı bundan sonrada susmayacak. Paster derhal serbest bırakılmalı; Lübnan ablukası ve saldırısına son verilmelidir. Herkesi askerliğe karşı olmaya çağırıyoruz."

Halil Savda hakkında okuduğu basın açıklaması yüzünden halkı askerlik hizmetinden soğutma suçu işlediği gerekçesiyle ceza davası açılmıştır. İstanbul 8. Asliye Ceza Mahkemesi, Ceza Kanunu'nun 318. Maddesi uyarınca halkı askerlikten soğutmaya yönelik fiillerde bulunması sebebiyle beş ay hapis cezasına karar vermiştir. Yargıtay 9. Dairesi verilen cezayı onamış ve karar kesinleşmiştir. Halil Savda, bu ceza sonrası Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre Halil Savda tarafından okunan bildiri metni, zorunlu askerlik hizmeti konusunda düşmanca bir anlam içermektedir. Ancak mahkeme; söylemlerin toplumu şiddete, silahlı direnişe ya da isyana teşvik edecek nitelikte olmadığını, ifadelerin nefret söylemi

⁴⁰⁰ Çağatay Baydar / Türkiye Kararı, p. 18-29.

⁴⁰¹ Halil Savda/ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye Kararı. Başvuru no. 42730/05, p. 7-13.
<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-203550> e.t.: 19.03.2023

içermediğini bu sebeple zararlı ifadeler olarak nitelendirilemeyeceğini gözlemlemiştir. Mahkeme, Halil Savda'nın okuduğu bildirin içeriği dikkate alındığında hapis cezası kararı verilmesinin demokratik bir hukuk toplumunda gerekli olmadığı kanısına varmıştır. Buna istinaden mahkemece Sözleşme'nin 10. Maddesinin ihlal edildiği tespit edilmiştir.⁴⁰²

Bu davayı diğerlerinden ayıran nokta, davanın halkı askerlik hizmetinden soğutma suçu bakımından incelenmesidir. Mahkeme ifade özgürlüğünün sınırlarını genişleten bir yorumda bulunmuştur.

3.3.7. Demirtaş / Türkiye Başvurusu

Başvuran Feti Demirtaş, 25 yaşında iken kilise tarafından vaftiz edilmiş Yehova Şahididir. İncil'e bağlı olduğunu İncil'in Yeşeya 2:4 metninde "*savaş eğitimi yapmayacaklar artık*" yazdığını bu sebeple askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddettiğini belirtmiştir. Feti Demirtaş askerlik yaşı geldiğinde Savunma Bakanlığına hitaben iki mektup yazmıştır. Savunma Bakanlığı Asker Alma Dairesi Başkanlığı mektubu cevaplamış, Feti Demirtaş'ı askerlik hizmetini yapmaya davet etmiştir. Bu mektup üzerine bakanlığa ikinci bir mektup göndermiş, askerlik hizmeti yerine geçecek herhangi bir sivil kamu hizmetini yapmak için hazır olduğunu yazmıştır. Bu mektuba da cevap veren yetkililer, Feti Demirtaş'ı askerlik şubesine davet etmiştir.⁴⁰³

31 Mayıs 2005 tarihinde Beyoğlu Askerlik Şube Müdürlüğüne giden Feti Demirtaş burada alıkonularak Maslak Jandarma Komutanlığına gönderilmiştir. 4 Haziran 2005 tarihinde, zorunlu askerlik hizmetini yerine getirmesi için Balıkesir Eğitim Komutanlığı'na sevk edilmiştir. Feti Demirtaş zorunlu olarak birliğe katılmış, askeri üniforma giymeyi reddetmiş, bu sebeple İzmir Hava Kuvvetleri Komutanlığı Askeri Mahkemesi tarafından kendisine belirli aralıklar da 9 ayrı ceza verilmiştir. Verilen mahkeme kararları nedeniyle birçok kez cezaevine girmiştir.⁴⁰⁴

⁴⁰² Halil Savda / Türkiye Kararı, p 13-28.

⁴⁰³ Feti Demirtaş / Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye Kararı, Başvuru No. 5260/07, p. 3-7. <https://co-guide.org/jurisprudence/case-feti-demirta%C5%9F-v-turkey-application-no-526007> e.t.:27.12.2022

⁴⁰⁴ Feti Demirtaş / Türkiye Kararı, p. 9-11.

Feti Demirtaş, 7 Nisan 2006 tarihinde Balıkesir Askeri Cezaevinde hapisteyken çavuş A.S. ve infaz koruma memuru S.K. tarafından askeri üniforma giymeye zorlanmıştır. Bunu reddetmesi nedeniyle görevliler tarafından bir yatağa kelepçeyle bağlanmış, dövülmüş ve tehdit edilmiştir. Feti Demirtaş, kötü muamele gerekçesiyle iki memur hakkında suç duyurusunda bulunmuştur. İzmir Askeri Ceza Mahkemesi, eylemin Türk Ceza Kanunu'nun 96. maddesi anlamında kötü muamele oluşturduğunu kabul etmiş, görevliler A.S. ve S.K. hakkında iki yıl hapis cezası vermiştir. Sanıkların dava sırasındaki tutumları nedeniyle mahkeme, cezayı 1 yıl 8 aya indirmiş, iki sanık adli kontrol şartıyla serbest bırakılmıştır.⁴⁰⁵

Feti Demirtaş, askeri üniforma taşımayı reddetmesinin sürekli cezai soruşturma ve kovuşturmalara konu edildiğini; Şirinyer Cezaevinde, Erzurum'daki askeri birimde ve Balıkesir Askeri Cezaevinde kötü muamelelere maruz kaldığını belirterek sözleşmenin 3. Maddesi uyarınca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, yerleşik içtihatlarına göre kötü muamelelerin sözleşmenin 3. maddesi kapsamına girebilmesi için belirli bir ciddiyete ulaşması gerektiğini ve bu ciddiyetin belirlenmesinin özü itibarıyla göreceli olduğunu belirtmiştir. Mahkeme kötü muamelenin süresinin, fiziksel-psikolojik etkilerinin ve bazı hallerde mağdurun cinsiyetinin, yaşının ve sağlık durumunun her dava için somut olaya göre değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatmıştır.⁴⁰⁶

Mahkeme, Demirtaş'ın zorunlu askerlik yükümlülüğü sırasında maruz kaldığı kötü muamelelerin, kesinlikle ilgili şahsın fiziksel ve psikolojik direncini kıracak düzeyde olduğuna ayrıca kötü muamelenin yoğun bir korku, endişe ve utanç duygusu uyandıracak nitelikte olduğuna kanaat getirmiştir. Mahkeme, sözleşmenin 3. Maddesini ihlal edildiğine hükmetmiştir. Ayrıca mahkeme, başvuranın Yehova Şahidi diye bilinen askerlik hizmetine dini nedenlerle karşı çıkan bir topluluğun mensubu olduğunu gözlemlemiştir. Mahkemeye göre Demirtaş, zorunlu askerlik hizmeti ile samimi dini inançları arasında ciddi ve aşılması güç bir çatışma olması nedeniyle askerlik hizmetine karşı çıkmıştır. Dolayısıyla sözleşmenin 9. maddesi bu davada uygulama alanı bulmuş, davada 9. Madde kapsamında da ihlal kararı verilmiştir.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Feti Demirtaş /Türkiye Kararı, p. 11-16.

⁴⁰⁶ Feti Demirtaş /Türkiye Kararı, p. 17-19.

⁴⁰⁷ Feti Demirtaş /Türkiye Kararı, p. 20-23.

Mahkemeye göre; çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik, demokratik bir hukuk toplumunda olmazsa olmazdır. Zaman zaman bireysel menfaatle toplulukların menfaatine tabi olmalıysa da, demokrasi her zaman topluluk düşüncelerinin üstün olduğu anlamına gelmez. Demokrasilerde, azınlık grubun bireylerine adil davranılmasını sağlayan ve güçlü toplulukların pozisyonlarını kötüye kullanmasını önleyen bir denge mekanizması kurulması zorunludur. Devletin, vicdanın gereklerine uygun olarak alternatif sivil kamu hizmeti yapma imkânı vererek bireylerin uyum ve istikrar içinde toplumsal yaşam sürmesini teşvik etmesi gerekmektedir.⁴⁰⁸

3.3.8. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma’da imzaya açılmış, 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile temellendirilen bazı hak ve özgürlükleri somutlaştırmış özellikle bu temel hak ve özgürlükleri ihlal eden ülkeleri denetleyecek bir uluslararası yargı mekanizması yaratmıştır. Bu uluslararası yargı mekanizması Avrupa İnsan Hakları Mahkemesidir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Avrupa Konseyi’ne bağlı olarak kurulmuş uluslararası bir yargı organıdır. Mahkeme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek protokolleriyle korunan temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi halinde bireylerin, toplulukların, tüzel kişilerin bazı usul ve kuralları takip ederek başvurabileceği uluslararası bir mahkemedir. Türkiye’nin de dâhil olduğu 46 Avrupa Konseyi üyesinin tamamı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yargı yetkisini kabul etmektedir. Türkiye; 18 Mayıs 1954’te Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalamış, 28 Ocak 1987’de bireysel başvuru hakkını kabul etmiş, 28 Ocak 1990’da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yargı yetkisini tanımıştır.⁴⁰⁹

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 46. Maddesi “Kararların Bağlayıcılığı ve Uygulanması” başlığını içermekte olup maddeye göre;⁴¹⁰

“Taraf Devletler, taraf oldukları davalarda Mahkemenin nihai kararlarına uymayı taahhüt ederler.”

⁴⁰⁸ Feti Demirtaş /Türkiye Kararı, p. 24-29.

⁴⁰⁹ **Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. <https://insanhaklari Merkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/49-avrupa-insan-haklar-sozlesmesi/> e.t.:27.12.2022

⁴¹⁰ **Yargıtay**, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Türkçe Metni. <https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf.e.t.:27.12.2022>

Zaman zaman Türkiye’de, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının bağlayıcı olmadığı siyasi bir söylem olarak dile getirilmektedir.^{411 412}

Anayasa Mahkemesi, 7 Şubat 2008 tarihli kararında Anayasanın 90. maddesi gereğince Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin iç hukukumuzun bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Anayasa Mahkemesine göre, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleri, bağlayıcı yasa hükmündedir.⁴¹³

Türkiye’nin uluslararası hukuk alanındaki en yetkin uzmanlarından biri olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi eski yargııcı Rıza Türmen, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı ile ilgili şu yorumu yapmaktadır:⁴¹⁴

“...Her uluslararası anlaşma, devlet egemenliğini sınırlayan maddeler içerir. Devletler, başka yararlar elde etmek için kendi hür iradeleriyle uluslararası anlaşmalara taraf olarak egemenliklerinin sınırlandırılmasına boyun eğer. Devletler rıza gösterdikleri uluslararası anlaşmadan doğan yükümlülükleri yerine getirmek zorundadır.

Devletler, iç hukuklarını ya da egemenlik haklarını öne sürerek taraf oldukları uluslararası metinlerin yüklediği taahhütlerden kaçamaz. Bu söylediklerim, uluslararası hukukun en temel ilkesidir. Bu temel ilkeler, Viyana Anlaşmalar Sözleşmesi’yle yazılı metne dönüştürülmüştür.

Bir uluslararası sözleşmeyi yorumlayabilmek için sözleşmenin lafzına bakmak gerekir (Viyana Anlaşmalar Sözleşmesi 32. Madde). AİHS’in 46. Maddesinin yazımı çok açıktır. Buna göre, AİHM kararları bağlayıcıdır ve taraf devletler mahkeme kararlarına uymak zorundadır. Böyle olmasına karşın, Türkiye’de garip tartışmalar yaşanıyor...”

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde bölüm başkanlığı ve başkan yardımcılığı gibi görevlerde bulunan Prof. Dr Işıl Karataş’ta yaşanan tartışmalarla ilgili olarak bazı açıklamalar yapmıştır;⁴¹⁵

⁴¹¹ **Anadolu Ajansı**, Cumhurbaşkanı Erdoğan: AİHM’in verdiği kararlar bizi bağlamaz. <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-aihmin-verdigi-kararlar-bizi-baglamaz/1316443> e.t.:27.12.2022

⁴¹² **T24 Haber**, Mehmet Uçum: AİHM kararları esastan bağlayıcı değil, yönlendiricidir. <https://t24.com.tr/haber/cumhurbaskani-basdanismani-mehmet-ucum-aihm-kararlari-esastan-baglayici-degil-yonlendiricidir,928720> e.t.:27.12.2022

⁴¹³ **Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı**, Türkiye-Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İlişkileri. https://www.mfa.gov.tr/insan-haklari_tr.mfa e.t.:27.12.2022

⁴¹⁴ Rıza Türmen, **T24 Haber**, AİHM Kararları Bağlayıcı mı? <https://t24.com.tr/yazarlar/riza-turmen/aihm-kararlari-baglayici-mi.29692>

⁴¹⁵ Oktay Bahadır , **Politik Yol**, Yalçınkaya Kararının Anlamı, Bağlayıcılığı ve Muhtemel Sonuçları. <https://www.politikyol.com/yalcinkaya-kararinin-anlami-baglayiciligi-ve-muhtemel-sonuclari/> e.t.:11.11.2022

“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni uygular, sözleşme çerçevesinde bir karar verir. Türkiye, sözleşmeyi imzalamış, mahkemenin yargı yetkisini tanımıştır. Bu da sizin için hukuken bağlayıcıdır. Bunun tartışılacak bir tarafı yoktur. Buna başka diyecek bir şey de yok. Bağlayıcı değildir açıklamalarını ben bir hukukçu olarak gerçekten anlayamıyorum.”

2022 tarihinde bir toplantıda yargı muhabirlerinin sorularını yanıtlayan dönemin Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, Türkiye'nin demokratik bir hukuk devleti olduğunu ve Türk mahkemelerinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına uyduğunu belirtmiştir. Bakan Bekir Bozdağ bazı istatistiksel bilgiler paylaşarak AİHM'nin verdiği 4 bin 256 kesinleşmiş karardan 3 bin 745'nin AİHM kararlarına uygun şekilde yerine getirildiğini, 511 dosyanın ise izleme sürecinde olduğunu açıklamıştır. Bakan Bozdağ Türkiye'nin aleyhine verilen AİHM kararlarının %87,99'unun yerine getirildiğini ifade etmiş, Türkiye'nin AİHM kararlarını davanın yenileme sebebi saydığını ifade etmiştir.⁴¹⁶

Bu açıklamalara rağmen özellikle vicdani ret konusunda AİHM kararlarının uygulanmadığı ortadadır. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde açtığı davayı 2012 yılında kazanan vicdani retçi Mehmet Tarhan hakkında, askere gitmeyi reddetmesi nedeniyle AİHM kararına rağmen yerel mahkemece hapis cezası verilmiştir.⁴¹⁷ Borçka Asliye Ceza Mahkemesi hükmüyle iki ayrı davadan toplam 60 ay hapis cezası alan vicdani retçi Şendoğan Yazıcı, asker kaçağı olduğu gerekçesiyle gözaltına alınmıştır.⁴¹⁸ Vicdani retçi ve insan hakları savunucusu Zana Aksu, askere gitmemesi nedeniyle askeri kanuna muhalefet etmek iddiasıyla 18 ay hapis cezası almıştır.⁴¹⁹ Vicdani retçi Kamil Murat Demir, 4 ay hapis cezasına çarptırılmıştır.⁴²⁰

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 46. Maddesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının bağlayıcı olduğunu açıkça dile getirmektedir. Türkiye sözleşmeyi 1954 yılında imzalamış, mahkemenin yargı yetkisini de 1990 yılında tanımıştır. Buna rağmen

⁴¹⁶ Türkiye Barolar Birliği **İnsan Hakları Merkezi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası Durum Tespit Raporu.** https://d.barobirlik.org.tr/2022/20220422_aihmrpor.pdf e.t.:11.11.2022

⁴¹⁷ **Agos Gazetesi**, Mehmet Tarhan'a AİHM kararına rağmen hapis cezası. <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/10545/mehmet-tarhan-a-aihm-e-ragmen-hapis-cezasi> e.t.:11.11.2022

⁴¹⁸ **Gazete Duvar**, Vicdani Retçi Şendoğan Yazıcı yeniden gözaltına alındı. <https://www.gazeteduvar.com.tr/vicdani-retci-sendogan-yazici-yeniden-gozaltina-alindi-haber-1533781> e.t.:11.11.2022

⁴¹⁹ **Gazete Duvar**, Banka hesabına el konuldu. <https://www.gazeteduvar.com.tr/vicdani-retci-zana-aksunun-banka-hesabina-el-konuldu-haber-1545974> e.t.:11.11.2022

⁴²⁰ **Bianet**, Vicdani retçiler için 9.2 başvurusu. <https://bianet.org/haber/avrupa-konseyi-ne-vicdani-retciler-icin-9-2-basvurusu-254517> e.t.:11.11.2022

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin vicdani ret konusunda Türkiye aleyhine verdiği ihlal kararları mahkemeler tarafından uygulanmamaktadır. Yerel mahkemelerde kovuşturulan vicdani ret davaları genelde hapis cezası ile sonuçlanmaya devam etmektedir. Anayasa Mahkemesi, yapılan onlarca vicdani ret konulu bireysel başvuruya rağmen dosyalarda karar açıklamamaya devam etmektedir.

3.3.9. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Denetimi ve Cezalar

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanmasından sorumludur. Bakanlar Komitesi, Sözleşme'nin ihlalinin tespit edildiği durumda ilgili devletin kararın infazı için gerekli genel veya özel tedbirleri alıp almadığını denetler. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları kesinleştikten sonra Bakanlar Komitesine gönderilir. Taraf devlet, ilk altı ay içerisinde kararın icrası ile ilgili yaptığı ve yapmayı planladığı eylemleri gösteren bir eylem planı sunar. Taraf devlet, kararın icrası için gereken prosedürleri yerine getirdiğini bildirerek dosyanın kapatılmasını talep eder. Bakanlar Komitesi Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında İnsan Hakları Toplantıları yaparak 25-40 arası kararın icrasını denetler. Bu toplantılara denetimi yapılan kararların başvuruçularının ya da temsilcilerinin katılması mümkün değildir. Toplantılarda icrası denetlenen kararlar ile ilgili görüşmeler yapılır, çeşitli kararlar alınır.⁴²¹

AİHS'nin 46'ncı maddenin 4'üncü fıkrasına göre eğer bir devlet ısrarla İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği kesin ve bağlayıcı hükümleri yerine getirmemezse ve kararı yerine getirmemekte ısrar ederse Bakanlar Komitesi 2/3 oy çokluğuyla şikâyet prosedürünü işletebilir.⁴²²

Bakanlar Komitesi şikâyetini yine kararı veren Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapar. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi verdiği bağlayıcı karara uyulmadığını teyit ederse Bakanlar Komitesi, söz konusu ülkenin Avrupa Konseyi üyeliğini ya da oy hakkını askıya alabilir bunların dışında ek yaptırımlarada karar verebilir.⁴²³

⁴²¹ Yaşam, Bellek, Özgürlük Platformu, AİHM Kararları ve Sivil Toplum: Kural 9.2 Bildirimleri ve Yaşam Bellek Özgürlük Deneyimleri <https://yasambellekozgurluk.org/aihm-kararlari-ve-sivil-toplum/> e.t.:21.07.2023

⁴²² Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Madde 46: Kararların Bağlayıcılığı ve İnfazı. e.t.:21.07.2023 https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur

⁴²³ Avrupa Konseyi'nin Statüsüne Dair Sözleşmenin 3. 7. ve 8. Maddesi. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2712020093815001_tur.pdf e.t.:21.07.2023

Vicdani Ret Derneği, İnanç Özgürlüğü Girişimi, Norveç Helsinki Komitesi ve Uluslararası Savaş Karşıtları, “Türkiye’de Askerlik Hizmetine Karşı Vicdani Ret Davaları” raporu yazarak Türkiye aleyhine Bakanlar Komitesine başvuru yapmıştır.⁴²⁴

Bakanlar Komitesi, 2011 yılında yapılan başvuruyu incelemiş ve 07.06.2023 tarihli kararını açıklamıştır. Komite, Türk yetkililerini vicdani ret hakkının tanınmasına ilişkin siyasi ve uygulamalı yol haritası sunmaya çağırıştır. Aksi takdirde Bakanlar Komitesi, bir sene içinde çözüm için bir yaptırım kabul etmek zorunda kalacağını belirtmiştir.⁴²⁵

Türkiye, vicdani ret konusunda belirlenen tarihler içinde somut adım atmazsa birçok uluslararası yaptırım ile karşılaşabilir. Avrupa Konseyi’nin Statüsüne Dair Sözleşmenin uygulanması, Avrupa Konseyi’nin Parlamenterler Asamblesi’nin İç Tüzüğü ve 1115 sayılı kararının hayata geçirilmesi, Avrupa Birliği Nice Sözleşmesi 49’uncu Maddesi ve Avrupa Anayasal Sözleşmesi’nin 7. Maddesinin yürürlüğe konulması bu yaptırımlar arasındadır. Avrupa Konseyi’nin Statüsüne Dair Sözleşmenin 3. 7. ve 8. Maddesi birlikte incelendiğinde görülecektir ki Avrupa Konseyinin her üye ülkesi, demokratik hukuk devleti ilkesine dayanarak herkesin temel hak ve özgürlüklerden yararlanma hakkı olduğunu kabul etmiştir. Her üye devlet, konsey amacının gerçekleşmesi için samimi bir gayretle işbirliği yapmayı üstlenir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerini ciddi biçimde ısrarla çiğneyen herhangi bir konsey üyesinin, Avrupa Konseyi oy hakları askıya alınabilir. Bakanlar Komitesi tarafından üye devletin Avrupa Konseyinden çekilmesi istenebilir. Konsey üyesi devlet bu yaptırımları da yerine getirmese Komite, belirleyeceği bir tarihten başlayarak üye devletin Konsey üyeliğini resen sona erdirebilir.⁴²⁶

Avrupa Konseyi’nin Parlamenterler Asamblesi’nin İç Tüzüğü ve 1115 sayılı kararı⁴²⁷ gereği, AIHM kararlarını uygulamayarak hak ihlallerine devam eden devlet denetim

⁴²⁴ **Gazete Duvar**, Vicdani Ret Derneği ve 4 kuruluştan Bakanlar Komitesine başvuru. <https://www.gazeteduvar.com.tr/vicdani-ret-dernegi-ve-4-kurulustan-bakanlar-komitesine-basvuru-haber-1544813> e.t.:21.07.2023

⁴²⁵ **Bianet**, Avrupa Konseyine Vicdani Retçiler için 9.2 Başvurusu. <https://bianet.org/haber/avrupa-konseyi-ne-vicdani-retciler-icin-9-2-basvurusu-254517> e.t.:13.12.2022

⁴²⁶ Avrupa Konseyi’nin Statüsüne Dair Sözleşmenin 3. 7. ve 8. Maddesi. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2712020093815001_tur.pdf e.t.:21.07.2023

⁴²⁷ Avrupa Konseyi’nin Parlamenterler Asamblesi İç Tüzüğü 1997/1115 Sayılı Kararı. https://pace.coe.int/en/files/16526?_cf_chl_tk=dE7ngIADRFKEfgrQACTwTw8mniY5eMNgPkuWLFuHwNU-1712266222-0.0.1.1-1599 e.t.:13.12.2022

sürecine alınarak üye devletin uluslararası delegasyonda yer alan parlamenterlerinin yetki belgeleri iptal edilebilir.⁴²⁸

Avrupa Birliği Nice Sözleşmesi 49'uncu Maddesi⁴²⁹ uygulanarak AİHM kararlarını uygulamamakta ısrar eden devletin Avrupa Birliği üyelik süreci durdurulabilir. Türkiye, 03 Ekim 2005 yılından itibaren Avrupa Birliği ile görüşmeler yapan bir ülkedir.⁴³⁰ Türkiye'nin vicdani ret hakkını tanımaması nedeniyle üyelik sürecinin durdurulması gündeme gelebilir.

3.4. Birleşmiş Milletler

Birleşmiş Milletler; uluslararası barışı ve güvenliği korumak, uluslararası dostane ilişkiler geliştirmek, uluslararası işbirliğini sağlamak ve ulusların eylemlerini uyumlu hale getirmek amacıyla kurulan, kurucu belgesi Birleşmiş Milletler Antlaşması⁴³¹ olan uluslararası bir kuruluştur. Birleşmiş Milletler, asıl görevi dünya barışını korumak olan 1922 yılında kurulan uluslararası ilk örgüt Milletler Cemiyeti'nin yerini almıştır. 26 Haziran 1945 yılında oluşturulan Birleşmiş Milletler, bugün 193 üye devlet ile dünyanın en büyük uluslararası organizasyonudur.⁴³² Türkiye, Birleşmiş Milletlerin kurucu üyelerindendir.⁴³³

10 Aralık 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda "vicdan hakkı" konusu ele alınmış, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 18. Maddesi 48 lehte, 0 aleyhte oyla kabul edilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 18. Maddesi şöyledir:⁴³⁴

“Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğünü ve dinini veya inancını yalnız veya başkalarıyla birlikte topluca, kamuya açık veya özel olarak öğretme, uygulama, ibadet ve törenlerle açıklama özgürlüğünü de içerir.”

⁴²⁸ Avrupa Konseyi İnternet Sitesi. <https://www.coe.int/web/portal/home> e.t.:13.12.2022

⁴²⁹ Avrupa Birliği Nice Sözleşmesi 49'uncu Maddesi. [https://www.ikv.org.tr/images/files/A7-tr\(1\).pdf](https://www.ikv.org.tr/images/files/A7-tr(1).pdf) e.t.:13.12.2022

⁴³⁰ **Avrupa Birliği Başkanlığı**, Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum Raporu. https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html e.t.:12.12.2022

⁴³¹ Birleşmiş Milletler Şartı Orijinal İngilizce Metni. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-1> e.t.:12.12.2022

⁴³² National Geographic, İnternational Organizations.

<https://education.nationalgeographic.org/resource/international-organization/> e.t.:12.12.2022

⁴³³ Dış İşleri Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve Türkiye, Uluslararası Teşkilat Künyesi. <https://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa> .t.:12.12.2022

⁴³⁴ Hâkimler ve Savcılar Kurulu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Türkçe Metni. <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/9a3bfe74-cdc4-4ae4-b876-8cb1d7eeae05.pdf> e.t.:12.12.2022

1965 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu; Gençler Arasında Barış, Karşılıklı Saygı ve Halklar Arasında Anlayış İdeallerinin Teşvik Edilmesine İlişkin Deklarasyonu kabul etmiştir. Deklarasyonun 1. ilkesi şu şekildedir;⁴³⁵

“Gençler, eşitliği teşvik etmek amacıyla barış, özgürlük, vicdan, karşılıklı saygı, adalet ve anlayış ruhu içinde yetiştirilmelidir.”

Bu deklarasyon vicdani ret konusunu özel olarak ele almamış olsa da bireylerin vicdani ret hakkına sahip olması gerektiği fikrinin alt yapısını hazırlamıştır. Gençlerin barışa ve kişisel vicdana saygı duyan bir toplumda yetişmeleri gerektiği vurgusu yapılmıştır. Birleşmiş Milletlerin bir kuruluşu olan İnsan Hakları Komisyonu, 27. oturumunda askerlik hizmetine karşı vicdani ret konusunu gerçek anlamda ele alıp tartışmıştır. Bu tartışma, Komisyonun "Tüm Ülkelerdeki Gençlerin Kişiliğinin Geliştirilmesi ve İnsan Haklarına ve Temel Özgürlüklere Saygının Desteklenmesi İçin Eğitim Sorununun İncelenmesi" başlıklı gündem maddesi kapsamında yapılmıştır.⁴³⁶

1967 yılında Birleşmiş Milletler; üye devletlere çağrı yaparak ırk ayrımcılığına dayalı vicdani reddi nedeniyle vatandaşı oldukları ülkeyi terk etmek zorunda kalan kişilere, Bölgesel Sığınma Bildirgesi ruhuna uygun olarak başka bir devlete sığınma veya güvenli geçiş hakkı vermeleri çağrısında bulunmuştur. Üye devletleri, mevcut yasal düzenlemeler kapsamında mültecilere tanınan tüm hak ve avantajların bu tür kişilere tanınmasını değerlendirmeye davet etmiştir.⁴³⁷

Birleşmiş Milletlerin vicdani ret hakkı ile ilgili ilk genel kurul kararı ise 1967 yılıdır.⁴³⁸ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1967 yılında yapılan 337. oturumda, üye devletleri bireyin vicdan ve din özgürlüğüne saygı göstermekle yükümlü kılan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. Maddesi ışığında kararlar almıştır.⁴³⁹

1967 yılında Birleşmiş Milletler Meclisi tarafından alınan kararın temel ilkeler bölümünde yer alan “Bu hakkın demokratik hukuk devletlerinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesinde koruma altına alınan bireyin temel haklarından kaynaklandığı kabul edilecektir” ifadesi ile Birleşmiş Milletler, Avrupa İnsan Hakları

⁴³⁵ Gençler Arasında Barış, Karşılıklı Saygı ve Halklar Arasında Anlayış İdeallerinin Teşvik Edilmesine İlişkin Deklarasyon. G.A. Res. 2037, U.N. Sup. No. 14, at 40, U.N. Doc. A/6014 (1965)

https://www.youthpolicy.org/basics/1965_UN_Youth_Resolution_Peace.pdf e.t.:12.12.2022

⁴³⁶ Birleşmiş Milletler Dijital Kütüphanesi. <https://digitallibrary.un.org/record/219893> e.t.:12.12.2022

⁴³⁷ Bölgesel Sığınma Bildirgesi. <https://www.refworld.org/docid/3b00f05a2c.html> e.t.:17.07.2023

⁴³⁸ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1967, 337. Oturum Kararı. <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/22> e.t.:17.07.2023

⁴³⁹ Parliamentary Assembly of the Council of Europe Tarihi ve Metinler. <https://pace.coe.int/en> e.t.:17.07.2023

Sözleşmesinin 9. Maddesinden yola çıkarak vicdani reddi bir hak olarak kabul etmiş ve bu hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine dayandırmıştır.

1974 yılında, Birleşmiş Milletler Genel Sekreter Yardımcısı Seán MacBride, Nobel Barış Konferansı'nda “Öldürmeyi Reddetme Hakkı” ile ilgili yaptığı açıklama dönemin uluslararası durumunu ortaya koymasından önem arz eder.⁴⁴⁰

“...Dünya düzeni ve barışı kavramına, dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanmaya devam eden kitlesel insan hakları ihlallerinden daha fazla zarar veren bir şey yoktur...

Umutsuzluk; savaşın, şiddetin, vahşetin ve giderek artan silahlanmanın insanlığın düşüncesine hâkim olduğu bir dünyada yaşıyor olmamızdan kaynaklanıyor; hatta insanlığın felaket karşısındaki acizliğinden, hissizleşmiş ya da dehşete düşmüş bir görüntü vermesinden kaynaklanıyor...

Bu sebeple İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer alan haklara, konuyla alakalı bir hak daha eklenebilir... Bu hak Öldürmeyi Reddetme Hakkıdır.”

1981 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, bir alt komisyon olan Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Komisyonundan askerlik hizmeti ve vicdani ret konusu ile ilgili bir rapor hazırlamasını talep etmiştir. Alt komisyon konuyu kapsamlı bir şekilde inceledikten sonra rapor yazmış ve raporda vicdani ret hakkı ile ilgili tavsiyelerde bulunulmuştur.⁴⁴¹ Bu tavsiyenin ardından Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu; 1987 / 46 İlke Kararında üye devletlere vicdani ret hakkını tanıması için davette bulunmuş, üye devletlerin bu hakkı kullananları cezalandırmaktan vazgeçmesi gerektiği konusunda açık çağrı metni yayınlamıştır. Bunu takip eden 1989 / 59 İlke Kararında ise Komisyon, daha cesur bir adım atarak vicdani ret hakkının, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 18. Maddesinde ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesinin 18. maddesinde tanınan inanç özgürlüğünün bir parçası olduğunu açıkça kabul etmiştir. İki ilke kararı arasındaki temel fark şudur: 1987'de Komisyon, üye devletlere vicdani ret hakkını tanımaları yönünde çağrıda bulunmuştur. 1989'da ise Komisyonun kendisi vicdani ret hakkını tanımıştır.⁴⁴²

⁴⁴⁰ Seán MacBride Nobel Konuşması, Hayatta Kalmanın Zorunlulukları, Nobel Konferansı, 12 Aralık 1974. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1974/macbride/lecture/> e.t.:03.11.2022

⁴⁴¹ Marie Major, Conscientious Objection and International Law: A Human Right, **Case Western Reserve Journal of International Law**, 1992, s. 373.

⁴⁴² Hande Seher Demir, Vicdani Ret Hakkı, **Ankara Barosu Dergisi**, 2011, s. 73.

Komasyon; 1993 / 84,⁴⁴³ 1995 / 83⁴⁴⁴ ve 1998 / 77⁴⁴⁵ ilke kararlarında da vicdani ret hakkı ile ilgili çağrılar yapmıştır. Komasyon; devletleri mevzuatlarını ve uygulamalarını gözden geçirmeye, vicdani retçiler için af çıkarmaya ve vicdani retçilerin haklarını iade etmeye çağırmıştır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) 2012 yılında vicdani redde ilişkin uygulanabilir içtihat ve uluslararası normların toplandığı “Askerlik Hizmetine Karşı Vicdani Ret” başlıklı bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiriden birçok devletin vicdani ret taleplerini daimi ve samimi bir itirazda bulunulup bulunulmadığını dikkate alarak sınırlandırdığı anlaşılmaktadır.⁴⁴⁶

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR), 2017'den bu yana askerlik hizmetine karşı vicdani ret konusunda umut verici uygulamaları ve devam eden zorlukları analiz eden raporlar yayınlamaktadır. Kuruluş, devletlerin sivil nitelikte gerçek bir alternatif hizmet getirmesini, vicdani reddi suç olmaktan çıkaran ve hapisteki retçilerin serbest bırakılmasına yol açan yasaların kabul edilmesini memnuniyet verici gelişmeler olarak görmektedir. Kuruluşa göre askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkını kullanmak isteyen birçok kişi, bazı devletlerin ve fiili otoritelerin bu hakkı tanımaması veya filli olarak uygulamaması nedeniyle hak ihlaliyle karşı karşıya kalmaya devam etmektedir.⁴⁴⁷

OHCHR; medeni, kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal hakların herkes tarafından etkili bir şekilde kullanılmasını teşvik etmek ve korumak ve ayrıca tüm insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasını iyileştirmek amacıyla tavsiyelerde bulunmakla görevlidir. İnsan Hakları Konseyi 51/6 sayılı kararında Yüksek Komiser'den; tüm devletlerin ve ilgili hükümetler arası kurumların, Birleşmiş Milletler kurumlarının, İnsan Hakları Konseyi sözleşme organlarının, ulusal insan hakları kurumlarının ve sivil toplum örgütlerinin istişare halinde olduğu bir rapor hazırlamasını talep etmiştir. Rapor,

⁴⁴³ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komyonu 1998 / 77 İlke Kararı.

https://www.ohchr.org/sites/default/files/E-CN_4-RES-1998-77.pdf e.t.:12.12.2022

⁴⁴⁴ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komyonu 1995 / 83 İlke Kararı.

https://www.ohchr.org/sites/default/files/E-CN_4-RES-1995-83.pdf e.t.:12.12.2022

⁴⁴⁵ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komyonu 1993 / 84 İlke Kararı

https://www.ohchr.org/sites/default/files/E-CN_4-RES-1993-84.pdf e.t.:12.12.2022

⁴⁴⁶ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, uluslararası hukuk kapsamında güvence altına alınan ve 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde belirtilen insan haklarını korumak amacıyla 20 Aralık 1993'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca alınan karar doğrultusunda kurulmuştur.

⁴⁴⁷ Birleşmiş Milletler Resmi Belgeler Sistemi, OHCHR Raporları ve Açıklamaları.

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/339/39/PDF/G2233939.pdf?OpenElement>
e.t.:12.12.2022

devletlerin uluslararası insan hakları standartları uyarınca askerlik hizmetine vicdani ret bağlamında yaklaşmasını sağlayarak insan haklarının korunmasına hizmet edecek yasal ve politik tavsiyeler içermektedir.⁴⁴⁸

İnsan Hakları Yüksek Komiseri, vicdani ret konusunda hem İnsan Hakları Komisyonu'na (2004 ve 2006 yıllarında) hem de İnsan Hakları Konseyi'ne (2007, 2008, 2013, 2017 ve 2019 yıllarında) özel tematik raporlar da sunmuştur. Son rapor askerlik hizmetine karşı vicdani retçi statüsü elde etmek için başvuru prosedürlerinin asgari olarak aşağıdaki kriterlere uygun olması gerektiğini vurgulamaktadır:⁴⁴⁹

- Vicdani ret hakkında bilginin yayılması
- Vicdani ret başvuru prosedürlerine ücretsiz erişim sağlanması
- Vicdani ret başvuru prosedürünün askerlik hizmetinden etkilenen tüm kişilere açık olması
- Seçici vicdani reddin tanınması
- Vicdani ret gerekçeleri temelinde gruplar arasında ayrımcılık yapılmaması
- Vicdani ret başvurularında zaman sınırının olmaması
- Kurul karar alma sürecinin bağımsız ve tarafsız olması
- Kurulun karar alma sürecinin etkin olması ve kısa sürede sonuçlanması
- Kurul kararlarına karşı itiraz hakkının olması
- Alternatif hizmetin vicdani ret gerekçeleri ile uyumlu olarak organize edilmesi
- Alternatif hizmet süresinin adil olması
- Vicdani retçiler ve onları destekleyenler için ifade özgürlüğünün sağlanması

Taraf devletlerin kendisine sundukları raporları inceleyen ve değerlendiren Birleşmiş Milletler organlarından İnsan Hakları Komitesi zaman zaman ülkeler ile ilgili özel raporlar hazırlamaktadır. Komite, bazı ülkelerde vicdani ret konusu ile ilgili gözlem raporları da hazırlamıştır. İnsan Hakları Komitesinin vicdani ret gözlem raporlarının incelenmesi, Birleşmiş Milletlerin vicdani redde bakışını anlamak açısından yerinde olacaktır.⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ OHCHR, Görüş Çağrısı: Askerlik Hizmetine Vicdani Ret, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Raporu. <https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/2023/call-input-conscientious-objection-military-service-report-high-commissioner> e.t.:10.02.2023

⁴⁴⁹ OHCHR, OHCHR ve Askerlik Hizmetine Vicdani Ret. <https://www.ohchr.org/en/conscientious-objection> e.t.:10.02.2023

⁴⁵⁰ Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi, İnsan Hakları Komitesi. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/138-insan-haklar-komitesi/> e.t.:12.12.2022

3.4.1. İnsan Hakları Komitesi Türkiye Gözlemi

Komite gözlem raporu içeriğinde özetle şu tespitler yer almaktadır: Askerlik hizmetinde vicdani ret hakkı devlet tarafından tanınmamıştır, vicdani retçiler ve vicdani reddi destekleyenler askerlik hizmetini reddettikleri için risk altındadır. Vicdani retçiler hapis cezasına mahkûm edilmekte seyahat özgürlüğü ve oy kullanma hakkı gibi bazı medeni ve siyasi haklarından fiilen mahrum bırakılmaktadır. Vicdani retçilere hâlihazırda verilmiş tüm cezaların ertelenmesi gerekir. Vicdani ret; ulusal mevzuatta bir hak olarak düzenlenmeli, askerlik hizmetine karşı sivil alternatif hizmet seçeneği sunulmalıdır. Alternatif sivil hizmet, cezalandırıcı veya ayrımcı etkilerden uzak olmalıdır.⁴⁵¹

3.4.2. İnsan Hakları Komitesi Türkmenistan Gözlemi

Komite, 25 Eylül 2010'da değiştirilen Zorunlu Askerlik Hizmeti Kanunu'nun, kişiye askerlik hizmetini ret etme hakkını tanımamasından ve herhangi bir alternatif sivil hizmet sağlamamasından kaygı duymaktadır. Bu yasa nedeniyle Yehova Şahidi bazı kişilerin zorunlu askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddettikleri için defalarca yargılanıp hapsedilmesi üzüntüyle karşılanmaktadır. Taraf Devlet, alternatif askerlik hizmeti sağlamak amacıyla mevzuatını gözden geçirmek için gerekli tüm önlemleri almalıdır. Taraf Devlet ulusal kanunu, bireylerin askerlik hizmetini ret hakkına sahip olduğunu açıkça belirtmelidir. Ayrıca Taraf Devlet, askerlik hizmetini vicdani gerekçelerle yerine getirmeyi reddeden kişiler hakkındaki tüm soruşturmaları durdurmalı ve hâlihazırda hapis cezasını çekmekte olan kişileri serbest bırakmalıdır.⁴⁵²

3.4.3. İnsan Hakları Komitesi Moğolistan Gözlemi

Komite, askerlik hizmetini reddeden vicdani retçilerin sözleşme hükümlerine uygun olarak haklarını kullanmalarını sağlayacak alternatif bir kamu hizmetinin bulunmamasından kaygı duymaktadır. Komite, askerlik hizmeti yerine ödenebilecek ücretten ve bundan kaynaklanabilecek ayrımcılıktan da kaygı duyar. Taraf Devlet, tüm

⁴⁵¹ İnsan Hakları Komitesi Türkiye Raporu <https://wri-irg.org/en/story/2012/concluding-observations-human-rights-committee-turkey> e.t.:12.12.2022

⁴⁵² İnsan Hakları Komitesi Türkmenistan Raporu <https://wri-irg.org/en/story/2012/concluding-observations-turkmenistan> e.t.:12.12.2022

vicdani retçilerin erişebileceği, niteliği ve maliyeti açısından cezalandırıcı veya ayrımcı olmayan sivil alternatif hizmet uygulamasına geçmelidir.⁴⁵³

3.4.4. İnsan Hakları Komitesi İsrail Gözlemi

Ülkede vicdani ret gerekçesiyle zorunlu askerlik hizmetinden bazı muafiyetlerin tanındığı bilinmektedir. Sivillerin olmadığı sadece silahlı kuvvetler yetkililerinden oluşan Vicdani Sebeplerle Savunma Hizmetinden Muafiyet Verme Komitesinin bağımsızlığından endişe duyulmaktadır. Vicdani Sebeplerle Savunma Hizmetinden Muafiyet Verme Komitesi tamamen bağımsız hale getirilmeli, vicdani ret gerekçesiyle başvuruda bulunan kişiler dinlenmeli ve komite kararına itiraz hakkı tanınmalıdır. Vicdani reddi komite tarafından kabul edilmeyen kişilerin, silahlı kuvvetlerde hizmet etmeyi reddettikleri için defalarca hapsedildiği bilinmektedir. Vicdani retçinin silahlı kuvvetlerde hizmet etmeyi reddetmesi nedeniyle tekrarlanan hapis cezaları, ne bis in idem ilkesinin ihlali anlamına gelir ve bu durum sona erdirilmelidir.⁴⁵⁴

3.4.5. İnsan Hakları Komitesi Rusya Gözlemi

Vicdani retçiler için öngörülen sivil hizmet süresinin 2008 yılında 42 aydan 21 aya indirilmesini memnuniyetle karşılayan Komite, bu sürenin hâlâ askerlik hizmetinden 1,75 kat daha uzun olduğunu ve taraf devletin bu süreyi koruduğunu kaygıyla belirtmektedir. Vicdani retçilerin maruz kaldığı ayrımcılığın, bu tür alternatif hizmetin tercihli muamele olmasından kaynaklandığı görüşündedir. Komite, alternatif hizmet koşullarının uygunsuz olduğunu üzüntüyle kaydeder. Alternatif hizmet görevinin daimi ikamet yeri dışında yaptırılması, alternatif hizmetin cezai nitelikte olduğunu gösterir. Alternatif kamu hizmeti için yapılan başvuruların Savunma Bakanlığı'nın kontrolü altında olması endişe vericidir. Vicdani ret hakkını değerlendiren komisyon sivillerden oluşmalıdır. Taraf Devlet, alternatif hizmet hakkını tam olarak tanımalıdır.⁴⁵⁵

⁴⁵³ İnsan Hakları Komitesi Moğolistan Raporu <https://wri-irg.org/en/story/2011/concluding-observations-human-rights-committee-mongolia> e.t.:12.12.2022

⁴⁵⁴ İnsan Hakları Komitesi İsrail Raporu <https://wri-irg.org/en/story/2010/concluding-observations-human-rights-committee-israel> e.t.:12.12.2022

⁴⁵⁵ İnsan Hakları Komitesi Rusya Raporu <https://wri-irg.org/en/story/2009/concluding-observations-human-rights-committee-russian-federation> e.t.:12.12.2022

3.4.6. İnsan Hakları Komitesi Estonya Gözlemi

Komiteye göre, askerlik hizmetine alternatif olarak yapılan kamu hizmeti başvurusunun az olması ve çok azının onaylanması endişe vericidir. Alternatif kamu hizmeti için yapılan 2007'de 64 başvurudan 11'i, 2008'de 68 başvurudan 14'ü, 2009'da 53 başvurudan 32'si kabul edilmiştir. Askerlik hizmetine alternatif kamu hizmeti başvurularının kabul veya reddedilmesine ilişkin açık gerekçelerin bulunmaması komite tarafından eleştirilmiştir. Taraf Devlet, alternatif kamu hizmeti başvurularının kabul veya reddedilme gerekçelerini açıklamalı ve vicdani ret hakkının desteklenmesini sağlayacak gerekli önlemleri almalıdır.⁴⁵⁶

3.4.7. İnsan Hakları Komitesi Şili Gözlemi

Komite, Taraf Devletin askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkını tanıyan bir yasa çıkarma niyetini bilmektedir ancak bu hakkın hâlâ tanınmamış olmasından kaygı duymaya devam eder. Taraf Devlet, askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkını tanıyan mevzuatın kabulünü hızlandırmalı, bu süreçte vicdani retçilerin ayrımcılığa veya cezaya maruz kalmamasını sağlamalı ve kişinin askerlik hizmeti başlamış olsa dahi vicdani ret hakkını kullanabileceğini kabul etmelidir.⁴⁵⁷

3.4.8. İnsan Hakları Komitesi Ukrayna Gözlemi

Taraf Devlet, silahlı kuvvetlerini tamamen gönüllülük esasına dönüştürme planlarını açıklamış olsa da zorunlu askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkına tam olarak saygı göstermemektedir. Vicdani ret, yalnızca dini nedenlerle ve yalnızca belirli dinler için kabul edilmiştir. Taraf Devlet, zorunlu askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkını, tüm dinlere dayalı inançların yanı sıra dini olmayan inançlara sahip kişiler için de tanımalıdır.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ İnsan Hakları Komitesi Estonya Raporu <https://wri-irg.org/en/story/2010/concluding-observations-human-rights-committee-estonia> e.t.:12.12.2022

⁴⁵⁷ İnsan Hakları Komitesi Şili Raporu <https://wri-irg.org/en/story/2007/concluding-observations-human-rights-committee-chile> e.t.:12.12.2022

⁴⁵⁸ İnsan Hakları Komitesi Ukrayna Raporu <https://wri-irg.org/en/story/2006/concluding-observations-human-rights-committee-ukraine> e.t.:12.12.2022

3.4.9. İnsan Hakları Komitesi Güney Kore Gözlemi

Komite, Güney Kore ile ilgili birçok husustan kaygı duymaktadır. 2003 tarihli Askerlik Hizmeti Yasası uyarınca aktif askerlik hizmetini reddetmenin cezası üç yıl haptir, bu kişiler cezalarını çektikten sonra askere tekrar çağrılmakta ve kişi askerlik yapmayı reddettiğinde yine aynı cezaya mahkûm olabilmektedir. Askerlik hizmetini yerine getirmeyenler, devlet veya kamu kuruluşlarında görev alamaz. Hüküm giymiş vicdani retçilerin durumu sabıka kaydına işlenir. Taraf Devlet, vicdani retçilerin askerlik hizmetinden muaf tutulma hakkının tanınması için gerekli tüm önlemleri almalıdır.⁴⁵⁹

3.4.10. İnsan Hakları Komitesi Suriye Gözlemi

Suriye hükümeti heyeti tarafından verilen bilgiye göre devlet vicdani ret hakkını yasal olarak tanımamakta ancak askerlik hizmetini yapmak istemeyen bazı kişilerin askerlik hizmeti yapmamaları için belirli bir meblağ ödemesine izin vermektedir. Taraf Devlet, askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkına saygı göstermeli ve cezalandırıcı nitelikte olmayan alternatif bir kamu hizmeti kurmalıdır.⁴⁶⁰

3.4.11. İnsan Hakları Komitesi Yunanistan Gözlemi

Komite, vicdani retçiler için alternatif hizmet süresinin askerlik hizmetinden çok daha uzun olmasından ve bu hizmete yönelik başvuruların değerlendirilmesi sürecinin Savunma Bakanlığı'nın kontrolü altında olmasından kaygı duymaktadır. Taraf Devlet, alternatif hizmet süresinin cezai nitelikte olmamasını sağlamalı ve vicdani retçi statüsüne yönelik başvuruların değerlendirilmesi sürecini sivil makamların kontrolüne bırakmalıdır.⁴⁶¹

⁴⁵⁹ İnsan Hakları Komitesi Güney Kore Raporu <https://wri-irg.org/en/story/2006/concluding-observations-human-rights-committee-korea-south> e.t.:12.12.2022

⁴⁶⁰ İnsan Hakları Komitesi Suriye Raporu <https://wri-irg.org/en/story/2005/concluding-observations-human-rights-committee-syrian-arab-republic> e.t.:12.12.2022

⁴⁶¹ İnsan Hakları Komitesi Yunanistan Raporu <https://wri-irg.org/en/story/2005/concluding-observations-human-rights-committee-greece> e.t.:12.12.2022

3.4.12. İnsan Hakları Komitesi Finlandiya Gözlemi

Komite, vicdani ret hakkının yalnızca barış zamanında tanınmasından ve sivil alternatif hizmetin uzun olmasından üzüntü duymaktadır. Mahkeme, Yehova Şahitlerine tanınan muamelenin diğer vicdani retçi gruplara uygulanmamasından duyduğu kaygıyı yinelemektedir. Taraf Devlet vicdani ret hakkını tam olarak kabul etmeli, vicdani ret hakkı hem savaş zamanında hem de barış zamanında garanti altında olmalıdır.⁴⁶²

3.4.13. İnsan Hakları Komitesi Polonya Gözlemi

Komite, alternatif hizmet süresinin 18 ay olduğunu, askerlik hizmeti süresinin ise yalnızca 12 ay olduğunu belirtmiştir. Taraf Devlet, askerlik hizmetine alternatif hizmet süresinin cezai nitelikte olmamasını sağlamalıdır.⁴⁶³

3.4.14. İnsan Hakları Komitesi Fas Gözlemi

Taraf Devlet tarafından sağlanan bilgilere göre, ülkede zorunlu askerlik hizmeti yalnızca yeterli sayıda profesyonel asker işe alınmadığı durumlarda vardır. Taraf Devlet, vicdani ret hakkını tam olarak tanımalı ve koşulları ayrımcı olmayan alternatif bir kamu hizmeti biçimi oluşturmalıdır.⁴⁶⁴

3.4.15. İnsan Hakları Komitesi Kazakistan Gözlemi

Komite, vicdani ret hakkının yalnızca öğretileri silah kullanımını yasaklayan kayıtlı bir dini örgütün üyelerine izin verilmesini doğru bulmamaktadır. Komite, Taraf Devlet'in, alternatif sivil hizmet süresinin zorunlu askerlik süresinden iki kat fazla olmasını ve yüksek eğitilmiş kişilerin hem orduda hem alternatif hizmette çok daha kısa bir süre hizmet etmesini üzüntü ile karşılamaktadır. Sözleşme maddelerinin, inananların vicdan özgürlüğünü de koruduğu akılda tutularak vicdani ret hakkı

⁴⁶² İnsan Hakları Komitesi Finlandiya Raporu <https://wri-irg.org/en/story/2004/concluding-observations-human-rights-committee-finland> e.t.:12.12.2022

⁴⁶³ İnsan Hakları Komitesi Polonya Raporu <https://wri-irg.org/en/story/2004/concluding-observations-human-rights-committee-poland> e.t.:12.12.2022

⁴⁶⁴ İnsan Hakları Komitesi Fas Raporu <https://wri-irg.org/en/story/2004/concluding-observations-human-rights-committee-morocco> e.t.:12.12.2022

yeniden düzenlenmelidir. Taraf Devlet, alternatif hizmet süresini ayrımcı olmayacak şekilde belirlemelidir.⁴⁶⁵

3.4.16. İnsan Hakları Komitesi Fransa Gözlemi

Fransa da kişinin, sözleşme kapsamında vicdani ret hakkını kullanılabilmesi için başvurusunu askerlik hizmetine girmeden önce yapması gerekir. Fransa ulusal mevzuatına göre asker altındayken vicdani ret başvurusu yapılamaz. Komite, vicdani ret başvuru hakkının asker altındakiler içinde yapılabilecek şekilde genişletilmesini temenni eder.⁴⁶⁶

3.5. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi; II. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'da insan haklarını, demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü desteklemek amacıyla kurulmuş uluslararası bir kuruluştur. Türkiye, Avrupa Konseyi'ne kuruluşundan yaklaşık üç ay sonra Ağustos 1949'da davet edilmiştir bu sebeple kurucu üye olmasa da teşkilatın kurucu üyeleri arasında sayılmaktadır.⁴⁶⁷

Avrupa Konseyi, zorunlu askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkını iki kararda ele almıştır. 1967'de Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, vicdani ret hakkıyla ilgili 337 Sayılı Kararı kabul etmiş, daha sonra bu karar 478 Sayılı Tavsiye Kararı olarak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne sunulmuştur.⁴⁶⁸

1987'de Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, (87)8 Tavsiye Kararını kabul ederek vicdani ret hakkına olan bağlılığını teyit etmiştir. 1987 Tavsiye Kararı şunları içerir:

“...Zorunlu askerlik hizmeti olduğu halde, vicdani sebeplerle, silah kullanmayı reddeden herkes, tavsiye kararında belirtilen şartlar dâhilinde hizmetten muaf tutulmalıdır. Bu kişilerin bunun yerine alternatif hizmet görmesi zorunlu kılınabilir.

⁴⁶⁵ İnsan Hakları Komitesi Kazakistan Raporu <https://wri-irg.org/en/story/2000/concluding-observations-human-rights-committee-kyrgyzstan> e.t.:12.12.2022

⁴⁶⁶ İnsan Hakları Komitesi Fransa Raporu <https://wri-irg.org/en/story/1997/concluding-observations-human-rights-committee-france> e.t.:12.12.2022

⁴⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Avrupa Konseyi, Uluslararası Teşkilat Künyesi. https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_tr.mfa e.t.:12.12.2022

⁴⁶⁸ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 478 Sayılı Tavsiye Kararı. <https://pace.coe.int/en/files/15752> e.t.:12.12.2022

Zorunlu askerliğe tabi olanlar vicdani ret hakkı konusunda önceden bilgilendirilecektir. Bu amaçla devlet, ilgili tüm bilgileri doğrudan vatandaşlarına iletebilir veya ilgili özel kuruluşların bu bilgileri sağlamasına izin verebilir.

Başvuruların incelenmesi, adil bir prosedür için gerekli tüm güvenceleri içerecektir. Başvuru sahibinin karara itiraz etme hakkı olmalıdır. İtiraz edilen makam, askeri idareden ayrı olmalı ve makamın bağımsızlığını sağlayacak şekilde oluşturulmalıdır.

Alternatif hizmet, prensip olarak sivil ve kamu yararına olmalıdır. İtirazları kişisel silah kullanımıyla sınırlı olan vicdani retçiler için Devlet, sivil hizmetin yanı sıra silahsız askerlik hizmeti de sağlayabilir.”⁴⁶⁹

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin (87)8 Tavsiye Kararı, vicdani ret hakkını açıkça tanımış, vicdani ret hakkını kullanan kişilere alternatif sivil hizmet yükümlüğü getirilebileceğini bildirmiştir. 1967 ve 1987 kararları, askerlik hizmeti nedeniyle zorunlu askerliğe tabi olan ve vicdani nedenlerle savaşa katılmayı reddeden herkesin, bu hizmeti yerine getirme yükümlülüğünden muaf tutulma hakkına sahip olacağını tasdik etmektedir.

Vicdani ret hakkına ilişkin diğer önemli belge ise 23 Mayıs 2001 tarihinde Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından alınan Üye Ülkelerde Zorunlu Askerliğe Karşı Vicdani Ret Hakkının Uygulanmasına İlişkin 1518 (2001) Sayılı Tavsiye Kararıdır. Parlamenterler Meclisi, üye devletleri mevzuatlarını ve uygulamalarını Avrupa Konseyi ile uyumlu hale getirmeye davet ederek 1518 sayılı Tavsiye Kararını kabul etmiştir. Bu kararda vicdani ret ile ilgili asgari standartlar hatırlatılmıştır. Vicdani ret hakkı çoğu Avrupa ülkesinde yasal olarak tanınmasına rağmen, mevzuat ve uygulama çoğu zaman R(87)8 ve 1518 sayılı Tavsiye Kararlarında belirtilen asgari standartlara uymamaktadır.⁴⁷⁰

Yalnızca 3 Avrupa Konseyi üyesi ülke, vicdani ret konusunda ulusal kanun çıkarmamıştır, bu ülkeler Azerbaycan, Belarus ve Türkiye'dir. Türkiye, 1949'dan bu yana Avrupa Konseyi üyesi olmasına rağmen vicdani ret konusunda herhangi bir yasal düzenlemeye sahip değildir. Türkiye'den farklı olarak Azerbaycan ve Belarus'da vicdani ret hakkı 1990'lı yıllarda kabul edilmiş akabinde anayasaya dâhil edilmiştir

⁴⁶⁹ Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere Zorunlu Askerlik Hizmetine Vicdani Ret Konusunda R (87) 8 Sayılı Tavsiye Kararı. <https://www.refworld.org/docid/5069778e2.html> e.t.:12.12.2022

⁴⁷⁰ Refworld, Avrupa'da Vicdani Ret Hakkı: Mevcut Durumun İncelenmesi. <https://www.refworld.org/pdfid/42b141794.pdf> e.t.:02.12.2022

ancak vicdani ret konusunda ulusal bir kanun çıkarılmadığından vicdani ret hakkının uygulanması konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Vicdani Ret Hakkını kabul etmeyen tek Avrupa Konseyi üyesi ülke Türkiye'dir.^{471 472}

Silahlı kuvvetler mensuplarının da vicdani ret hakkından yararlanabilmesi ile ilgili olarak Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin Tavsiye Kararı mevcuttur. Parlamenterler Meclisi, silahlı kuvvetler mensuplarına da vicdani ret hakkı tanınması ile ilgili hukuki düzenlemeler yapması için üye devletlere tavsiyede bulunmaktadır. 2006 yılında Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinde çıkarılan 1742 Sayılı Tavsiye Kararı da silahlı kuvvetler mensuplarının vicdani ret hakkının tanınması ile ilgilidir.⁴⁷³

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin tavsiye kararları, Avrupa Konseyi'nin denetim organları olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Komisyonu kararlarına öncülük edebilir. Nitekim Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 1967 senesinde vicdani reddin Avrupa İnsan Haklar Sözleşmesinin 9. Maddesi uyarınca değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu tavsiye kararı 2011 yılında kabul görekere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Bayatyan / Ermenistan kararı ile vicdani ret, ilk defa 9. Madde uyarınca bir hak olarak kabul edilmiştir.⁴⁷⁴

3.6. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, Avrupa Birliği vatandaşlarının sahip olduğu önemli kişisel hak ve özgürlükleri yasal olarak bağlayıcı tek bir metinde bir araya getirmiştir. Şart; 2000 yılında ilan edilmiş, 2009 yılında da Lizbon Antlaşması ile yürürlüğe girmiştir. Vicdani ret hakkı, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda açıkça yer almaktadır. Madde 10'a göre:⁴⁷⁵

"Vicdani ret hakkı, bu hakkın kullanımını düzenleyen ulusal mevzuata uygun olarak tanınır."

⁴⁷¹ **Refworld**, Avrupa'da Vicdani Ret Hakkı: Mevcut Durumun İncelenmesi.

<https://www.refworld.org/pdfid/42b141794.pdf> e.t.:02.12.2022

⁴⁷² **Birgün**, Vicdani ret hakkı kapsamlı ele alınmalı. <https://www.birgun.net/haber/vicdani-ret-hakki-kapsamli-ele-alinmali-43818> e.t.:02.12.2022

⁴⁷³ Bakanlar Komitesinin Üye Devletlere Silahlı Kuvvetler Mensuplarının İnsan Haklarına İlişkin 1742 Sayılı Tavsiye Kararı. <https://www.refworld.org/docid/506979172.html> e.t.:02.12.2022

⁴⁷⁴ **Refworld**, Avrupa'da Vicdani Ret Hakkı: Mevcut Durumun İncelenmesi.

<https://www.refworld.org/pdfid/42b141794.pdf> e.t.:02.12.2022

⁴⁷⁵ Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi. <https://www.ihd.org.tr/avrupa-birligi-temel-haklar-bildirgesi/> e.t.:19.09.2023

Avrupa Parlamentosunda zaman zaman Türkiye'nin vicdani ret hakkını kabul etmeyen tutumu gündeme gelmektedir. Avrupa Parlamentosu Milletvekili Dietmar Köster, vermiş olduğu yazılı önerge de şunları söylemektedir:⁴⁷⁶

“Türkiye’de tüm erkek vatandaşların 20 yaşında askerlik yapmakla yükümlü olduğu zorunlu askerlik sistemi uygulanmaktadır.

Askerlik hizmetinin süresi öğrenciler için altı ay, yedek subay ve subaylar için 12 aydır. Türkiye, askerlik hizmetinde vicdani ret hakkını kabul etmeyen tek Avrupa Konseyi üyesi ülkedir. Vicdani retçiler zulümle, kısır bir tutuklama döngüsüyle, cezai işlemlerle ve yeniden askere alınmayla ve özellikle de sivil ölümle karşı karşıyadır.

Komisyon, vicdani ret hakkının kabul edilmesi konusunda Türk hükümetiyle düzenli bir diyalog içinde midir?

Komisyon, Türk hükümetinin vicdani ret hakkını garanti altına almaya nasıl ikna etmeyi planlamaktadır? ”

Bugün Avrupa Birliği 27 bağımsız devletten oluşur. Üye devletlerden Belçika, Çek Cumhuriyeti, Fransa, Hollanda, Birleşik Krallık, İrlanda, İspanya, İtalya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Sloveky ve Slovenya da profesyonel ordu sistemi vardır ve zorunlu askerlik yoktur. Geri kalan Avrupa Birliği ülkelerinde ise zorunlu askerliğe bir seçenek olarak alternatif sivil hizmet sistemi bulunmaktadır. Alternatif sivil hizmet seçeneğinin bulunduğu ülkelerde bu hak anayasal güvence altına alınmıştır.

Avusturya Federal Anayasasının 9. Maddesine göre;⁴⁷⁷

“Her erkek Avusturya yurttaşı askerlik hizmetini yapmak zorundadır. Zorunlu askerlik hizmetini yerine getirmek istemeyen vicdani retçiler ve bu görevden muaf tutulanlar alternatif sivil bir görevi yerine getirmek zorundadır. Bununla ilgili ayrıntılar özel kanunla belirlenir.”

Polonya Cumhuriyeti Anayasasının 85. Maddesine göre;⁴⁷⁸

“Vatan savunması her Polonya yurttaşının görevidir. Dini inançları ya da ahlâki ilkeleri kendisinin askerlik hizmeti yapmasına izin vermeyen bir yurttaş, kanunda belirtilen şartlara uygun olarak, askerlik hizmeti yerine sivil bir hizmeti yürütmek zorunda kalabilir.”

⁴⁷⁶ EuroParl, Türkiye’de Askerlik Hizmetine Karşı Vicdani Ret Hakkı, Parlamento Sorusu. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-004123_EN.html e.t.:19.09.2023

⁴⁷⁷ 1920 Avusturya Federal Anayasası. [https://constitutionnet.org/sites/default/files/Austria%20 FULL %20Constitution.pdf](https://constitutionnet.org/sites/default/files/Austria%20FULL%20Constitution.pdf) e.t.:19.09.2023

⁴⁷⁸ 1997 Polonya Cumhuriyeti Anayasası. <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htme.t.:19.09.2023>

Almanya, Danimarka ve İsveç dışında kalan ülkelerin hepsinde alternatif sivil hizmet süresi zorunlu askerlik hizmet süresinden daha fazladır. Avrupa Sosyal Şartı'nın 2. bölümü "çalışma hakkı" başlığını içermekte olup 1. madde "*Akit Taraflar çalışma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak gayesiyle çalışanların özgürce edindikleri bir işle hayatlarını devam ettirme haklarını etkili bir biçimde korumakla yükümlüdür.*" şeklindedir.⁴⁷⁹ Alternatif sivil hizmet sürelerinin zorunlu askerlik sürelerinden daha uzun olması, Avrupa Sosyal Şartı'nın 2. Bölüm 1. Maddesinde düzenlenen şartı ihlal etmektedir. Nitekim Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, yapılan bir başvuru sonucunda Yunanistan'da alternatif hizmet sürelerinin zorunlu askerlik süresinden uzun olması durumunu değerlendirmiş ve bu durumun Avrupa Sosyal Şartında düzenlenen çalışma hakkı maddesini ihlal ettiği yönünde karar vermiştir.⁴⁸⁰

Avrupa Birliği üyesi ülkelere Danimarka 1920, İsveç 1920, Finlandiya 1931, Almanya 1949, Fransa 1963, Lüksemburg 1963, Belçika 1964, İtalya 1972, Portekiz 1976, İspanya 1978, Polonya 1988, Çekya 1989, Macaristan 1989, Slovenya 1991, Avusturya 1991, Estonya 1991, Litvanya 1992, Kıbrıs Cumhuriyeti 1992, Romanya 1996, Bulgaristan 1998, Yunanistan 1998, Letonya 2002 yılında vicdani ret hakkını tanımıştır.⁴⁸¹

3.7. Diğer Kurum, Kuruluş ve Sözleşmeler

3.7.1. İbero-Amerikan Gençlik Hakları Sözleşmesi

İbero-Amerikan Gençlik Hakları Sözleşmesi, özellikle gençlerin sosyal, medeni, ekonomik, siyasi ve kültürel haklarını bir araya getiren uluslararası bir anlaşmadır. Mart 2008'de yürürlüğe girmiş, 2016'da imzalanan ek bir protokolle güncellenmiştir. Sözleşme, yaşam hakkı da dâhil olmak üzere bir dizi medeni ve siyasi hakkı tanımlayan 44 maddeden oluşur. Sözleşme, 15-24 yaş arasındaki bireyleri, genç olarak tanımlamaktadır.⁴⁸²

⁴⁷⁹ Anayasa Mahkemesi, Avrupa Sosyal Şartı Belgesinin Türkçe Metni.
<https://www.anayasa.gov.tr/media/3680/avrupasosyalsarti.pdf> e.t.:19.09.2023

⁴⁸⁰ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi adına hareket eden Daimi Komisyon'un 1518(2001) no'lu tavsiye kararı.

⁴⁸¹ Refworld, Avrupa'da Vicdani Ret Hakkı: Mevcut Durumun İncelenmesi.
<https://www.refworld.org/pdfid/42b141794.pdf> e.t.:19.09.2023

⁴⁸² Bianet, Gençlerin Hakları İçin İlk Uluslararası Sözleşme Yürürlükte.
<https://bianet.org/haber/genclerin-haklari-icin-ilk-uluslararasi-sozlesme-yururlukte-106061>
e.t.:19.09.2023

İbero-Amerikan Gençlik Hakları Sözleşmesi 12. maddesinde vicdani ret hakkı açıkça tanınmaktadır.⁴⁸³

“Gençler zorunlu askerlik hizmetine karşı vicdani ret hakkına sahiptir. Taraf Devletler, gençlerin vicdani ret hakkını güvence altına almak için ilgili yasal tedbirleri teşvik etmeyi taahhüt ederler. Taraf Devletler, 18 yaşın altındaki gençlerin hiçbir şekilde askere çağrılmayacakları veya askeri çatışmalara dâhil edilmeyecekleri konusunda güvence vermeyi taahhüt ederler.”

3.7.2. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Soğuk Savaş dönemindeki batı ve doğu blokları arasında işbirliğini yeniden sağlamak ve bloklar arasındaki uyuşmazlığı gidermek amacıyla yapılan konferanslar diplomasisi sonucu oluşmuştur. 57 devlet kuruluşun üyesidir, Türkiye kurucu üyeler arasındadır.⁴⁸⁴ AGİT, Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği konseptinin üçayağından biri olarak kabul edilmektedir. AGİT'in kurucu belgesi 1975 tarihli Helsinki Final Act olup bu belge temelinde katılımcı devletler insan haklarına saygı, düşünce özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, inanç özgürlüğü de dâhil olmak üzere temel özgürlükler konusunda birbirleriyle ilişki kurmayı rehber edinir.⁴⁸⁵

AGİT, vicdani reddi bir hak olarak kabul etmektedir. AGİT tarafından çıkarılan 7 Nisan 2008 tarihli Silahlı Kuvvetler Mensuplarının İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri El Kitabının 10. Bölümü vicdani ret konusunu ele almaktadır;⁴⁸⁶

“...Silâh altına alınanlar ve profesyonel askerler için vicdani ret hem öncesinde hem de sonrasında geçerli olmalıdır. Askerlik hizmetini yerine getirmeyen vicdani retçiler, tekrarlanan yargılamalara maruz bırakılmamalıdır. Alternatif hizmet; sivil nitelikte ve kamu yararına uygun olmalıdır. Alternatif hizmet cezalandırıcı bir yöntem olarak kullanılmamalıdır. Alternatif hizmet süresi, askerlik hizmet süresinden en fazla 1,5 kat fazla olmalıdır...”

⁴⁸³ Refworld, Avrupa'da Vicdani Ret Hakkı: Mevcut Durumun İncelenmesi.

<https://www.refworld.org/pdfid/4b28eefe2.pdf> e.t.:19.09.2023

⁴⁸⁴ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Uluslararası Kuruluş Künyesi. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-ve-avrupa-guvenli-ve-isbirligi-teskilati-agit.tr.mfa> e.t.:13.12.2022

⁴⁸⁵ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, AGİT Nedir? <https://www.osce.org/> e.t.:13.12.2022

⁴⁸⁶ Refworld, Silahlı Kuvvetler Personelinin İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri El Kitabı. <http://wri-irg.org/node/20950> e.t.:13.12.2022

3.7.3. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, Avrupa Sosyal Şartı Sözleşmesine taraf devletlerin raporlarını, sözleşmenin ilgili hükümleri ışığında değerlendirir. Bu değerlendirme dört tematik grup düzeyinde yapılır: "İstihdam, eğitim ve fırsat eşitliği (vicdani retçiler)", "Sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal koruma", "İşçi hakları", "Çocuklar, aileler, göçmenler". Komite değerlendirme sonucunda bir sonuca ulaşır. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin hazırladığı sonuç raporu, Kararlar başlığı ile aleni olarak yayımlanır.⁴⁸⁷

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, ülke raporlarında vicdani ret hakkı ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuş ve vicdani reddin bir hak olduğunu vurgulamıştır. Örneğin 2006 Moldova raporunda alternatif sivil hizmet süresi ile zorunlu askerlik süresi arasında orantı olması gerektiğini belirtmiştir. Rapora göre Moldova'da alternatif hizmet süresi 24 ay, askerlik hizmeti süresi ise 12 aydır. Komite, alternatif sivil hizmet süresinin askerlik süresinden en fazla bir buçuk kat fazla olabileceğini belirtmiştir.⁴⁸⁸

Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin vicdani ret ile ilgili değerlendirmelerde bulunduğu raporların bazıları şunlardır;

- European Committee of Social Rights: (Cyprus)⁴⁸⁹
- European Committee of Social Rights: (Estonia)⁴⁹⁰
- European Committee of Social Rights: (Finland)⁴⁹¹
- European Committee of Social Rights: (Greece)⁴⁹²
- European Committee of Social Rights: (Romania)⁴⁹³

⁴⁸⁷ Council of Europe(COE), European Social Charter.

<https://www.coe.int/en/web/european-social-charter> e.t.:13.07.2023

⁴⁸⁸ Avrupa Sosyal Haklar Komitesi: Sonuçlar 2006 (Moldova)

<http://wri-irg.org/node/20970> e.t.:13.07.2023

⁴⁸⁹ Avrupa Sosyal Haklar Komitesi: Sonuçlar 2008 (Kıbrıs)

<https://wri-irg.org/en/story/2008/european-committee-social-rights-conclusions-2008-cyprus>

e.t.:13.07.2023

⁴⁹⁰ Avrupa Sosyal Haklar Komitesi: Sonuçlar 2008 (Estonya)

<https://wri-irg.org/en/story/2008/european-committee-social-rights-conclusions-2008-estonia>

e.t.:13.07.2023

⁴⁹¹ Avrupa Sosyal Haklar Komitesi: Sonuçlar 2008 (Finlandiya)

<https://wri-irg.org/en/story/2008/european-committee-social-rights-conclusions-2008-finland>

e.t.:13.07.2023

⁴⁹² Avrupa Sosyal Haklar Komitesi: Sonuçlar 2008 (Yunanistan)

<https://wri-irg.org/en/story/2008/european-committee-social-rights-conclusions-2008-greece>

e.t.:13.07.2023

⁴⁹³ Avrupa Sosyal Haklar Komitesi: Sonuçlar 2008 (Romanya)

<https://wri-irg.org/en/story/2008/european-committee-social-rights-conclusions-2008-romania>

e.t.:13.07.2023

3.7.4. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi

İnsan haklarının bölgesel düzeyde korunması amacıyla oluşturulmuş olan Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, 27 Haziran 1981 tarihinde Afrika Birliği Teşkilatı tarafından kabul edilmiştir. Sözleşmenin geliştirilmesi amacıyla Afrika Birliği Teşkilatı bünyesinde, 11 üye devletten oluşan Afrika İnsan ve Halklar Hakları Komisyonu kurulmuştur.⁴⁹⁴

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi 8. Maddesi⁴⁹⁵ vicdani ret hakkını zımni olarak kabul etmektedir.

3.7.5. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan hakları tarihinde bir dönüm noktasıdır. Dünyanın her bölgesinden farklı hukuki, siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal geçmişe sahip temsilciler tarafından hazırlanan bildirme, 10 Aralık 1948'de Paris'teki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından tüm halklar için ilan edilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, temel insan haklarının evrensel olarak korunmasına yönelik ilk uluslararası girişimdir. 500'den fazla dile çevrilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi bugün var olan yetmişden fazla insan hakları sözleşmesine ilham vermiştir.⁴⁹⁶

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 18. Maddesi şu şekildedir:⁴⁹⁷

“Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, din veya inancını değiştirme özgürlüğünü ve din veya inancını, tek başına veya topluca ve kamuya açık veya özel olarak öğretme, uygulama, ibadet ve uyma yoluyla açıklama serbestliğini de kapsar.”

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 18. Maddesinde geçen vicdan özgürlüğü kavramı ile vicdani ret bir hak olarak kabul edilmiştir.

⁴⁹⁴ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi. <https://achpr.au.int/instruments/achpr/> e.t.:11.12.2022

⁴⁹⁵ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi 8. Maddesi: *“Vicdan özgürlüğü, ibadet hakkı ve dinin serbest olarak yerine getirilmesi hakkı güvence altına alınmalıdır. Hiç kimse, bu özgürlüklerin kullanılmasını kısıtlayan tedbirlere maruz bırakılamaz, tabi tutulamaz.”* İbrahim Kaboğlu ve Oğuz Dönmez, Afrika İnsan ve Halkları Şartı. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/213666> e.t.:11.12.2022

⁴⁹⁶ **United Nations**, Universal Declaration of Human Rights. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> e.t.:11.12.2022

⁴⁹⁷ **İnsan Hakları Derneği**, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi. <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/> e.t.:11.12.2022

3.7.6. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme

Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A sayılı kararıyla kabul edilmiş, 19 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılmıştır. Türkiye Sözleşme'yi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır. Türkiye, sözleşme onay belgelerini 2003 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne göndermiştir.⁴⁹⁸ Sözleşmenin 18. Maddesi şu şekildedir:⁴⁹⁹

“Herkes düşünce özgürlüğüne, vicdan özgürlüğüne ve din özgürlüğüne sahip olacaktır. Bu hak, herkesin istediği dine ya da inanca sahip olması ya da bunları benimsemesi özgürlüğünü ve herkesin aleni veya kişisel ya da başkaları ile birlikte topluca, kendi din ya da inanç anlayışını icra etme, öğrenme ya da öğretme açısından ortaya koyma özgürlüğünü de içerir.”

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 18. Maddesinde geçen vicdan özgürlüğü kavramı ile vicdani ret bir hak olarak kabul edilmiştir.

⁴⁹⁸ Medenî ve Siyasî Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/589)

⁴⁹⁹ **Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi**, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme. <https://insanhaklari Merkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/117-medeni-ve-siyasi-haklara-iliskin-uluslararası-sozlesme/> e.t.:11.12.2022

SONUÇ

Vicdan tarih boyunca birçok filozof ve düşünürün üzerinde çalıştığı bir kavram olmuştur. Vicdan'ın tanımı üzerinde bir görüş birliği yoktur. Vicdan genellikle sezgi, yeti, içses gibi kelimelerle tanımlanmaya çalışılır. Vicdani ret ise en basit tanımıyla bir bireyin ahlaki değerleri, politik görüşleri veya dini inançları doğrultusunda zorunlu askerliği ve zorunlu askerlik uygulamalarını reddetmesi olarak tanımlanabilir. Ahlaki, politik, dini, siyasi, felsefi bir sebep nedeniyle zorunlu askerlik görevini yapmak istemeyen birey; vicdanına karşı hareket etmek zorunda bırakılırsa hayatının temel yönlendirici ideallerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalır, amaç ve anlam kaybı yaşar. Vicdana aykırı davranmak büyük bir boşluğa ve değersizliğe neden olur. Bireyin vicdanına karşı çıkarak yapacağı fiiller, bireyin benliğinde bütünlük kaybı yaşatabilir. Vicdani ret hakkı da bu kapsamda bireyin ahlaki ve psikolojik bütünlüğünü koruyabilmek amacıyla bir hak olarak kabul edilmelidir.

Günümüz dünyasında Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi uluslararası kuruluşlar vicdani reddi bir hak olarak kabul etmektedir.

Birleşmiş Milletler, İkinci Dünya Savaşından galip olarak çıkan devletlerin önderliğinde uluslararası barışı ve güvenliği korumak amacıyla kurulmuştur. 193 üye ülke ile dünyanın en büyük uluslararası organizasyonudur. Türkiye, 24 Ekim 1945 tarihinde resmen faaliyete geçen Birleşmiş Milletlerin kurucu üyesidir. Birleşmiş Milletler, vicdani ret hakkı ile ilgili ilk toplantısını 1967 yılında yapmıştır. Birleşmiş Milletler Meclisi 337. oturumunda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. Maddesine atıfta bulunarak üye ülkelerin bireyin vicdan ve din özgürlüğüne saygı göstermekle yükümlü olduğunu bildiren genel kurul kararını almıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, 1987 / 46 ilke kararında ülkeleri vicdani ret hakkını tanımaya davet etmiş ve ülkelerin bireyleri cezalandırmaktan uzak durması konusunda uyarılarda bulunmuştur. Komisyon, 1989 / 59 ilke kararında ise vicdani ret hakkının İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si m. 18'de ve Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHİUS) m. 18'de tanınan inanç özgürlüğünün bir parçası olduğunu belirtmiştir. 1993/84, 1995/83 ve 1998/77 ilke kararlarında da komisyonun aynı görüşü kararlılıkla devam etmiştir.

Avrupa Konseyi, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü savunmak amacıyla 5 Mayıs 1949'da kurulmuş hükümetlerarası bir kuruluştur. Türkiye, Avrupa Konseyi kuruluş tarihinden yaklaşık 1 yıl sonra 13 Nisan 1950 tarihinde Konsey'e üye olmuştur. Günümüzde Avrupa Konseyi'nin 46 üyesi vardır. Yalnızca 3 Avrupa Konseyi üyesi ülke, vicdani ret konusunda ulusal kanun çıkarmamıştır. Bu ülkeler Azerbaycan, Belarus ve Türkiye'dir. Türkiye'den farklı olarak Azerbaycan ve Belarus'da vicdani ret hakkı kabul edilmiş ve anayasaya dâhil edilmiştir ancak vicdani ret konusunda ulusal bir kanun çıkarılmadığından vicdani ret hakkının kullanılması konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Türkiye ise 1949'dan bu yana Avrupa Konseyi üyesi olmasına rağmen vicdani ret konusunda herhangi bir yasal düzenlemeye sahip olmayan başka bir deyişle vicdani ret hakkını tanımayan tek Avrupa Konseyi üyesidir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, vicdani ret hakkını AİHS m. 9'da güvence altına alınan din ve vicdan özgürlüğünün zorunlu bir gereği olarak kabul etmiştir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin aldığı 1967 ve 1987 kararları, zorunlu askerliğe tabi olan ve vicdani nedenlerle savaşa katılmayı reddeden herkesin, bu hizmeti yerine getirme yükümlülüğünden muaf tutulma hakkına sahip olacağını tasdik etmektedir. Vicdani ret hakkına ilişkin diğer önemli belge ise 23 Mayıs 2001 tarihinde Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından alınan Üye Ülkelerde Zorunlu Askerliğe Karşı Vicdani Ret Hakkının Uygulanmasına İlişkin 1518 (2001) Sayılı Tavsiye Kararıdır. Parlamenterler Meclisi, üye ülkeleri mevzuatlarını ve uygulamalarını Avrupa Konseyi ile uyumlu hale getirmeye davet ederek 1518 sayılı Tavsiye Kararını kabul etmiştir. Bu kararda vicdani ret ile ilgili asgari standartlar hatırlatılmıştır. Avrupa Konseyi'nin ve kurumlarının vicdani ret hakkı konusundaki net tavrına rağmen Türkiye, üyesi olduğu konseyin yükümlülüklerini yerine getirmemektedir.

Vicdani ret hakkını Avrupa Birliği açısından değerlendirilmeye gerekir. Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin dönüm noktası, 10 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'dir. Bu zirvede Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylığı onay almıştır. Siyasi irade, kararlılıkla Avrupa Birliği üyesi olmak amacıyla çeşitli reform paketleri hazırlamış bu yasal düzenlemeler Meclis'ten geçirilmiştir. Avrupa Birliğine üyelik yolunda 2002-2004 yılları arasında 8 Uyum Paketi, 2001 ve 2004 yıllarında da 2 Anayasa Paketi TBMM'de kabul edilmiştir. 17 Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde, Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşıladığı sonucuna varılarak 3 Ekim 2005'te müzakerelere başlanması kararı

alınmıştır. 2005 tarihinden itibaren Türkiye-Avrupa Birliği müzakere süreçleri devam etmektedir. Avrupa Birliği müzakere sürecinde dış politika temelinde zaman zaman sürtüşmeler yaşanmakta ise de Türkiye, Avrupa Birliği üyesi olma inancı ve isteğindedir.

Vicdani ret, Avrupa Birliği müzakere sürecinde şüphesiz önemli bir müzakere başlığıdır. Avrupa Birliği, vicdani reddi açıkça inanç özgürlüğü kapsamında bir hak olarak tanımakta ve bu hak 27 Avrupa Birliği üyesi ülkenin tamamında kabul edilmektedir. Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı, Avrupa Birliği vatandaşlarının sahip olduğu önemli kişisel hak ve özgürlükleri yasal olarak bağlayıcı tek bir metinde bir araya getirmiştir. Vicdani ret hakkı, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın 10. Maddesinde açıkça yer almaktadır. Türkiye, aday üyelik statüsünden tam üyelik statüsüne geçmek için vicdani reddi bir hak olarak kabul etmek zorundadır. Bu zorunluluğun etkisiyle Türkiye, belli dönemlerde vicdani ret hakkı açısından olumlu mesajlar paylaşırsa da ciddi bir adım atmamıştır. 2011'de Avrupa Birliğine katılma çabaları ve sürecin müzakeresi için Avrupa Birliği Bakanlığı kurulmuştur. Yine aynı yıl dönemin Adalet Bakanı Sadullah Ergin, vicdani ret ile ilgili olarak Milli Savunma Bakanlığı'nın bir çalışma hazırladığını bildirmiştir. Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz da konuyla ilgili düzenleme yapmak üzere, AİHM kararlarını ve Avrupa ülkelerini incelediklerini açıklamıştır. Kamuoyuna yansıyan bazı bilgilere göre hükümet, vicdani ret hakkını kullanan kişiye alternatif bir kamu hizmeti seçeneği getirmeyi planlamış, inançları gereği askerlik yapmayı reddeden kişiler için alternatif hizmetten de muafiyet konusunda çalışma yapmıştır. Fakat taslak metin çalışması bir süre sonra geri çekilmiştir. 2011 yılından günümüze Türkiye'de vicdani ret konusunda herhangi bir yasal çalışma yapılmamıştır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Konseyi'ne bağlı olarak 1959 yılında kurulmuş uluslararası bir yargı organıdır. Türkiye; 18 Mayıs 1954'te Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini onaylamıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 46. maddesi uyarınca sözleşmeye taraf ülkeler, taraf oldukları davalarda Mahkeme'nin verdiği kesinleşmiş kararlara uymayı taahhüt eder. Ek olarak Türkiye; 28 Ocak 1987'de Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna bireysel başvuru hakkını tanımış, 28 Ocak 1990 tarihinde ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin zorunlu yargı yetkisini kabul etmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları Türkiye için bağlayıcı niteliktedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 07 Temmuz 2011 tarihli Bayatyan / Ermenistan kararı ile vicdani ret hakkını ilk kez Avrupa İnsan Hakları

Sözleşmesi kapsamında değerlendirmiştir. Bayatyan / Ermenistan kararında mahkeme, Avrupa Konseyi üye ülkelerin hem iç hukukunda hem de uluslararası hukukta vicdani ret hakkına ilişkin önemli gelişmeler yaşandığına, Konsey üyesi ülkelerin Türkiye hariç tamamında bu hakkın tanındığına dikkat çekmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi; Ülke / Türkiye, Erçep / Türkiye, Buldu ve Diğerleri / Türkiye, Savda / Türkiye, Demirtaş / Türkiye başvurularında vicdani ret hakkının tanınmaması nedeniyle Türkiye aleyhine ihlal kararları vermiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ihlal kararları nedeniyle Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 46. maddesi uyarınca inanç özgürlüğü kapsamında vicdani ret hakkını tanımakla yükümlü hale gelmiş ancak ihlal kararlarına rağmen iç hukukta herhangi bir değişiklik ve düzenleme yapılmamıştır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yargı yetkisini tanıyan, Avrupa Birliği ile müzakare yapan, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi üyesi olan Türkiye, tüm bu uluslararası hukuk kurumlarının vicdani ret ile ilgili yasal çağrılarına rağmen zorunlu askerlik uygulamasına devam etmektedir. Uluslararası anlaşmalara taraf olmak her ülke için bazı hak ve yükümlülükler doğurur. Ülkeler, iç hukuklarını öne sürerek uluslararası anlaşmalarla üstlendikleri taahhütlerden kurtulamaz. Türkiye, kendi hür iradesiyle taraf olduğu uluslararası anlaşmalara karşı sorumluluklarını yerine getirmelidir. Bu, Türkiye'nin uluslararası alanda saygınlığını yitirmemesi açısından elzemdir.

Türkiye, vicdani ret hakkını tanımaması nedeniyle tarafı olduğu uluslararası anlaşmalar gereğince bazı yaptırımlara maruz kalabilir. Nitekim Vicdani Ret Derneği, İnanç Özgürlüğü Girişimi, Norveç Helsinki Komitesi ve Uluslararası Savaş Karşıtları Derneği, vicdani ret hakkının tanınmaması ile ilgili olarak Türkiye aleyhine Avrupa Konseyi karar organı Bakanlar Komitesine başvuru yapmıştır. Bakanlar Komitesi, başvuru hakkındaki kararını 07.06.2023 tarihinde açıklamıştır. Komite, Türk yetkililerini vicdani ret hakkının tanınmasına ilişkin siyasi ve uygulamalı yol haritası sunmaya çağırmıştır. Aksi takdirde Bakanlar Komitesi, bir yıl içinde çözüm için bir yaptırım kabul etmek zorunda kalacağını belirtmiştir. Avrupa Konseyi'nin Statüsüne Dair Sözleşmenin 3. 7. ve 8. Maddesi uyarınca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerini ısrarla çiğneyen konsey üyesi Türkiye'nin Avrupa Konseyi oy hakkı askıya alınabilir. Bakanlar Komitesi tarafından Türkiye'nin Avrupa Konseyinden çekilmesi istenebilir. Bu yaptırımlarında yerine getirilmemesi durumunda Komite, belirleyeceği bir tarihten başlayarak Türkiye'nin konsey üyeliğini resen sona erdirebilir. Avrupa Konseyi'nin Parlamenterler Asamblesi'nin İç Tüzüğü ve 1115 sayılı kararı gereği, AIHM kararlarını uygulamayarak hak ihlallerine devam eden Türkiye'nin

uluslararası delegasyonda yer alan parlamenterlerinin yetki belgeleri iptal edilebilir. Avrupa Birliği Nice Sözleşmesi 49'uncu Maddesi ve Avrupa Anayasal Sözleşmesi'nin 7. maddesinin uygulanarak AİHM kararlarını uygulamamakta ısrar eden Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik süreci durdurulabilir. Türkiye herhangi bir yaptırıma maruz kalmadan üyesi olduğu kurumların ve tarafı olduğu sözleşmelerin kendisine yüklediği yükümlülükleri uluslararası hukukun gereği olarak yerine getirmelidir. Türkiye uluslararası alanda demokratik devlet kimliğini korumak istiyorsa vicdani reddi bir hak olarak tanınmalıdır.

Türkiye'nin jeopolitik konumu nedeniyle yaşıadığı ciddi iç ve dış güvenlik tehditleri, vicdani ret hakkının özgür ve tarafsız bir şekilde tartışılmasını engellemektedir. Vicdani ret hakkı kimi çevrelerce teröre destek olarak dahi algılanmaktadır. Oysa vicdani ret hakkını tanıyan ülkeler, güvenlik tehdidine yol açacak bir askeri risk ile karşılaşmamıştır. Amerika Birleşik Devletleri, hem geçmişte hemde günümüzde dış güvenlik tehdidi altında olan en riskli ülkelerdendir. ABD'de zorunlu askerlik uygulamasına 1973 yılında son verilmiş, zorunlu askerlik uygulamasının kaldırılması iç ve dış güvenlik açısından bir zafiyete sebep olmamıştır. Vicdani ret hakkının tanıyan İngiltere (1916), Danimarka (1920), İsveç (1920), Hollanda (1922), Norveç (1922), Finlandiya (1931), Almanya (1949), Fransa (1963), Lüksemburg (1963), Belçika (1964), İtalya (1972), Avusturya (1974), Portekiz (1976), İspanya (1978), Polonya (1988), Çekya (1989), Macaristan (1989), Hırvatistan (1990), Letonya (1990), Moldova (1991), Slovenya (1991), Slovenya (1991), Estonya (1991), Ukrayna (1992), Kıbrıs Cumhuriyeti (1992), Letonya (1993), Slovakya (1995), İsviçre (1995), Litvanya (1996), Bosna Hersek (1996), Romanya (1996), Gürcistan (1997), Yunanistan (1997), Bulgaristan (1998) Makedonya (2001), Arnavutluk (2003), Rusya (2004) gibi ülkelerde şüphesiz düşük ya da yüksek iç ve dış güvenlik tehditleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Ancak bu tehditlerin vicdani ret hakkı ile doğrudan ya da dolaylı ilişkisi saptanamadığından vicdani ret bir hak olarak kabul görmeye devam etmektedir.

Askeri gücün, asker sayısı ile doğru orantılı olduğu kabul edilen dönem uzun yıllar önce sona ermiştir. Onbinlerce hatta yüzbinlerce askerin yapabileceği tahribat, askeri alanda yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde birkaç dakika içinde yapılabilecek konuma gelmiştir. Askeri alanda yaşanan hızlı teknolojik gelişmeleri yakından takip eden ülkeler, ordu içerisindeki yüksek asker sayısını devlet bütçesine yük olarak görmektedir. Türkiye'de bu bilinçle hareket etmeli, vicdani ret hakkını tanınmalıdır.

Türkiye’de vicdani ret hakkının tanınması, hiçbir Türk vatandaşının askerlik için başvuruda bulunmayacağı anlamına da gelmez. Ulus-devlet düşüncesinin hala yüksek oranda etkili olduğu Türkiye gibi ülkelerde vicdani ret hakkı kabul edilse dahi askerlik için başvuran kişi sayısında, ordu için büyük risk oluşturacak azalma ortaya çıkmayacaktır. Türkiye, vicdani ret hakkını kabul ettikten sonra vicdani ret muafiyetini azaltmak için Yunanistan benzeri bir sistemi benimseyebilir. Yunanistan, hayatının belirli bir döneminde silah ruhsatı almış ya da avcılık faaliyeti ile ilgilenen kişilerin vicdani ret hakkını tanımamaktadır. Türkiye’de 2023 verilerine göre 4 milyon silah ruhsatı sahibi olduğu göz önüne alındığında vicdani ret muafiyetinin büyük oranda düşeceği ortadadır.

Türkiye’de uygulanan zorunlu askerlik sistemi, askerlik çağına gelen gençleri sahte sağlık raporu alma gibi yasadışı yollara itmektedir. 2015’te 57 bin 903, 2016’da 66 bin 370 kişi askerlik sebebiyle sağlık muafiyeti almıştır. Yıllara göre sağlık muafiyeti alan kişi sayısındaki artış oranı değerlendirildiğinde bu sayının günümüzde yıllık 100.000 civarı olduğu tahmin edilmektedir. Hali hazırda genç nüfus potansiyelinin yüksek olması nedeniyle Türkiye’de her yıl, ihtiyacın çok üstünde kişi askerlik çağına gelmektedir. 2018 yılında dönemin başbakanı Binali Yıldırım, Türkiye’de askerlik yapmak için birikmiş 5.5 milyon kişi bulunduğunu, yıllık asker ihtiyacının ise yaklaşık 346 bin olduğunu açıklamıştır. Kalıcı hale getirilen bedelli askerlik sisteminden sadece 2018 yılında 635.582 kişinin yararlanması ve bu sayıya rağmen ordunun asker sıkıntısı yaşamaması göz önünde bulundurulması gereken bir veridir. Türkiye’de yoklama kaçağı ve bakaya sayısı da yüksek oranlarda seyretmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2022 yılında yaptığı açıklamada yoklama kaçağı ve bakaya genç sayısının 550.000’i bulunduğunu ifade etmiştir. Bu durum gençler arasında zorunlu askerlik sisteminin yeterince kabul görmediğini ortaya koymaktadır. Ek olarak günümüzde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yarısından fazlası profesyonel askerden oluşmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetlerindeki profesyonel asker sayısı her geçen yıl artmaktadır. Şüphesiz bir profesyonel asker, zorunlu askerlik sistemi ile orduya alınan birden fazla askerden daha verimlidir. Türkiye; zorunlu olarak askere aldığı ihtiyaç fazlası askerin yemek, konaklama, eğitim gibi masraflarının ülke ekonomisine büyük yük olduğunu keşfederek vicdani ret hakkını tanımalı, alternatif sivil hizmet getirme eğiliminde olmalıdır.

Türkiye’de Anayasa Mahkemesinin vicdani ret tutumunun eleştirilmesi gerekir. Vicdani ret hakkı ile ilgili Anayasa Mahkemesine yapılan ilk bireysel başvuru 2014 tarihli dir. Vicdani Ret Derneği üyesi olan ve birçok vicdani retçinin avukatlığını yapan Av. Davut Erkan, vicdani ret hakkının tanınmaması nedeniyle yaşanan hak ihlalleri için Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Başvuru ile ilgili karar hala açıklanmamıştır. Başka bir vicdani retçi, askere gitmediği için kendisine verilen idari para cezalarının din ve vicdan hürriyetini ihlal ettiği iddiasıyla bireysel başvuru hakkını kullanmıştır. Başvuruyu inceleyen Anayasa Mahkemesi Birinci Bölümü, niteliği itibarıyla konunun Genel Kurul tarafından karara bağlanması gerektiğini belirterek başvuruyu 2016 yılında Genel Kurula sevk etmiştir. Bu durum üzerine başvuru, Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu tarafından incelenecek ilk vicdani ret başvurusu olmuştur. Başvuru, 2016 yılından beri Anayasa Mahkemesi Genel Kurulunda incelenmeyi beklemektedir. Vicdani retçi Osman Murat Ülke, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kendisi hakkında verdiği 39437/98 nolu 24 Ocak 2006 tarihli ihlal kararının uygulanmadığını ve vicdani reddin Türkiye’de halen bir hak olarak tanınmadığını gerekçe göstererek 2014 yılında Anayasa Mahkemesi’ne başvurmuştur. Osman Murat Ülke başvurusunda da herhangi bir karar açıklanmamıştır. Anayasa Mahkemesi, vicdani ret konusundaki bireysel başvurularda karar açıklamamaya devam etmektedir. Anayasa Mahkemesi vicdani ret dosyalarının görüşülmesini ertelemekte bu sebeple Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına rağmen vicdani ret hakkı açısından herhangi bir ilerleme kaydedilememektedir. Anayasa Mahkemesi, vicdani ret konusunda yapılan bireysel başvuruları görmezden gelmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ve Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar gereğince vicdani reddin bir hak olarak kabul edilmesi hukuken zorunluluk arz etmektedir. Hukuken var olan bu zorunluluk bir an önce Anayasa Mahkemesi kararı ile sağlanmalıdır.

Önemle belirtmek gerekir ki Türkiye’de vicdani reddin bir hak olarak tanınması için anayasa değişikliğine de gerek yoktur. Anayasanın 72. Maddesi “*Vatan hizmeti, her Türkün hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Silahlı Kuvvetlerde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir.*” ibaresi ile vatan hizmetinin kamu kurumlarında da yapılabileceğini açıkça ifade etmektedir. Bu durum Türkiye’de zorunlu askerlik sistemine alternatif kamu hizmetinin anayasal açıdan mümkün olduğunu göstermektedir. Türkiye, 7179 Sayılı Askerlik Kanununda değişiklik yaparak vicdani reddi bir hak olarak kabul edebilir. Zorunlu askerlik ödevini yapmak istemeyen vatandaşlar için alternatif kamu hizmeti seçenekleri sunulabilir.

Vicdani reddi kabul eden ülkelerin büyük kısmında alternatif sivil kamu hizmeti seçeneği vatandaşlara zorunlu olarak sunulmaktadır. Dünyada vicdani ret hakkını kabul ederek vatandaşlara alternatif sivil kamu hizmeti seçeneği sunan ülkeler, bu uygulama sayesinde başarılı politikalar yürütmektedir. Vicdani retçiler; hastaneler, sivil toplum örgütleri, eğitim ve hayır kurumları, göçmen büroları, rehabilitasyon merkezleri, itfaiye ve kurtarma örgütleri başta olmak üzere birçok alanda hizmet sunmaktadır. Vicdani retçilerin sunduğu bu ücretsiz hizmetin faydaları özellikle Almanya’da gözle görülür şekilde ortadadır. Günümüz Almanya’sında sosyal yardımların ve sosyal hizmetlerin büyük çoğunluğu alternatif sivil hizmet yapan vicdani retçiler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Türkiye, Almanya benzeri bir uygulamayı hayata geçirerek kazanımlar elde edebilir.

Şüphesiz Türkiye, bulunduğu jeopolitik konum nedeniyle iç ve dış güvenlik tehdidinin yüksek olduğu ülkelerden biridir. Türkiye, 1980’li yıllardan itibaren PKK terör örgütü ile aktif mücadele eden bir ülkedir. 2013 yılından itibaren IŞİD terör örgütünün Türkiye’de özellikle sivilleri hedef alan saldırıları, güvenlik kaygılarını arttırmıştır. Ayrıca Türkiye’nin sınır komşuları siyasi krizler ve iç çatışmalarla boğuşmaktadır. ABD’nin Irak’ı işgali ve sonrasında yaşananlar ile Suriye iç savaşı, Türkiye’nin iç ve dış güvenlik politikalarını kararlılıkla uygulaması gerektiğini göstermiştir. Bu sebeple Türkiye ancak ülkenin iç ve dış güvenliği üzerinde zafiyet yaratmayacak bir sistemi benimseyerek vicdani ret hakkını kabul edebilir. Bu amaca hizmet eden çözüm önerimiz şu şekildedir:

- Türkiye, anayasa değişikliğine gerek kalmadan 7179 Sayılı Asker Alma Kanununda değişiklik yaparak zorunlu askerliğe alternatif sivil hizmet seçeneğini getirmelidir.

- Asker Alma Kanununda yapılacak değişiklikle zorunlu askerlik süresi 6 ay, alternatif sivil hizmet süresi 9 ay olarak belirlenmelidir.

- Hem zorunlu askerliği hemde alternatif sivil hizmeti reddedenler için muafiyet hakkı tanınmamalıdır. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de vicdani ret hakkı konusunda vermiş olduğu kararlarda zorunlu askerliğe alternatif sivil hizmet hakkı getirilmesini yeterli görmektedir.

- Asker Alma Kanununda yapılacak değişiklikle alternatif sivil hizmetten yararlanmak isteyenlerin daha önce silah ruhsatı almamış olması, avcılık faaliyetine katılmamış olması, Türk Ceza Kanunu uyarınca silah kabul edilen bir alet ile suç işlememiş olması şartı getirilmelidir.

- Alternatif sivil hizmetin kontrolü ve uygulaması illerde kurulacak sivil hizmet büroları ile yapılmalıdır. Sivil hizmet büroları; alternatif sivil hizmet yapmak için başvuran kişilerden daha önce silah ruhsatı almadığını belgeleyen Emniyet idarelerinden alınan yazıyı, daha önce avcılık faaliyetine katılmadığını gösteren Orman idarelerinden alınan yazıyı ve adli sicil kaydı evrağını talep etmelidir. Bu evrakları inceleyen alternatif sivil hizmet bürosu kurulları, başvuranın alternatif sivil hizmete uygun olup olmadığını değerlendirerek başvuru hakkında ret veya kabul kararı vermelidir. Alternatif sivil hizmet bürolarının ret kararlarına karşı, oluşturulacak bir üst kurula itiraz hakkı tanınmalıdır.

- Alternatif sivil hizmetin denetimi sıkı şartlara bağlanmalıdır. 9 aylık zorunlu alternatif sivil hizmet süresi için bedelli sistem uygulanmamalıdır.

- Alternatif sivil hizmet uygulaması ile Türkiye'nin sosyal devlet yapısının güçlendirilmesi hedeflenmeli bu doğrultuda Almanya örneği detaylı olarak incelenmelidir. Alternatif sivil hizmetin uygulamada yararlı olmasını sağlayacak fikir ve projelerin tespiti, uygulanması, yenilenmesi konusunda çalışmalar yapması için İçişleri Bakanlığına bağlı birçok disiplinden kişilerin yer aldığı kalıcı bir kurul oluşturulmalıdır.

Zorunlu askerlik sisteminin 6 ay, alternatif sivil hizmetin 9 ay olduğu ve hem zorunlu askerliği reddedenler hemde alternatif sivil hizmeti reddedenler için muafiyet hakkının tanınmadığı durumda şüphesiz alternatif hizmete başvuran kişi sayısı oldukça düşük kalacaktır. Ayrıca alternatif sivil hizmette bedelli sisteminin benimsenmemesi, askerlik çağına gelmiş bazı kişileri alternatif hizmet yerine bedelli zorunlu askerlik uygulamasına yönlendirecektir. Bu yönlendirme ile devletin bedelli askerlik gelirinde artış yaşanacaktır. Alternatif sivil hizmet yapmak isteyenlerin silah ruhsatı almamış olması, avcılık faaliyetine katılmamış olması ve Türk Ceza Kanunu uyarınca silahlı bir alet ile suç işlememiş olması şartı aranması ile vicdani ret hakkının ruhuna uygun şekilde alternatif hizmetten yararlanmak isteyen kişi sayısına kısıtlama getirilecektir. Türkiye bu kabul ile hem vicdani ret hakkını kabul etmiş olacak hemde zorunlu askerlik sistemine var olan ihtiyacını göz önünde bulundurduğu yeni bir askeri sistemi benimsemiş olacaktır. Çözüm önerimiz vicdani ret hakkının ruhuna uygundur. Ayrıca bu öneriler uluslararası hukukun vicdani ret hakkı ile ilgili ana başlığı olan, zorunlu askerlik hizmetine alternatif sivil hizmet getirme şartına da uygunluk teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ARİSTOTELES; **Atinalıların Devleti**, (Çev) Ari Çokona, 8. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

BARKER, Rachel; **Vicdan ve Savaş: Büyük Britanya'da Vicdani Ret 1939-1945**, 1. Baskı, Cassell And Co, Londra 1982.

BAŞKENT, Can; **Vicdani Ret Yazıları**, 1. Baskı, Federe Yayınları, İstanbul 2010.

BENNETT, Jonathan; **Huckelberry Finn'in Vicdani**, 2. Baskı, Early Modern Texts, New York 1974.

BİLGİZ, Musa; **Kur'an Açısından Vicdan ve Değeri**, 1. Baskı, Beyan Yayınları, İstanbul 2007.

BİLMEN, Nasuhi; **Muvazzah İlm-i Kelam**, 4. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1972.

BLACKWELL, Basil; **Pacifism and the Just War: A Study in Applied Philosophy**, 1. Baskı, Teichman Press, New York 1986.

BLUSTEİN, Jeffrey; **Doing What The Patient Orders: Maintaining Integrity In The Doctor-Patient Relationship**, 1. Baskı, Bioethics, New York 1993.

BOYLE, Kevin; **Çarklardaki Kum: Vicdani Ret Düşünsel Kaynaklar ve Deneyimler**, 1. Baskı, (Çev.) Defne ORHUN, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

BRÖCKLING, Ulrich; **Çarklardaki Kum: 21. Yüzyılın Başında Vicdani Red**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

- BUTLER, Joseph; **Fifteen Sermons Preached in the Rolls Chapel**, 1. Baskı, Christian Classics Ethereal, Michigan 1957.
- CRONİN, Stephanie; **Creation on the Pablavi State in Iran 1920-1926**, 2. Baskı, New York Press, New York 1997.
- CULLEN, Pamela; **A Stranger in Blood: The Story of Dr Bodkin Adams**, 1. Baskı, Elliott & Thompson Limited, London 2012.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz; **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi: Kararların Uygulanması**, 1. Baskı, Su Yayınevi, İstanbul 2003.
- ÇINAR, Özgür Heval; **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Vicdani Red ve Türkiye**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.
- DEMİR, Hande Seher; **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye’de Din ve Vicdan Özgürlüğü**, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2011.
- DEMİR, Osman; **İslam Ansiklopedisi Cilt 43**, 2. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2013.
- DENT, Nicholas; **Conscience**, 1. Baskı, Routledge Encyclopedia of Philosophy, Oxford 1998.
- DÍEZ, Xavier; **La Insumisión Voluntaria 1923-1938**, 2. Baskı, Revista de Estudios Libertarios, Madrid 2006.
- FANON, Frantz; **Muhammad Ali: The Making of an Icon**, (Çev.) Şen Süer, 1. Baskı, Temple University Press, Pensilvanya 1994.
- FUSS, Pete; **Conscience**, 1. Baskı, Ethics, California 1964.

- GOODALL, Felicity; **Bir Vicdan Sorusu: İki Dünya Savaşında Vicdani Ret**, 3. Baskı, Stroud UK Yayınları, Stroud 1997.
- GÖKER, Gamze; **Basının Vicdani Reddi**, 1. Baskı, Ütopya Yayınevi, Ankara 2008.
- GUTTMAN, Matthew; **Kast Orduları: Kuzey ve Güney Amerika'da Zorunlu Askerlik, Vicdanî Ret ve Demokratik Yurttaşlık**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- HASKEW, Michael, **The Wehrmacht**, Amber Books, London 2011.
- HOBBS, Thomas; **Leviathan**, (Çev.) Selahattin Özpallabıyıklar, 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.
- HÖKELEKLİ, Hayati; **Din Psikolojisi**, 1. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara 1993.
- İŞIKLAR, Celal; **Dünyada ve Türk Hukukunda Zorunlu Askerlik ve Vicdani Ret**, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2011.
- JONES, David; **Freud'un Ahlaki Vicdan Teorisi**, Cilt 41, Sayı 155, 1. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge 1966.
- KEEP, John; **Soldiers of the Tsar: Army and Society in Russia 1462-1874**, 1. Baskı, Oxford Yayınları, Oxford 1985.
- KIRIT, Emrah; GÜNEL, Reşat Volkan; **Ulusal ve Uluslararası Hukukta Vicdani Ret, Türkiye'nin Hukuk Sorunları: 1**, 1. Baskı, Durak Basımevi, İstanbul 2006.
- LERNER, Tali; **Çarklardaki Kum: İsrail'de Vicdani Red**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

LUTHER, Mardin; **1535 Galatyalılar Üzerine Dersler**, 2. Baskı, Cilt 26, Concordia
Yayınevi, Montreal 1963.

MARAGAKİS, Michalis; TSOUNİ, Alexia; **Çarklardaki Kum: Yunanistan'da
Vicdani Nedenlerle Orduya Hizmeti Reddetmek**, 1. Baskı, İletişim Yayınları,
İstanbul 2008.

MCINERY, Ralph; **Aquinas's Moral Theory**, 1. Baskı, J Med Ethics, London 1987.

MESSERSCHMİDT, Wüllner; **Die Wehrmachtjustiz im Dienste des
Nationalsozialismus**, 1. Baskı, Baden-Baden, Baden 1987.

MOSKOS, Charles; **The Secularization of Conscience**, 2. Baskı, Oxford University
Press, Oxford 1993.

OJAKANGAS, Mika; **The Voice Of Conscience: A Political Genealogy Of Western
Ethical Experience**, 3. Baskı, Bloomsbury Press, London 2013.

ÖKÇESİZ, Hayrettin; **Sivil İtaatsizlik**, 1. Baskı, Afa Yayınları, İstanbul 1994.

ÖKTEM, Akif Emre; **Uluslararası Hukukta İnanç Özgürlüğü**, 1. Baskı, Liberte
Yayınları, Ankara 2002.

ÖZENÇ, Berke; **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İnanç Özgürlüğü**, 1. Baskı,
Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.

PİERCE, Carl; **Conscience in the New Testament**, 2. Baskı, SCM Press, London
1955.

RIFAT, Ahmet; **Tasvir-i Ahlak**, 1. Baskı, Mahmutbey Matbaası, İstanbul 1935.

ROBBİNS, Mary Susannah; **Against the Vietnam War: Writings by Activists**,

1. Baskı, Rowman ve Littlefield Yayınları, Lanham 2007.

ROUSSEAU, Jean Jacques; **Emile**, 3. Baskı, JM Dent and Sons, Londra 1921.

ROUQUİE, Alain; **Latin Amerika'da Askeri Devlet**, 1. Baskı, Alan Yayınları, İstanbul 1986.

SELEK, Pınar; **Barışamadık**, 1. Baskı, İthaki Yayıncılık, İstanbul 2004.

SELLER, A.; **Encyclopedia of Applied Ethics**, 1. Baskı, Second Edition, London 2012.

SEMİZ, Yasemin; **Türk Hukukunda ve Karşılaştırmalı Hukukta Vicdani Ret**, 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2010.

SORABJİ, Richard; **Moral Conscience Through the Ages**, 3. Baskı, Oxford University Press, Oxford 2014.

TAYLOR, AJP; **İngiliz Tarihi 1914–1945**, 2. Baskı, Oxford University Press, Oxford 1990.

TEZCAN, Durmuş; ERDEM, Mustafa Ruhan; SANCAKTAR, Oğuz; **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2002.

TOKER, Nilgin; **Vicdani Red: Sivil İtaatsizlik ve Anti-militarizm**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

TOLSTOY, Lev Nikolayeviç; **Savaş ve Askerlik Üzerine**, 4. Baskı, Epos Yayınları, İstanbul 2009.

TWAİN, Mark; **Huckleberry Finn'in Maceraları**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2022.

ULAŞ, Sarp Erk; **Felsefe Sözlüğü**, 1. Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2002.

ÜSTERCİ, Coşkun; **Türkiye’de Vicdani Ret**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

WİCCLAİR, Mark; **Conscientious Objection in Healthcare and Moral Integrity**, 1. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge 2017.

WİLLİAM, Smith; **The Burdens of Conviction: Brownlee on Civil Disobedience**, 2. Baskı, Western Canada, Ottawa 2016.

ZAMARRA, Cthuchi; **Çarklardaki Kum: İspanya’da Vicdani Red**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

ZÜRCHER, Erik Jan; **Silahlanması: Ortadoğu’da ve Ortasya’da Zorunlu Askerlik 1775-1925**, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.

MAKALELER

AJANGİZ, Rafael; “Being Influential Without Participating in The Policy Process”, **Case Western Reserve Journal of International Law**, Ohio 2001, ss. 128-132.

AKYÜREK, Salih; YILMAZ, Mehmet Ali; “Türk Silahlı Kuvvetlerine Toplumsal Bakış Raporu”, **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi**, S. 56, İstanbul 2013, ss. 45-47.

ANAYURT, Ömer; “Avrupa’da Vicdani Ret Sorunu: İstemden Normatif Düzleme”, **Mülkiye Dergisi**, C. XXXI, S. 254, Ankara 2007, ss. 164-168,

- ARSLAN, Elif; “Dini Felsefi Psikolojik Boyutlarıyla Vicdan ve Değerler Eğitimindeki Yeri”, **Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 6, S. 10, Amasya 2018, ss. 323-329.
- BALDWIN, Lewis; “To Make the Wounded Whole: The Cultural Legacy of Martin Luther King”, **Jr. Fortress Press**, Minneapolis 1992, ss. 273-274.
- BAYRAM, Doğan; “Vicdani Red ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Konya 2018, ss. 93-120.
- BROCK, Peter; “Essays on Conscientious Objection from the Radical Reformation to the Second World War”, **University of Toronto Press**, Toronto 2006, ss. 53-58.
- BUDZISZEWSKI, J.; “What We Can’t Not Know”, **Ignatius Press**, San Francisco 2011, ss. 73-75.
- BÜLBÜL, Basri; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Vicdani Ret”, **İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, S. 2, İstanbul 2015, ss. 109-128.
- CAN, Osman; “Vicdani Redde Anayasal Bakış”, **Hukuk Gündemi Dergisi**, Nisan Sayısı, Ankara 2005, ss. 11-17.
- CHAZAN, Guy; “Alternativniks Challenge Russia’a Conscript Army”, **The Wall Street Journal**, New York 2002, ss. 76-79.
- CHILDRESS, James; “Appeals To Conscience”, **The University of Chicago**, Chicago 1979, ss.78-87.

COADY, C.A.J.; “Objeeting Morally”, **The Journal of Ethics**, Berlin 1997, ss. 378-380.

ÇAĞLI, Yusuf Ziya; “İslam Dininde Vicdanın Mahiyeti”, **Sebilürreşad Dergisi**, C. XII, İstanbul 1905, ss. 289-290.

ÇINAR, Özgür Heval; “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Vicdani Ret”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 72, Ankara 2007, ss. 70-163.

DABANLI, Nesrin; “Vicdani Ret”, **İstisna Dergisi**, S. 23, Ankara 2017, ss. 36-39.

DECOSE, David; “Conscience”, **Sage Journals**, California 2016, ss. 46-50.

DEMİR, Hande Seher; “Vicdani Ret Hakkı”, **Ankara Barosu Dergisi**, S. 4, Ankara 2011, ss. 33-39.

DÖNMEZ, Gökhan; “Demokrasi İndeksine Göre Bazı Dünya Ülkelerindeki Vicdani Ret Uygulama Örnekleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Dergisi**, C. 21, Özel Sayı, İzmir 2019, ss. 128-137.

DRESCHER, Jack; “Out of DSM: Depathologizing Homosexuality”, **National Institutes of Healths**, New York 2015, ss. 561-565.

DURAN, Gökhan Yaşar; “Askeri Ceza Hukukunda Yoklama Kaçağı, Bakaya ve Saklı Suçu”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 128, Ankara 2017, ss. 64-73.

GHANİ Cyrus; GHANİ, “Sırūs; Iran and the Rise of Reza Shah: From Qajar Collapse to Pahlavi Power”, **Bloomsbury Academic**, London 2000, ss. 441-448.

GÖKSU, Rana; “Yargılanan Vicdani Ret Hakkı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 129, Ankara 2017, ss. 37-62.

- GÜRGEN, Haluk; "Propaganda", **Kurgu Dergisi**, C. 8, S. 2, Eskişehir 1990, ss. 137-139.
- HİLL, Thomas; "Four Conceptions of Conscience", **American Society for Political And Legal Philosophy**, Oxford 1998, ss. 270-277.
- HOFFMANN, T.A.; "Conscience and Synderesis", **Oxford University Press**, Oxford 2012, ss. 250-255.
- İMAMOĞLU, Abdulvahit; "Psiko-Sosyal Vicdan Kavramının Tahlili", **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 5, S. 1, Sakarya 2010, ss. 121-128.
- KARAGÖZ, Kazım; "Komisyon ve Mahkeme Kararları Işığında Avrupa Konseyinde Vicdani Ret Hakkı", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XII, S. 2, Ankara 2008, ss. 884-889.
- KASSNER, John; "International Law", **Normative Foundations of Encyclopedia**, Berlin 2011, ss. 133-135.
- LAVEE, Thierry; "Iran's Revolutionary: Guards İn Power Bid", **Larouchepu Press**, Virginia 1984, ss. 44-83.
- LYONS, William; "Conscience an essay in moral psychology", **Phipapers**, Ontario 2012, ss. 77-79.
- MAJOR, Marie; "Conscientious Objection and International Law: A Human Right", **Case Western Reserve Journal of International Law**, Ohio 1992, ss. 373-377.
- MEYER, Ernest Meyer; DAY, John; "Yellowbacks", **Jerome Ozer Public**, New York 1972, ss. 9-10.

- MUKHİN, Vladimir; “Minoborony: Po Rossii Quliaet Dva Batal’ona Desertirov”,
Strana, Kyiv 2002, ss. 79-80.
- NAL, Sabahattin; “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Düşünce, Vicdan ve
Din Özgürlüğü”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.
57, S. 4, Ankara 2002, ss. 65-93.
- OHALLORAN, Kerry; “Conscientious Objection”, **Dissent and Democracy in a
Common Law Context**, Ontario 2022, ss. 22-23.
- ÖZDEMİR, Nadire; “AİHM Büyük Daire Bayatyan / Ermenistan Davası”, **Ankara
Barosu Dergisi**, S. 3, Ankara 2011, ss. 211-246.
- ÖZGÜN, Cengiz; “Türkiye’nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında
İncelenmesi”, **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 3, S. 4,
İstanbul 2017, ss. 29-118.
- ÖZLÜ, Ezgi; “Askerlik Hizmetine İlişkin Vicdani Ret Hakkı”, **Gazi Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 1, S. 1, Ankara 2014, ss. 505-536.
- SAVELESCU, Julian; “Tıpta Vicdani Ret”, **İngiliz Tıp Dergisi**, Londra 2006, ss. 294-
307.
- SCHUKLENK, Udo; SMALLİNG, Ricardo; “Why Medical Professionals Have No
Moral Claim to Conscientious Objection Accommodation in Liberal
Democracies”, **Journal of Medical Ethics**, New York 2017, ss. 236-241.
- SERİM, Gökçe; “Vicdani Ret ve Halkı Askerlikten Soğutma Suçu”, **Ankara Barosu
Dergisi**, C. 79, S. 2, Ankara 2021, ss. 135-157.

SEVİNÇ, Murat; “Türkiye’de ve Batı Demokrasilerinde, Vicdani Ret, Zorunlu Askerlik ve Kamu Hizmeti Seçeneği”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 61, S. 1, Ankara 2006, ss. 297-322.

SPECK, Andres; “Savaş Karşıtı Uluslararası Hareket İçinde Ret”, **Birikim Dergisi**, S. 207, İstanbul 2006, ss. 45-48.

SULMASY, Daniel; “What is Conscience?”, **Theor Med Bioeth**, Washington, 2008, ss. 138-144.

ŞİMŞEK, Mustafa; “Asya ve Ortadoğu Ülkelerinde Askeri Hizmetten Kaçma Suçları”, **Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 7, S. 1, Mersin 2010, ss. 61-63.

YILDIRIM, Seda; “Raninen Kararı”, **Fasikül Hukuk Dergisi**, C. 2, S. 10, Ankara 2010, ss. 46-63.

ZEMLİNSKAYA, Yulia; “Between Militarism and Pacifism: Conscientious Objection in Israel”, **Central European Journal of International & Security Studies**, Prague 2000, ss. 21-38.

TEZLER

ESMER, Mehmet Barış; “Türkiye’de ve Dünyada Vicdani Ret”, **Yüksek Lisans Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

GÜRCAN, Metin; “Karakutuyu Açmak: Türk Silahlı Kuvvetleri’nde Dönüşüm”, **Doktora Tezi**, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.

MIZRAK, Dilan; “Zorunlu Askerlik Hizmetine Karşı Vicdani Ret”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.

VERİ TABANLARI VE İNTERNET SİTELERİ

<https://www.rep.routledge.com>

<https://journals.sagepub.com/>

<https://www.ccel.org>

<https://www.britannica.com>

<https://leibniz.stanford.edu>

<https://oxfordre.com>

<https://sputniknews.com.tr>

<https://www.milliyet.com.tr>

<https://www.aa.com.tr>

<https://www.msb.gov.tr>

<https://bianet.org>

<https://www.mevzuat.gov.tr>

<https://www.sozcu.com.tr>

<https://www.haberturk.com>

<https://www.ntv.com.tr>

<https://www.cnnturk.com>

<https://www.trthaber.com>

<https://www.yeniasir.com.tr>

<https://www.yenicaggazetesi.com.tr>

<https://www.palandokengazetesi.net>

<https://www.yenisafak.com>
<https://t24.com.tr>
<https://vicdaniret.org>
<https://www.al-monitor.com/tr>
<https://liberfe.org>
<https://kaosgl.org>
<https://www.habervitrini.com>
<https://www.cumhuriyet.com.tr>
<https://hrantdink.org/tr>
<https://de.connection-ev.org>
<http://www.refusingtokill.net>
<https://ihddiyarbakir.org>
<https://www.amnesty.org>
<https://rightsagenda.org>
<http://www.savaskarsitlari.org/>
<https://www.aksam.com.tr>
<https://www.milligazete.com.tr>
<https://www.yeniakit.com.tr>
<https://medyascope.tv>
<https://www.agos.com.tr>
<https://artigercek.com>
<https://inancozgurlugugirisimi.org>
<https://www.thoughtco.com>
<https://law.justia.com>
<https://desmonddoss.com>

<https://www.britannica.com>
<https://kinginstitute.stanford.edu>
<https://www.washingtonpost.com>
<https://www.zinnedproject.org>
<https://www.usatoday.com>
<https://www.nytimes.com>
<https://www.evrensel.net>
<https://centeronconscience.org/>
<https://volunteerinfo.org>
<https://wri-irg.org>
<https://antirrisies.gr/>
<https://wri-irg.org>
<https://www.quakersintheworld.org>
<https://www.english-heritage.orgnce/>
<https://www.historic-uk.com>
<https://www.opendemocracy.net>
<http://www.yesh-gvul.org.il/english>
<https://www.haaretz.com>
<https://www.theguardian.com>
<https://mondediplo.com>
<https://en.wikipedia.org/>
<http://www.haaretz.com>
<https://www.jpost.com>
<https://www.israelnationalnews.com>
<https://www.orsam.org.tr>

<https://www.indyturk.com>
<https://www.rbc.ru/politics>
<https://www.zakonrf.info>
www.zivi-ru.org
<https://www.hrw.org>
<https://www.isna.ir/>
<https://www.verikaynagi.com>
<https://www.nti.org>
<http://news.xinhuanet.com>
<https://dogruveri.com>
<https://www.forces.net>
<https://hudoc.echr.coe.in>
<https://ihop.org.tr>
<https://www.stgm.org.tr>
<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr>
<https://www.yargitay.gov.tr>
<https://www.politikyol.com>
<https://d.barobirlik.org.tr>
<https://yasambellekozgurluk.org>
<https://inhak.adalet.gov.tr>
<https://www.hukukihaber.net>
<https://www.ab.gov.tr>
<https://digitallibrary.un.org>
<https://pace.coe.int/en>
<https://www.ihd.org.tr>

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/anasayfa/>

<https://www.tbmm.gov.tr/>

EKLER

EK A. Tez Etik Kurulu Onay Formu

T.C.	
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
TEZ / ARAŞTIRMA / ANKET / ÇALIŞMA İZİNİ / ETİK KURULU İZİNİ TALEP FORMU VE ONAY TUTANAK FORMU	
ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
T.C. NOSU	
ADI VE SOYADI	MUZAFFER DEMİRSOY
ÖĞRENCİ NO	2020003018
TEL. NO.	
E - MAIL	
ANA BİLİM DALI	Kamu Hukuku
HANGİ AŞAMADA OLDUĞU (DERİS / TEZ)	
İSTEKDE BULUNDUĞU DÖNEM VE AIT DÖNEMLİK KAYDININ YAPILIP-YAPILMADIĞI	20..... / 20..... - GÜZ / BAHAR DÖNEMİ KAYDINI YENİLEMEDİM / YENİLEDİM.
ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ BİLGİLER	
TEZİN KONUSU	Vicdani Ret Hakkı
TEZİN AMACI	Vicdani ret kavramının hukuki boyutu incelemek; hakkın doğuşu, gelişimi ve bugünkü durumu hakkında açıklamalar yapmak, vicdani ret hakkı ile ilgili kişisel görüşleri belirlemek.
TEZİN TÜRKÇE ÖZETİ	Vicdani Ret Hakkı; sosyolojik, felsefi, askeri, ekonomik, psikolojik öğeler barındıran bir kavramdır. Bu hak en basit tanımla zorunlu askerliğe ve uygulamalarına karşı çıkmak olarak tanımlanabilir. Birçok dünya ülkesinde bireyin yaşamını derinden etkileyen zorunlu askerlik uygulaması ve bu uygulamaya karşı gelişen vicdani ret hakkının hukuki boyutu çalışmada ele alınacak; hakkın doğuşu, gelişimi ve bugünkü durumu ile ilgili açıklamalar yapılacaktır. Vicdani reddin hak olarak tanınması hemen hemen tüm ülkelerde bir dinenğin sonucunda gerçekleşmiştir. Bu kapsamda çalışmada Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Yunanistan, İngiltere, İsrail, Rusya, İran, Çin, İspanya, Meksika, Hollanda, Kuzey Kore, Güney Kore ülkelerinde yaşanan vicdani ret mücadelesine de yer verilmiştir. Bu kararlı mücadele sonucunda günümüzde Türkiye hariç Avrupa Konseyi üyesi ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin tamamı vicdani reddi bir hak olarak kabul etmiş durumdadır. Şüphesiz günümüz demokratik devletleri vicdani reddin bir hak olduğu konusunda fikir birliği içerisinde. Türkiye, vicdani reddi bir hak olarak kabul ederek tarafı olduğu uluslararası kurumların ve sözleşmelerin kendisine yüklediği yükümlükleri yerine getirmeli, uluslararası arenada demokratik devlet kimliğini korumalıdır.
ARAŞTIRMA YAPILACAK OLAN SEKTÖRLER/ KURUMLARIN ADLARI	Yok
İZİN ALINACAK OLAN KURUMA AIT BİLGİLER (KURUMUN ADI- ŞUBESİ/ MÜDÜRLÜĞÜ - İLİ - İLÇESİ)	Yok
YAPILMAK İSTENEN ÇALIŞMANIN İZİN ALINMAK İSTENEN KURUMUN HANGİ İLÇELERİNDE/ HANGİ KURUMUN/ HANGİ BÖLÜMÜNDE/ HANGİ ALANINA/ HANGİ KÖNÜMLERİNDE/ HANGİ GİRİŞ/ KİMLİK/ NE UYGULANACAKI GİBİ AYRINTILI BİLGİLER	Yok
UYGULANACAK OLAN ÇALIŞMAYA AIT ANKETLERİN/ ÖLÇEKLERİN BAŞLIKLARI/ HANGİ ANKETLERİN - ÖLÇEKLERİN UYGULANACAKI	Yok
EKLER (ANKETLER, ÖLÇEKLER, FORMLAR, ... V.B. GİBİ EVRAKLARIN İSİMLERİYLE BİRLİKTE KAÇ ADET/SAYFA ÖLÇÜKLERİNE AIT BİLGİLER İLE AYRINTILI YAZILACAKTIR)	1) (.....) Sayfa Ölçeği. 2) (.....) Sayfa Anketi. 3) (.....) Sayfa Formları. 4) (.....) Sayfa
ÖĞRENCİNİN ADI - SOYADI:	ÖĞRENCİNİN İMZASI: Enstitü Müdürliğinde evrak aslı elak imzalıdır. TARİH: / / 20....

TEZ/ ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME SONUCU

1. Seçilen konu Bilim ve İş Dünyasına katkı sağlayabilecektir.

2. Anılan konu _____ faaliyet alanı içerisinde girmektedir.

1.TEZ DANIŞMANININ ONAYI	2.TEZ DANIŞMANININ ONAYI (VARSA)	ANA BİLİM DALI BAŞKANININ ONAYI	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜNÜN ONAYI
Adı - Soyadı: Ferhat USLU	Adı - Soyadı:	Adı - Soyadı: Mustafa Tevfik ODMAN	Adı - Soyadı: Murat KOC
Unvanı: Dr. Öğr.	Unvanı:	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.
Üyesi	Üyesi:	Üyesi:	Üyesi:
Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı eslek imzalıdır.	Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı eslek imzalıdır.	Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı eslek imzalıdır.	Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı eslek imzalıdır.
..... / / 20..... / / 20..... / / 20..... / / 20.....

ETİK KURULU AŞIL ÜYELERİNE AİT BİLGİLER

Adı - Soyadı: Şehnaz ŞAHİNKARAKAŞ	Adı - Soyadı: Yücel ERTEKİN	Adı - Soyadı: Şirvan KALBİN	Adı - Soyadı: Mustafa BAŞARAN	Adı - Soyadı: Mustafa Tevfik ODMAN	Adı - Soyadı: Hüseyin Mahir FİSUNOĞLU	Adı - Soyadı: Jülide İNÖZÜ
Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı: Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.	Unvanı : Prof. Dr.
Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı eslek imzalıdır.	Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı eslek imzalıdır.	Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı eslek imzalıdır.	Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı eslek imzalıdır.	Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı eslek imzalıdır.	Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı eslek imzalıdır.	Enstitü Müdürlüğünde evrak aslı eslek imzalıdır.
..... / / 20..... / / 20..... / / 20..... / / 20..... / / 20..... / / 20..... / / 20.....
Etik Kurulu Jüri Başkanı - Acil Üye	Etik Kurulu Jüri Acil Üyesi	Etik Kurulu Jüri Acil Üyesi	Etik Kurulu Jüri Acil Üyesi	Etik Kurulu Jüri Acil Üyesi	Etik Kurulu Jüri Acil Üyesi	Etik Kurulu Jüri Acil Üyesi

ÖY BİRLİĞİ İLE	☒	
ÖY ÇOKLUĞU İLE	☐	Çalışma yapılacak olan tez için uygulayacak olduğu Anketleri/Formları/Ölçekleri Çağ Üniversitesini Etik Kurulu Acil Jüri Üyelerince İncelenmiş olup, / / 20..... - / / 20..... tarihleri arasında uygulanmak üzere gerekli iznin verilmesi tarafımızca uygundur.

AÇIKLAMA: BU FORM ÖĞRENCİLER TARAFINDAN HAZIRLANDIKTAN SONRA ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ SEKRETERLİĞİNE ONAYLAR ALINMAK ÜZERE TESLİM EDİLECEKTİR. AYRICA FORMDAKİ YAZI ON İKİ PUNTO OLACAK ŞEKLİNDE YAZILACAKTIR.

EK B. Çağ Üniversitesi Tez Etik Kurulu İzin İstek Yazısı

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayı : E-23867972-050.04.04-2400000364

12.01.2024

Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurulu Kararı Alınması Hk.

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi: Rektörlük Makamının 09.03.2021 tarih ve E-81570533-050.01.01-2100001828 sayılı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu konulu yazısı.

İlgi tarihli yazı kapsamında Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans Programlarında tez aşamasında kayıtlı Muhsin BİLGİÇ, Ecem ELMAS, Muzaffer DEMİRSOY, Ömer KÜLEKÇİ, Özge KÖSE isimli öğrencilere ait tez evraklarının " Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Onayı" alınmak üzere Ek'lerde sunulmuş olduğunu arz ederim.

Prof. Dr. Murat KOÇ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

EK C. Çağ Üniversitesi Tez Etik Kurulu İzin Yazısı

T.C.
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : E-81570533-044-2400000697
Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği
Kurul İzni Hk.

23.01.2024

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : a) 12.01.2024 tarih ve E-23867972- 050.04.04-2400000386 sayılı yazınız.
b) 12.01.2024 tarih ve E-23867972- 050.04.04-2400000364 sayılı yazınız.
c) 15.01.2024 tarih ve E-23867972- 050.04.04-2400000418 sayılı yazınız.
ç) 15.01.2024 tarih ve E-23867972- 050.04.04-2400000435 sayılı yazınız.

İlgi yazılarda söz konusu edilen **Muhsin BİLGİÇ, Ecem ELMAS, Muzaffer DEMİRSOY, Ömer KÜLEKÇİ, Özge KÖSE, Nurcan BAL, İsmail BARIN, Mehmet EKİZOĞLU, Ceyda ZERENAY ve Merve DEMİRÖZ** isimli öğrencilerimize ait tez evrakları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunda incelenerek uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Ünal AY
Rektör